

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»**

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Матеріали

**II Міжнародної науково-практичної конференції
м. Дніпро, 17 червня 2022 року**

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

*Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції
17 червня 2022 року*

Дніпро
2022

УДК 34
3-12

Рекомендовано до друку Вченою Радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» (протокол від 30.06.2022 № 10).

3-12 Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 черв. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 203 с.

Збірник конференції містить матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення» (17.06.2022), у роботі якої взяли участь представники міжнародних організацій, закладів вищої освіти, наукових установ, правоохоронних органів та суду, недержавних установ України та іноземних держав.

Матеріали науково-практичної конференції надруковані в авторській редакції.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

докт. юрид. наук, проф. **Олег КИРИЧЕНКО** (голова); канд. юрид. наук, доц. **Тетяна АЛФЬОРОВА** (заст. голови); докт. юрид. наук **Вадим ДАВИДЮК**; докт. юрид. наук, проф. **Леонід ЄМЕЦЬ**; канд. юрид. наук **Сергій ДУБОВ**; канд. юрид. наук, доц. **Тетяна ЛЕЖНЄВА**; **Андрій МІРОШНИК** (секретар); докт. юрид. наук, проф. **Вадим НЕГОДЧЕНКО**; докт. юрид. наук, доц. **Сергій ПЕНЬКОВ**.

ISBN 978-966-981-674-0

© ВНПЗ ДГУ, 2022
© Автори, 2022

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ

Кириченко О.В., Демиденко С.М.

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ НЕГЛАСНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО
ПРОВАДЖЕННЯ9

Батиргарєєва В.С.

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВОВОЇ
ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
СУСПІЛЬСТВА13

Кириченко Ю.В., Кириченко В.М.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ17

Корецький О.П., Корецька В.В.

СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ21

Лабенська Л.Л.

МІЖНАРОДНІ ВИБОРЧІ СТАНДАРТИ: РІЗНОТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ
КАТЕГОРІЇ23

Марченко Т.Ф.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН25

Негодченко В.О.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В
УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ29

Halyna Fordui

THE AUTHORITY OF LAW IN INTERNATIONAL BUSINESS
AFFAIRS31

Тертишник В.М.

ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ35

Трескін Д.О.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДИРЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНКИНЬ39

Шамара О.В., Книженко О.О., Комашко В.В.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ – ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ42

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гарькавенко Д.Д.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ ДОКЛІНІЧНОГО ВИВЧЕННЯ, КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ І ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ48

Давидюк В.М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ51

Даніель А.В.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РФ55

Деренев Сергей

НЕЗАВИСИМОСТЬ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТОВ, КАК ГАРАНТИЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПРОЦЕССА59

Легка О.В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ64

Мельковський О.В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ68

Мосейко А.Г.

ПОВНОВАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ71

Резворович К.Р., Терещенко А.С.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ75

Самойлова О.М.

ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У ВОЄННИЙ ЧАС77

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, КРИМІНОЛОГІЧНІ, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Алфьорова Т.М.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС СЛІДЧИХ ДІЙ80

Булай Юрий, Булай Родика

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ/ПРЕСТУПЛЕНИЙ84

Біцюра О.В.

СУТНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ94

Варава В.В.

ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ96

Вакуленко А.Е.

МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЯННЯ ГРОМАДЯН ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ100

Голіна В.В.

ОБ'ЄКТ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ103

Гончаренко О.О.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ107

Дараган В.В.

ЩОДО СТАНУ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ
ЕКОНОМІКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ111

Derkach Lidiya

ORGANIZATIONAL MONITORING AND EVALUATION OF POLYGRAPH
QUALITY TESTING WITH PHYSIOLOGY METHODOLOGY115

Дубровіна В.В.

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ
НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ119

Зверев А.О.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ СТРУКТУРИ МАТЕРІАЛУ
(РУКАВИЧОК)122

Корсунська В.В.

УЯВЛЕННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЮ КОНФЛІКТУ126

Кузик В.В.

ПРИЧИННО-УМОВНИЙ КОМПЛЕКС ДЕТЕРМІНАЦІЇ НЕЗАКОННОГО
ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ
АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ130

Литвинов В.В.

ДОБРОВІЛЬНЕ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ
ЯК ПІДСТАВА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ134

Мамотенко О.П.

СТАН НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З АНАЛОГАМИ ПІДАКЦИЗНИХ
ТОВАРІВ138

Недов С.Л.

ЗНАЧНА СУСПІЛЬНО КОРИСНА МЕТА ЯК ОБСТАВИНА, ЩО
ПОМ'ЯКШУЄ КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ140

Пеньков С.В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІЛР-МОДЕЛІ В
ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ144

Пилат С.П.

НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О МОМЕНТЕ ОКОНЧАНИЯ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ ВАНДАЛИЗМА147

Піцик В.С.

ЩОДО НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ
ЗАСАД ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ ТА ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ
ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ151

Постолов Т.О.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ НА
ЕТАПІ ЗАКРІПЛЕННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ ПО ЗЛОЧИНАХ У СФЕРІ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ155

Сур І.С., Дараган В.В.

ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НЕГЛАСНИХ ПОЗАШТАТНИХ
ПРАЦІВНИКІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ
ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ158

Татарінов В.І.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ161

Телійчук В.Г.

ЩОДО ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТАКТИКИ ЯК
СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ РОБОТИ У
ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩУ165

Тундаєв С.М.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ ТА
ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО
ВПЛИВУ168

Христов О.Л.

ПРИРОДА ПРИНЦИПІВ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ
ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ171

Христова Ю.В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНОГЕННИМ ВПЛИВАМ НА
ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕДІА174

Чаплинський К.О.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ
ЗЛОЧИННИХ УГРУПУВАНЬ176

Черноп'ятов С.В.

МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ КОРУПЦІЙНИХ
РИЗИКІВ179

Шрамко С.С.

ЛЮДСЬКИЙ ЧИННИК ЯК ОБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ДОРОЖНЬО-
ТРАНСПОРТНОГО ТРАВМАТИЗМУ183

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПРИВАТНОПРАВОВІ
ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ**

Косяченко К.Е.

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРАВООХОРОННІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ186

Лежнєва Т.М.

ОБМЕЖЕННЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: ДО ПОСТАНОВКИ
ПРОБЛЕМИ188

Поклонська О.Ю.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА
ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ СТАНОВИЩЕМ НА
РИНКУ192

Чабаненко М.М.

ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ
БЕЗ СТАТУСУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ195

Щербина В.І.

ПРАКТИЧНА РОЛЬ ТЕОРЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО
ПРАВА» У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ199

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ

Кириченко О.В.

доктор юридичних наук, професор
ректор

Дніпровського гуманітарного університету

Демиденко С.М.

доктор філософії у галузі права

суддя Першотравенського міського суду

Дніпропетровської області

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ НЕГЛАСНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ефективно протидіяти злочинності не можливо без використання правоохоронними органами негласних форм та методів, які використовуються як під час оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), так й під час негласної роботи на стадіях досудового розслідування та судового провадження.

На законодавчому рівні ОРД визначається як система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1], що дозволяє здійснювати найбільш ефективний, цілеспрямований і поступовий пошук інформації про кримінально протиправну діяльність.

За допомогою ОРД здійснюється оперативно-розшукова протидія злочинності взагалі та окремим видам кримінальних правопорушень зокрема. Так, оперативно-розшукова протидія злочинам визначається як діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, яка полягає у використанні гласних і негласних форм і методів ОРД, що спрямована на виявлення та запобігання злочинам; встановлення осіб, що готують або вчинили злочини; розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування покарання; забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу або сприяють оперативно-розшуковій діяльності, беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів [2, с. 60].

Після відкриття кримінального провадження, використовуючи негласні форми та методи, дозволено проводити негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) (ст.ст. 260-264, 267-272, 274 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)). Крім того, під час проведення НСРД слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок

конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД (ст. 275 КПК України) [3].

Аналізуючи зміст норм КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», слід підкреслити, що НСРД є тотожними заходам, які здійснюються під час ОРД. Відмінність полягає лише в суб'єкті – слідчий або оперативний підрозділ, та відповідно, слідча дія або оперативно-розшуковий захід.

Таким чином, до відкриття кримінального провадження повинні бути здійсненні оперативно-розшукові заходи щодо документування кримінально протиправних дій особи або групи осіб, а з моменту встановлення фактів кримінально протиправної діяльності та відкриття матеріалів кримінального провадження повинні здійснюватися НСРД. При цьому пошукові заходи можуть проводитися як під час ОРД, так й під час негласної роботи.

Після встановлення факту кримінально протиправної діяльності та відкриття кримінального провадження проведення оперативно-розшукових заходів заборонено. Але є виключення з цього питання. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює ОРД, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування [1].

Слід зазначити, що під час здійснення ОРД та негласної роботи в рамках кримінального провадження оперативні підрозділи правоохоронних органів здійснюють пошукові заходи з метою виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Вони проводяться в комплексі або паралельно з оперативно-розшуковими заходами та НСРД.

Відповідно до нормативно-правових актів МВС України негласна робота є частиною ОРД, є прихованою діяльністю від інших, та яка спрямована на протидію злочинності. Вона реалізується шляхом негласного співробітництва з громадянами, проведення пошукових заходів, використання спеціальних технічних, заздалегідь ідентифікованих (помічених) та несправжніх (імітаційних) засобів, а також у ході виконання доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД [4, с. 54].

С. М. Князев з цього приводу зазначив, що негласна робота за метою та завданнями збігається з ОРД та становить систему виключно негласних дій, до яких належать: 1) проведення негласних оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ з отриманням відповідних дозволів слідчого судді та погодження з прокурором; 2) виконання доручень слідчого,

прокурора на проведення НСРД; 3) проведення негласних пошукових заходів, які не потребують одержання спеціальних дозволів та можуть проводитися оперативними підрозділами за власною ініціативою [5, с. 7].

У зв'язку з цим виникає питання, чи може відноситься негласна робота до ОРД, та які існують межі здійснення такої роботи? Але, перед тим, як розглянути це питання, з'ясуємо структурні компоненти негласної роботи під час досудового розслідування та судового провадження.

Слід зазначити, що під час ОРД взагалі та оперативно-розшукової протидії зокрема виокремлюють такі структурні компоненти оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням: 1) виявлення та усунення (нейтралізація) причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснення оперативно-розшукових заходів щодо недопущення вчинення злочинів (оперативно-розшукова профілактика); 2) виявлення осіб, в яких виник намір вчинити злочин, та здійснення оперативно-розшукових заходів щодо відмови цієї особи від вчинення злочину (оперативно-розшукове попередження); 3) виявлення фактів готування до злочину та недопущення вчинення злочинів на стадії готування або замаху на злочин (припинення злочинних проявів); 4) виявлення фактів вчинення латентних злочинів та осіб, які їх вчинили; 5) розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування покарання, встановлення безвісно зниклих осіб; 6) забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу або сприяють ОРД, беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів [6, с. 74-75].

Враховуючи те, що окремі структурні компоненти ОРД та негласної роботи можуть співпадати, з урахуванням специфіки здійснення негласної роботи під час досудового розслідування та судового провадження, ми запропонували під час опитування працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів наступні структурні компоненти негласної роботи під час досудового розслідування та судового провадження: 1) недопущення вчинення кримінальних правопорушень на стадії готування або замаху на них (припинення кримінально протиправних проявів) (87 %); 2) виявлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та осіб, які можуть бути причетні до їх вчинення (100 %); 3) виявлення фактів вчинення ними інших кримінальних правопорушень, у тому числі тих, які відносяться до латентних (100 %); 4) виявлення під час досудового розслідування та усунення (нейтралізація) причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, виявлення інших осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, здійснення профілактичних заходів щодо недопущення вчинення такими особами кримінально протиправних дій (58 %); 5) виявлення під час досудового розслідування інших осіб, в яких виник намір вчинити кримінальне правопорушення, та здійснення попереджувальних заходів щодо відмови цієї особи від вчинення

кримінально протиправних дій (65 %); б) розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді та суду (100 %); 7) забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів (92 %) [4, с. 56-57].

Повертаючись до питання щодо віднесення негласної роботи до ОРД та меж здійснення такої роботи в контексті протидії злочинності, ми вважаємо, що слід розмежувати ці два види діяльності, зокрема визначити, що ОРД здійснюється під час пошуку і фіксації фактичних даних про кримінально протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення кримінальних правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а негласна робота здійснюється шляхом проведення пошукових заходів та НСРД з метою виявлення і документування кримінальної протиправної діяльності осіб або групи осіб, запобігання кримінальним правопорушенням, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді та суду, а також забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів. При цьому слід враховувати, що форми та методи ОРД та негласної роботи можуть співпадати.

Таким чином, негласна робота під час досудового розслідування та судового провадження – це діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень та їх судового розгляду, яка здійснюється приховано від інших осіб за власною ініціативою шляхом проведення пошукових заходів та/або за окремим дорученням слідчого, прокурора, слідчого судді шляхом проведення НСРД та спрямована на виявлення і документування кримінальної протиправної діяльності осіб або групи осіб, запобігання кримінальним правопорушенням, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді та суду, а також забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

Список використаної літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 14.05.2022).
2. Кириченко О. В. Место оперативно-розыскного противодействия в системе противодействия преступности. *Leges si Viata*. 2014. № 7/2. С. 58-61.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.04.2022).

4. Демиденко С. М. Теоретико-правові та організаційні засади негласної роботи під час досудового розслідування та судового провадження : дис. ... докт. філос. : 081 «Право». Харків, 2021. 210 с.

5. Князев С. М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади негласної роботи та оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... д.ю.н. : спец. 12.00.09. Харків, 2020. 39 с.

6. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.

Батиргарєєва В.С.

доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права»
Національної академії
правових наук України,
директор
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії
правових наук України

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВОВОЇ
ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
СУСПІЛЬСТВА**

1. Новою парадигмою нашого життя сьогодні є панування «цифри», або іншими словами, віртуальної реальності, буття якою забезпечується розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій у широкому смислі слова (що присутні так чи інакше у структурі функціонування й застосування всіх інших технологій сучасності) та дедалі все більшим поширенням процесу цифрової трансформації суспільства. Отже, без застосування інформаційно-комп'ютерних технологій не можна говорити про подібну трансформацію суспільства, яка впливає, напевно, на будь-яку сферу життєдіяльності суспільства та метою якої є створення суспільства саме інформаційного. При цьому властивістю зазначеного феномена є те, що відповідні процеси відбуваються майже стихійно. Однією з ознак цієї стихійності є те, що соціальне, зокрема правове, регулювання не встигає за цифровою трансформацією. Водночас унаслідок значних темпів, що притаманні трансформації інформаційного простору, у цій площині виникають все нові й нові нагальні завдання, від успішного розв'язання яких залежить й успіх перетворення «звичайного» доцифрового формату цього простору на нову

модель – цифрову. Так само не можна не відзначити, що в Україні, окрім, так би мовити, вже відомих і «традиційних» викликів, інформаційний простір «обтяжений» ще й проявами гібридної війни, яка ведеться проти України. Наявність у сучасному світі необмеженої кількості загроз і ризиків для інформаційного простору і відповідно для самого процесу цифрової трансформації суспільства, без якої сьогодні неможливо уявити функціонування цього простору, потребує від держави активних дій щодо забезпечення цієї сфери. Недаремно у проекті Цифрової агенди України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) було наголошено, що «цифровізація» України має супроводжуватися підвищенням довіри і безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій [1].

2. Хоча й із запізненням, але соціум, врешті-решт, замислився над проблемами забезпечення нового формату свого життя за допомогою правових засобів та підвищення їх ефективності. Розуміючи глобальність явища, яким є інформаційний простір, та масштабність тих ризиків і загроз, що супроводжують цей процес, в останні 20 років спостерігається активність у нормопроектній площині як окремих держав, так і світової спільноти в цілому.

На наш погляд, слід розрізняти правові засоби забезпечення процесу цифрових трансформацій як такого, метою якого є впорядкування інформаційних відносин між суб'єктами цього простору, та правові засоби захисту трансформацій, про які йдеться. Отже, на теперішній час правові засоби забезпечення в Україні процесу цифрових трансформацій у цілому представлені: а) положеннями державних документів концептуально-стратегічного характеру, які відбивають національні інтереси України в інформаційній сфері як такої та у зв'язку із пришвидшенням процесів діджиталізації нашого суспільства, а так само завдання, що постають через необхідність забезпечення відповідної сфери, виходячи із динаміки сучасних загроз і ризиків для останньої; б) положеннями регулятивного законодавства, спрямованого на розвиток інформаційної сфери в цілому; в) охоронними норми адміністративного та кримінально-правового характеру; г) міжнародними стандарти.

У свою чергу, правова платформа саме захисту цифрових трансформацій нашого суспільства представлена насамперед положеннями відповідних законодавчих актів, у тому числі охоронних галузей права, тобто адміністративного та кримінального права, а так само документами засадничого характеру, тобто тими, що визначають доктринально-стратегічні підходи до забезпечення аналізованої сфери життєдіяльності суспільства. Неабияке значення мають й деякі міжнародні стандарти.

3. За обсягом нормативно-правової бази і кількістю практичних заходів, що сьогодні вживаються в нашій країні у сфері захисту цифрових трансформацій, навряд чи будь-яка країна пострадянського простору випереджає Україну. Це підтверджується тим, що натеper прийнято і діє (або діяло) низка документів концептуально-стратегічного характеру, в яких

чільне місце відведено саме захисту цифрових трансформацій суспільства [2-7].

4. Аналіз законодавства про адміністративні правопорушення дозволяє констатувати, що арсенал адміністративно-правових засобів протидії правопорушенням у сфері цифрових трансформацій на сьогодні є достатньо обмеженим (ст. 163-14 «Порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима», ст. 163-15 «Порушення порядку проведення готівкових розрахунків та розрахунків з використанням електронних платіжних засобів за товари (послуги)» та деякі інші), адже весь «захисний» упор робиться на можливості кримінального права. Особливістю нинішньої моделі захисту інформаційних відносин засобами кримінального права є те, що відповідні норми містяться у різних розділах Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність» [8, с. 112]. Так би мовити, традиційними прикладами порушення законодавства в інформаційному просторі є комп'ютерні злочини, відповідальність за які встановлено у розділі XVI Особливої частини КК. Водночас цифрова трансформація суспільства може нести загрози правам та інтересам окремих громадян, які убезпечуються від кримінальних правопорушень нормами розділу V («Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина») Особливої частини КК. Йдеться, наприклад, про внесення неправдивих відомостей або будь-яке втручання у роботу баз даних державних реєстрів (ст. 158 КК), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 162 КК), та ін. Із процесами цифрових трансформацій можуть бути пов'язані загрози громадській безпеці та основам національної безпеки, про що наголошувалося вище, господарській діяльності країни, моральності суспільства тощо. Навіть погроза вбивством та доведення до самогубства можуть здійснюватися шляхом використання досягнень інформаційно-комунікаційних технологій.

5. У цьому зв'язку не можна не зазначити про деякі проблеми кримінально-правового захисту суспільних відносин, що породжені процесами цифрових трансформацій. По-перше, інформація, будучи одним із найпоширеніших предметів суспільних відносин, й досі не отримала достатнього осмислення як певної ознаки складу злочину. Причому йдеться не про будь-яку інформацію, що циркулює у просторі, а лише про ту її частину, що пов'язана із кіберпростором як таким. Щоб підвищити ефективність кримінально-правового захисту цифрових трансформацій, потрібно відійти у розумінні предмета злочину від його «матеріальності», котра традиційно пов'язується з належністю цієї категорії виключно до будь-яких матеріальних субстанцій.

По-друге, застосовуються різні підходи до класифікації злочинів, що посягають на відповідні відносини. Однак зазначена проблема має як теоретичний, так й прагматичний характер, оскільки від ставлення до

градації правопорушень, що виявляються негативними наслідками процесу цифрових трансформацій суспільства, залежить структура майбутнього законодавства про кримінальну відповідальність. Здається, певне уявлення про класифікацію цих правопорушень дає Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р., що вирізняє чотири різновиди кримінальних правопорушень: 1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, нелегальне перехоплення, втручання в дані та втручання в систему); 2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами (підробка та шахрайство, пов'язані з комп'ютерами); 3) правопорушення, пов'язані зі змістом (дитяча порнографія); 4) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав [9].

По-третє, у майбутньому зазнають змін способи реалізації положень деяких інститутів кримінального права. Так, наприклад, вже сьогодні викликає неабиякий інтерес відповідь за запитання: чи можна сплати, наприклад, штраф віртуальною валютою або чи можна конфіскувати в особи витвори цифрового мистецтва, NFT-токени, що використовуються кількома цифровими платформами для підтвердження факту володіння цифровими активами та права на їх використання, та ін.?

По-четверте, у світлі цифрових трансформацій потрібно починати замислюватися з приводу діджиталізації процесу відправлення правосуддя, окремі елементи якої вже сьогодні впроваджені у нас у країні.

6. Що ж стосується міжнародних стандартів цифрових трансформацій суспільного життя, які відіграють неабияку роль у цьому процесі, то зазначимо, що міжнародні інституції опікуються ходом цифрових трансформацій у достатній мірі – приймають правові документи, готують аналітику, проводять науково-практичні форуми, надають грантову підтримку національним дослідницьким школам і громадським організаціям.

Список використаної літератури:

1. Цифрової адженди України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020). URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
2. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007. *Офіц. вісник України*. 2007. № 11. Ст. 389.
3. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» в ред. Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text>.
4. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>.
5. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: затв. Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

6. Стратегія кібербезпеки України: затв. Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96-2016. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>.

7. Доктрина інформаційної безпеки України: затв. Указом Президента України від 8 липня 2009 р. № 514/2009. *Офіц. вісник України*. 2009. № 52. Ст. 1783.

8. Батиргареева В. С. Щодо концептуальної моделі захисту інформаційного простору України засобами кримінального права. *Інформація і право*. 2020. № 1 (32). С. 110-119.

9. Конвенція про кіберзлочинність 2001 р.: ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 07.09.2005 № 2824-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 5-6. Ст. 71.

Кириченко Ю.В.

доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри «Політологія та право»
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Кириченко В.М.

кандидат історичних наук, доцент
завідувач кафедри «Політологія та право»
Національного університету
«Запорізька політехніка»

**ПРИНЦИП РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ**

Важливе значення для характеристики конституційно-правового статусу людини і громадянина мають не тільки фактичний обсяг прав, свобод та обов'язків, закріплених в Основному Законі держави, а також й загальні принципи права, серед яких особливе місце посідає принцип рівності, який є однією з основоположних засад, на основі яких здійснюються права і свободи людини та визначається їх місце в суспільстві і державі.

Варто відзначити, що принцип рівності знайшов своє відображення в ряді важливих міжнародних документах, зокрема в Статуті ООН, у Загальній декларації прав людини, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, а також у абсолютній більшості конституцій держав континентальної Європи. Щодо принципу рівності громадян України, то він конкретизований у ст. 24 Конституції України, в якій встановлено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [1].

Порівняльно-правовий аналіз положень норм конституцій європейських держав, в яких закріплено принцип рівності прав і свобод людини і громадянина, засвідчив, що в них йдеться, як правило, про кожну людину. Так, в конституціях Азербайджану, Албанії, Білорусі, Естонії, Польщі, Росії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Туреччини, Фінляндії, Хорватії, Чехії закріплено термін “усі”, а в конституціях Андорри, Вірменії, Грузії, Латвії, Литви, Німеччини, Чорногорії, Швейцарії – “усі люди”. У той же час, у конституціях Бельгії, Греції, Іспанії, Люксембургу і Монако застосовано терміни “бельгійці”, “греки”, “іспанці”, “люксембуржці”, “монегаски”, які означають національну належність. При цьому слід наголосити, що в ст. 24 Конституції України, застосовано термін “громадяни”, коли в ч. 1 ст. 2 Загальної декларації прав людини – кожна людина. Наприклад, у тих випадках, коли йдеться про визначення суб’єкта прав людини, у Конституції України використовуються прийняті в міжнародно-правових актах терміни безособового характеру, як: “кожен”, “кожний”; “кожному”; “ніким”; “ніхто”; “усі”; або словосполучення – “кожна людина”; “жодна людина”; “усі люди” [1]. Тобто використання таких формулювань підкреслює визнання закріплених у Конституції України прав і свобод за кожною людиною, яка перебуває на її території, незалежно від того, чи є вона громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства.

Коли йдеться про права, які мають тільки громадяни України, то вживається чітке формулювання: “громадяни”; “громадянам”; “громадянин України”; “громадяни України”; “кожний громадянин”; “усі громадяни”.

Отже, сучасна європейська конституційна практика, у тому числі й України, майже завжди передбачає застосування суб’єктної класифікації прав людини, яка розподіляє сукупність суб’єктивних прав на права людини та права громадянина. Як зазначає Т. А. Француз, юридична номенклатура прав громадянина включає в себе всі права людини, а також містить ряд специфічних прав і обов’язків, що надаються особі, пов’язаній з державою відносинами громадянства [2, с. 240]. Різні люди або громадяни, будучи у статусі саме людини або громадянина є рівноправними, виступають як умовно “нерівні”, тобто такі, що мають неоднакові юридичні можливості, через наявність у кожного з них різних та інших, ніж статус людини або громадянина, правових статусів [3, с. 30]. У зв’язку з цим, ми вважаємо, що вітчизняному законодавцю слід внести до Конституції України уточнювальне положення, наприклад, таке, яке закріплено в ст. 1 Конституції Нідерландів, згідно якого відношення до всіх людей в Нідерландах повинно бути рівним при рівних обставинах.

Водночас слід звернути увагу на те, що національні конституції європейських держав неоднаково формулюють аналізований принцип – у формі заборони дискримінації, позитивно, а іноді поєднуючи позитивну та негативну форми. Наприклад, у ст. 29 Конституції Литви зазначено, що

“перед законом, судом і іншими державними інститутами чи посадовими особами всі особи рівні” [4, с. 559].

Таким чином, усі без винятку права і свободи людини і громадянина, які закріплені в чинному законодавстві України, мають бути рівними, що відповідає європейським стандартам і загальнолюдським цінностям. І тому пропонуємо в ч. 1 ст. 24 Конституції України термін “громадяни” замінити на термін “усі люди”, а з термінологічного словосполучення “конституційні права і свободи” вилучити слово “конституційні” та викласти це положення в такій редакції: “Усі люди мають рівні права і свободи та є рівними перед законом”.

У ч. 2 ст. 24 Конституції України акцентовано, що “не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками” [1]. Подібні ознаки закріплено і в конституціях деяких європейських держав, зокрема в Австрії, Азербайджані, Албанії, Андорри, Болгарії, Вірменії, Грузії, Естонії, Іспанії, Латвії, Литви, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Північної Македонії, Португалії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Франції, Чорногорії, Швейцарії.

Слід наголосити, що на сьогодні населення України сповідує різні релігійні, політичні та інші погляди, має різне національне, соціальне походження та майновий стан, а також різні рідні мови тощо. За такої багатоманітності неможливо робити для будь-кого які-небудь привілеї чи обмеження. І тому, з урахуванням результатів порівняльно-правового аналізу ч. 2 ст. 24 Конституції України з аналогічними положеннями конституцій європейських держав, ми вважаємо за необхідне посилити формулювання цієї частини через встановлення гарантій з боку держави.

Принцип рівності є універсальною категорією, яка виключає дискримінацію за будь-якою ознакою, у тому числі за ознакою статі. У зв'язку з цим, на конституційному рівні знайшло своє відображення положення, в якому окремо підкреслено про рівність прав жінки і чоловіка (ч. 3 ст. 24 Конституції України). При цьому слід звернути увагу на те, що конструкція цієї рівності розкривається через закріплення в конституційному положенні вимог, умов і пільг, які повинні на думку вітчизняного законодавця допомогти жінкам розв'язати дуже складні питання та вийти з становища, в якому вони опинилися в нашому суспільстві. Тобто, в Конституції України було запропоновано таке формулювання забезпечення рівності прав жінки і чоловіка, якого не має в більшості європейських держав, окрім Фінляндії, у п. 4 §6 Основного Закону якої записано, що “рівність між статтями в суспільній діяльності або трудовому житті забезпечується згідно з більш детальними приписами закону, особливо відносно заробітної плати і інших умов найму” [5, с. 372]. Але попри численні національні й міжнародно-правові акти, проблема формального та особливо реального забезпечення рівності прав жінки і

чоловіка як в Україні, так і в демократичних, економічно розвинутих державах досі залишається невирішеною.

На наш погляд, основною проблемою вітчизняного законодавства у сфері рівноправ'я жінки і чоловіка є формальне закріплення цієї рівності та декларативність, непродуманість і нечіткість його положення. І тому держава повинна створювати предметне законодавство, орієнтоване на розв'язання практичних гендерних проблем, детальне регулювання окремих аспектів становлення гендерної рівності та законодавче визначення всього спектра прав і свобод та можливостей [6, с. 169].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене та з метою приведення національного законодавства до міжнародних стандартів вважаємо за доцільне запропонувати викласти ст. 24 Конституції України у відповідності до вимог зарубіжного законодавства у сфері конституційно-правового регулювання принципу рівності прав і свобод людини і громадянина.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: станом на 4 трав. 2017 р.: відповідає офіц. тексту. Київ : Алерта, 2017. 80 с.
2. Француз Т. А. Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина (теоретико-методологічний аналіз). *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України*. Львів, 2003. №2. С. 238–250.
3. Шаповал В. Феномен прав і свобод людини та громадянина (теоретико-правовий і конституційний аспекти). *Право України*. Київ, 2015. №7. С. 24–45.
4. Конституции стран СНГ и Балтии: учеб.пособ. / сост. Г. Н. Андреева. Москва : Юристъ, 1999. 640 с.
5. Конституции государств Европы: у 3 т. / под. общ. ред. Л. А. Окунькова. Москва : Изд-во НОРМА, 2001. Т. 3. 792 с.
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. Наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

Корецький О.П.

кандидат юридичних наук
викладач кафедри судоустрою, прокуратури
та адвокатури Закладу вищої освіти
«Львівський університет бізнесу та права»

Корецька В.В.

кандидат юридичних наук
суддя Ківерцівського районного суду
Волинської області

СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Об'єктивні фактори, які визначають зростання злочинності, потребують зміни парадигми чинного кримінального судочинства, встановлення нових підходів, що мають на мету зменшення виникаючих конфліктних ситуацій між державою та особою, що вчинила кримінальне правопорушення, злочин, проступок.

В системі кримінального процесу підготовче судове провадження має наступні ознаки. З одного боку суддя приймає рішення щодо зменшення конфліктних ситуацій між державою та підозрюваним, який вчинив кримінальне правопорушення, проступок. Він має право прийняти процесуальне рішення ухвалу про закриття кримінального провадження під час судового розгляду. Теоретичні положення та практичні проблеми даної процесуальної стадії є прийняття ухвали суддею без судового розгляду на підставі юридичного факту вчинення кримінального правопорушення. Дана процесуальна форма передбачає подання про закриття кримінального провадження прокурором.

Друга юридична конструкція підготовчого судового провадження передбачає скерування прокурором підсумкового обвинувального акту органу досудового розслідування до суду. Суддя приймає до розгляду обвинувальний акт та призначає підготовче провадження. Згідно чинного КПК України (ст. 314 КПК України) суддя у підготовчому судовому засіданні має право прийняти наступне процесуальне рішення (ухвалу), а саме закрити кримінальне провадження на підставі ст. 284 КПК України; повернути обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків, які встановлені органом досудового розслідування; направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження; затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для проведення досудового розслідування; доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь.

Інший аспект проблеми включає до себе прийняття процесуального рішення суддею про призначення судового розгляду по кримінальному

провадженню судом першої інстанції. Суддя на підставі обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру має право під час судового розгляду призначити дату та місце проведення судового розгляду судом першої інстанції. У відкритому чи закритому судовому засіданні суддя встановлює організаційні питання про склад осіб, які братимуть участь під час судового розгляду, розглядає питання які необхідно вирішити до початку судового розгляду.

Вирішення практичних питань, що виникають на стадії підготовчого судового провадження можна визначити за двома шляхами, на які звертають увагу вчені процесуалісті. Перший передбачає скасування стадії підготовчого судового провадження. Другий надання повноважень слідчому судді, який на стадії досудового провадження має право розглянути матеріали досудового розслідування та прийняти ухвалу щодо закриття кримінального провадження або направити його до судового розгляду суду першої інстанції.

Опоненти вважають, що дана стадія юридичного процесу повинна забезпечити взаємозв'язок досудового розслідування та призначення судового розгляду, з метою усунення та врегулювання правового конфлікту до початку судового розгляду. Тому основні елементи юридичної конструкції неможна виривати з ланцюжку кримінального процесу. Окремі вчені вважають, що оскільки підозрюваний представ перед судом його процесуальний статус неможна визначати, як обвинуваченого. Його статус є підсудного в судовому засіданні. На такій позиції стоїть світова юриспруденція.

Доведено, що закон запропонував нові аспекти у структурній побудови даної стадії. Пропонується визначити процесуальні та організаційні елементи даної стадії. Процесуальні положення встановлені під час початкового етапу, а саме суддя призначає та розглядає обвинувальний акт. Другий етап включає судові провадження, виступ сторони обвинувачення, а саме публічного обвинувача, сторони захисту. Останній етап є прийняття за підсумками підготовчого судового засідання ухвали судді. Основні елементи ухвали повинні передбачити організаційні елементи судового розгляду, встановлення терміну судового розгляду, виклик учасників тощо.

Для удосконалення законодавчої регламентації стадії підготовчого судового провадження можна запропонувати наступне, зокрема диференціювати вимогу участі учасників підготовчого судового засідання; встановити термін проведення підготовчого засідання не більш ніж від 10 до 20 діб з моменту надходження до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Лабенська Л.Л.

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

МІЖНАРОДНІ ВИБОРЧІ СТАНДАРТИ: РІЗНОТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ

В лютому 2019 року парламентом України були внесені зміни до Преамбули Конституції України, що остаточно вирішили долю нашої держави, закріпивши, на найвищому конституційному рівні європейську ідентичність і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Зазначені положення Конституції, вимагають від парламентарів привести всю систему законодавства України до стандартів Європейського Союзу. Не є виключенням й виборче законодавство.

Перед тим як аналізувати основні завдання, які мають бути вирішені нашою державою в сфері зміни виборчого законодавства відповідно до євростандартів, необхідно з'ясувати, що саме мається на увазі під цим поняттям та що ці стандарти собою являють.

Незважаючи на досить широке застосування цього терміну як у наукових працях, так й серед практиків-законотворців, політиків і організаторів виборів, його справжній зміст залишається розпливчатим.

Відсутність чіткого визначення та певна аморфність таких понять як: «виборчі стандарти», «міжнародні виборчі стандарти», «європейські виборчі стандарти», логічно, викликає можливість для їх різнотлумачення, імперативності й появи необмеженої кількості критеріїв класифікації.

Вищезазначена проблема, нажаль, актуальна не тільки для наукових дискусій щодо виборчих стандартів, а й для їх практичного застосування, імплементації до національного законодавства.

Вважається, що термін «стандарт» це настанова для поведінки та для оцінки поведінки. Щодо міжнародних стандартів – це універсальні, загальноприйняті канони поведінки держав, корпорацій та індивідів.

Найчастіше, науковці під міжнародними правовими стандартами розуміють норми і принципи міжнародного права. Це стосується й виборчих стандартів.

Вважається, що найбільш систематизованим міжнародним актом, у сфері виборів, є Кодекс належної практики у виборчих справах [1], прийнятий Венеціанською комісією у 2002 р. і визнаний «еталонним документом» (reference document) Ради Європи та держав-членів, покликаний надати єдину систему критеріїв для оцінки виборів у різних країнах при проведенні міжнародного спостереження.

С. Серьогіна при дослідженні питання щодо визначення змісту поняття та системи європейських виборчих стандартів зазначає, що: «У суспільній свідомості ці стандарти асоціюються з чимось довершеним, ідеальним, але з

огляду на суттєву відмінність поглядів на оптимальну організацію виборчого процесу така «розмитість» доволі часто призводить до негативних наслідків у політико-правовій практиці» [2, с. 40].

В своїй роботі автор пропонує під «європейськими стандартами виборів» розуміти багаторівневу систему політико-правових принципів та вимог, котрі регламентують належну підготовку, проведення та визначення результатів виборів. Такі принципи покликані гарантувати повноту демократії, основні права і свободи людини і громадянина, вони визнані європейською спільнотою як взірець оптимального суспільного і державного життя.

Щодо класифікації таких стандартів, вона пропонує класифікувати їх на відповідні групи, а саме: первинний, базовий рівень європейських виборчих стандартів становлять вимоги міжнародних актів універсального характеру; другий, регіональний рівень європейських виборчих стандартів становлять вимоги міжнародно-правових актів, прийнятих у межах Ради Європи та НБСЄ (ОБСЄ) – найвпливовіших міжнародних організацій Європи; «нижній», третій рівень європейських виборчих стандартів становлять вимоги, що діють виключно в межах Європейського Союзу, насамперед, щодо виборів до Європарламенту [2, с. 40-43].

Дещо по іншому підходить до визначення міжнародних виборчих стандартів М. Охендовський, який, через призму різноманітних наукових підходів до природи цього явища, робить висновок, що вони є міжнародними договірними нормами, що містяться в міжнародних угодах та закріплюються у вигляді міжнародно-правових зобов'язань держав, які вони повинні виконувати шляхом закріплення в національному конституційному законодавстві у вигляді норм національного конституційного права та в наступній практичній діяльності компетентних органів держави та суб'єктів виборчого процесу [3, с. 238]. Ю. Ключковський, в свою чергу, вважає, що найпродуктивнішим є розуміння міжнародних виборчих стандартів як галузевих принципів права [4].

Таким чином, розглянувши найбільш поширені наукові підходи та концепції щодо визначення змісту понять «виборчі стандарти», «міжнародні виборчі стандарти», «європейські стандарти виборів» можна зробити висновок, що найбільш продуктивними є пропозиції науковців визначати ці поняття, насамперед, як систему відповідних норм, які регламентують багатогранні аспекти інституту виборів, закріплюються в джерелах міжнародного права, а у випадку їх ратифікації державою набувають статусу частини національного законодавства, а тотожність цих понять обумовлена їх правовою природою.

Список використаної літератури:

1. Code of Good Practice in Electoral Matter: Guidelines and Explanatory Report URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-e)

2. Серьогіна С. Європейські стандарти виборів і виборче законодавство України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2007. № 1 (7). С. 38-44
3. Охендовський М.В. Поняття міжнародних стандартів виборчого права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 235-244.
4. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні : монограф. Київ : Ваіте, 2018. 908 с.

Марченко Т.Ф.

ад'юнтка кафедри
кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Проблематика відповідальності за провокацію кримінального правопорушення є питанням, яке не втрачає своєї актуальності та залишається дискусійним у наукових колах. Увага дослідників пов'язана з поширеністю провокативних дій особами, уповноваженими на проведення оперативно-розшукової діяльності, у справах про корупцію, а також пов'язаних із незаконним обігом наркотиків.

Кримінальний кодекс України в ст. 370 передбачає відповідальність за «Провокацію підкупу» [1]. Відповідна правова норма розміщена в розділі XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Тобто чинне законодавство передбачає відповідальність за провокування окремого виду злочину, загалом не розкриваючи змісту провокації.

Водночас триває активна робота над новим законом про кримінальну відповідальність. Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України вже має напрацювання щодо підходів до оцінки провокаційної поведінки (ст. 2.6.3 «Провокація кримінального правопорушення» проекту КК України) [2].

За умов правового реформування прийнято звертатися до зарубіжного досвіду для зіставлення схожих правових норм, практики їх застосування та загалом виокремлення позитивного досвіду. З огляду на це, заслуговує на увагу зарубіжне законодавство щодо провокації злочину, аналіз якого фрагментарно здійснений у цій доповіді з акцентом на законодавстві пострадянських країн (Азербайджан, Грузія, Естонія, Латвія, Литва), до яких

належить і Україна, а також законодавстві таких країн, як Польща та Німеччина.

Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки в ч. 1 ст. 302 передбачає відповідальність за порушення законодавства про оперативно-розшукову діяльність, а саме караним є здійснення оперативно-розшукових заходів не уповноваженими на те особами, а також здійснення цих заходів уповноваженими особами, але без законних підстав, якщо це спричинило суттєве порушення прав та охоронюваних законом інтересів осіб [3].

Такий підхід показує встановлені критерії розмежування правомірного та протиправного здійснення оперативно-розшукової діяльності. Оскільки п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону Азербайджанської Республіки «Про оперативно-розшукову діяльність» містить положення про те, що при виконанні своїх повноважень суб'єктам оперативно-розшукової діяльності забороняється підбурювати ту чи іншу особу до правопорушень [4].

Отже, законодавство Азербайджанської Республіки, встановлюючи кримінально-правову заборону за порушення закону про оперативно-розшукову діяльність, визнає злочинним у тому числі підбурювання до злочину (його провокування) з боку правоохоронних органів.

Законодавство про кримінальну відповідальність Грузії не тільки закріплює визначення співучасті та підбурювача, але й містить легальне поняття провокації. Згідно зі ст. 145 Кримінального кодексу Грузії, провокація злочину є кримінально караним діянням і під нею розуміється схиляння іншої особи до скоєння кримінального правопорушення з метою притягнення її до кримінальної відповідальності [5].

У законодавстві Естонії та Литви, хоча й не вживається термін «провокація правопорушення», проте використовується зворот «імітація правопорушення», що означає створення ситуації та умов, а також перевірку можливості вчинення злочину.

У ст. 315 Пенітенціарного кодексу Естонії [6] передбачено відповідальність за незаконне стеження або негласне збирання інформації, а також незаконне приховування або знищення відомостей, отриманих шляхом спостереження або негласно, якщо вони вчинені особою, яка мала за законом право на спостереження або негласне збирання.

Проведення такої оперативно-розшукової дії як перевірка можливості вчинення злочину супроводжують жорсткі процесуальні вимоги, вихід за межі яких може призвести до того, що імітація злочину перетвориться на реальний злочин. У разі недотримання процесуальних правил та провокації вчинення злочину уповноважені особи можуть зазнати відповідальності за ст. 315 Кримінального кодексу Естонії [6].

Кримінальне законодавство Литви [7] розглядає імітацію як модель злочинної поведінки (імітації) уповноваженими офіційними органами, які здійснюють оперативну діяльність, спрямовану на запобігання (припинення) злочину. Відмінною особливістю є те, що через комплексний характер інституту імітації злочину в литовському праві, правомірність його реалізації

складається із сукупності попередніх і основних (загальних) умов, що виникають із взаємодії основних соціальних принципів, регламентованих у Конституції Литви.

Закон Латвії «Про оперативну діяльність» у ст. 15 передбачає можливість проведення такого оперативного заходу, як оперативний експеримент. Його суть полягає у створенні певних умов (ситуацій) для встановлення можливості вчинення злочину [8]. Проведення такого оперативного заходу має відбуватися лише у суворій відповідності до Кримінального процесуального кодексу та Закону «Про оперативну діяльність». Оперативні дослідження можуть проводитися лише за згодою прокурора і лише щодо осіб, злочинна діяльність яких достовірно відома. Щоб оперативний експеримент не був провокацією злочину, особа повинна мати можливість вільно обирати свою поведінку. У разі порушення цього правила уповноважена особа може бути притягнута до відповідальності за підбурювання до злочину (ст. 289 Кримінального кодексу Латвії) або підбурювання до злочину.

Кримінальний кодекс Республіки Польща в ст. 24 закріплює поняття провокації злочину, тобто підбурювання іншої особи до вчинення забороненої дії з метою порушення проти неї кримінального переслідування [9]. При цьому не застосовуються норми, що передбачають добровільну відмову співників, екстрене пом'якшення покарання для співучасника, який добровільно намагався запобігти вчиненню злочину, відповідальність підбурювача за замах, якщо винний вчинив незакінчений злочин, можливість застосування екстреного пом'якшення покарання або його покарання за відсутності замаху на злочин.

У кримінальному законодавстві ФРН під підбурюванням, відповідно до § 26 КК ФРН, розуміється схилення іншої особи до вчинення умисного протиправного діяння. Законодавець ФРН провокацію кримінального правопорушення, здійснювану співробітниками правоохоронних структур, розглядає як прагнення змусити фігуранта, який готується до злочину, діяти за не вигідними для себе умовами і таким чином полегшити завдання, пов'язане із затриманням та викриттям правопорушника [10]. Він також поділяє провокацію на допустиму і недопустиму. Основним критерієм, що визначає провокацію неприпустимою є момент формування умислу, з огляду на що вчинене діяння перетворюється на «продукт діяльності» негласних співробітників (агентів), які впливали через підбурювання, спонукання або іншим способом на свідомість особи з метою виробити в останньої бажання вчинити злочин.

Аналіз кримінального законодавства деяких країн показав, що законодавство окремих держав (Азербайджан, Естонія, Латвія) криміналізує провокування правоохоронними органами злочину, тоді як кримінальне законодавство інших держав взагалі передбачає загальну заборону на провокацію (Грузія, Польща). Оперативно-розшукове законодавство таких держав як Естонія, Латвія, Литва, Німеччина чітко регламентує, що

відповідні заходи, пов'язані зі створенням певних умов для встановлення можливості вчинення особою злочину, обмежені жорсткими умовами, спрямованими на запобігання провокації злочину.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.06.2022).
2. Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-18-01-2022.pdf>. (дата звернення: 15.06.2022).
3. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, затверджений Законом Азербайджанської Республіки від 30 грудня 1999 року № 787-IQ. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=5;-124 (дата звернення: 15.06.2022).
4. Закон Азербайджанської Республіки «Про оперативно-розшукову діяльність» від 28.10.1999 р. № 728-IQ. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/7871f5/pdf/> (дата звернення: 15.06.2022).
5. Кримінальний кодекс Грузії від 22 липня 1999 № 2287. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=240> (дата звернення: 15.06.2022).
6. Kriminaalkodeks. 07. mai 1992. – RT 1992, 20, 287 ja 288. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019015> (дата звернення: 20.06.2022)
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150#. (дата звернення: 23.06.2022).
8. Operatīvās darbības likums. 30.12.1993. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57573-operativas-darbibas-likums> (дата звернення: 23.06.2022).
9. Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. (1997) N. p. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880_553/U/D19970553Lj.pdf. (дата звернення: 23.06.2022).
10. Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 23.06.2022).

Негодченко В.О.

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

На сьогодні проблема людських прав вийшла далеко за межі окремої держави. Розуміння прав людини, їх ідеологія є однаковою у всьому світі. Отже, є потреба правової регламентації, створення та імплементації у внутрішнє законодавство вже існуючих потужних міжнародних стандартів, які закріплюють основні права людини.

Ці стандарти чітко візуалізовані у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загально визнані міжнародною спільнотою стандарти прав та інтересів людини, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити.

Таким чином, розробка стандартів забезпечення реалізації прав людини стали об'єктом діяльності не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства.

Під такими стандартами варто розуміти:

1) єдині принципи і норми щодо поведінки суб'єктів міжнародного права, які мають договірний характер, що склався у ході багаторічної практики міждержавного співробітництва;

2) цінності ідеї, загальноприйняті в сучасному міжнародно-правовому просторі, що фіксуються у міжнародних договорах, юридичних актах міжнародних організацій, що відносяться до джерел права та здійснюються у практиці відповідних міжнародних судових установ [1, с. 671].

В обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так у період збройних конфліктів входять загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини [1, с. 101-102].

Особливість міжнародних стандартів полягає в тому, що вони регламентують не тільки міжнародне співробітництво держав та інших зазначених ними суб'єктів, а і спільно вироблені державами принципові підходи та міжнародно-правові принципи становлення, формування й функціонування визначених публічних і приватних інститутів території конкретних держав [2, с. 98].

Міжнародні стандарти прав людини – це загально визнані міжнародно-правові норми (звичасві й договірні), які визначають на основі тенденцій і потреб соціального прогресу загальнолюдський статус особистості шляхом:

1) визначення переліку прав та свобод, що підлягають загальному

дотриманню; 2) закріплення юридичного змісту і обов'язку держав дотримуватись цих прав і свобод, 3) встановлення краю можливого та припустимого обмеження цих прав і свобод; 4) заборони певних дій з боку держави, юридичних та фізичних осіб [3, с. 7].

Міжнародні стандарти прав людини закріплюються в міжнародних договорах, конвенціях, деклараціях тощо, тому доцільніше використовувати поняття «міжнародний нормативно-правовий документ», а не поняття «міжнародний нормативно-правовий акт», оскільки «міжнародний нормативно-правовий документ» – це і «міжнародний нормативно-правовий договір», і «міжнародний нормативно-правовий акт», тоді як поняттям «міжнародний нормативно-правовий акт» традиційно в загальнотеоретичній юриспруденції не охоплюються «міжнародні нормативно-правові договори».

Відповідно до такого розуміння міжнародних стандартів прав людини можна визначити їх особливе функціональне призначення у правовому регулюванні суспільних відносин у сфері забезпечення прав і свобод людини, а саме: по-перше, містять чіткий перелік прав і свобод людини, які у обов'язковому порядку повинні бути визнані державами-учасницями тієї або іншої конвенції, по-друге, визначають зміст і сутність прав і свобод, які повинні втілитись у конституціях і законах держав-учасників конвенції; по-третє, встановлюють зобов'язання держав із забезпечення реалізації проголошуваних прав і свобод. Тобто міжнародні стандарти виступають основою для того, щоб громадяни різних країн світу могли здійснити захист своїх прав, свободі законних інтересів.

Не є виключенням і громадяни України. Так, у ст. 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [4]. Також, Україна є учасницею значної кількості міжнародних та регіональних багатосторонніх та двосторонніх договорів, які так чи інакше стосуються прав і свобод людини.

Враховуючи з вищенаведеного, можна констатувати, що в Україні продовжується інтенсивний процес адаптації внутрішнього законодавства до відповідних міжнародних стандартів. З іншого боку, постає питання про необхідність переведення визнаних Україною міжнародних стандартів прав людини з декларативної площини до стану реального втілення.

Окрім цього, перешкодою у реалізації міжнародних стандартів прав людини є неефективна судова та правоохоронна система України, застаріле законодавство, значні масштаби корупції, низький професіоналізм та значний динамізм кадрів державних службовців тощо.

Підводячи підсумок доречно зазначити, що права кожній людині гарантує держава, громадянином якої вона є. Проте, окрім законів держави, права людини захищаються і міжнародними нормами. Тобто міжнародні та європейські нормативно-правові документи з прав людини є дуже важливими

джерелами права для України, а тому їх реалізація є запорукою інтеграції нашої країни до загальносвітової системи захисту прав людини та утвердження України як правової держави.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
2. Солоненко О. М. Сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 95-103.
3. Вінгловська О. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.11. Київ, 2000. 20 с.
4. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Halyna Fordui

Master's degree in Private International Law
And International Commerce
Paris 2 University – Pantheon Assas

**THE AUTHORITY OF LAW IN INTERNATIONAL BUSINESS
AFFAIRES**

In our everyday life as a legal practitioner, we often hear that we live in the era of *hyper-liberalism* where the big economic players do whatever they want and it does not matter anymore if the well-being of all is protected [1]. Does the law still have a word to say? This question is even more important in an international context. A purely internal situation is connected only to one legal order; therefore, the State will always be able to enact the law and enforce it to discipline the subjects and modulate the situations that are entirely located in its territory. This power is directly derived from the *internal sovereignty* of any State. But if we move into the international sphere, the activity of companies goes beyond the borders of a single State, provided it is still possible to locate this activity, but this is question apart to be thought of. As a result, the situation is now connected to several legal orders. Unlike the first hypothesis where the State is not obliged to justify itself in order to intervene and regulate the activity except needless to say certain basic principles that should be respected when the law is made such as freedom of enterprise. *However, does the State still have a word to say if the situation is only partially located in its territory not to say has very light ties with the State but its social or economic order is disturbed by the situation?* If the answer is positive, which legal tools then could be potentially employed by the State to enforce its policies? To address those interrogations let's proceed as

follows: in the first part of this abstract we will think about the reasons that make us believe that the authority of law may be particularly in danger in the international context and in the second part, we will argue about the existence of possible legal means to ensure the authority of its laws.

I. Autonomy of willingness

Autonomy of willingness is a concept that initially was born within the contractual obligations in domestic law. Later on, since Etienne Bartin¹ said that Private International law was the projection of domestic law, this notion was transferred to Private International law [2]. However, its definition in the international context differs from the one we know in the internal context. It gathers together various *broad* prerogatives given to economic actors such as the right to choose the law applicable to their contract and the court which is competent to resolve the problem in the event of any dispute. With regard to the possibility of choosing the applicable law the article 3 of the European Union Regulation on the law applicable to the contractual obligations (hereinafter – Rome I Regulation) offers to the contractual parties the *broad freedom of choice* since it allows them to choose the law that is *purely neutral* and therefore completely *unrelated* to their relations, as well as allowing them to split the contract meaning that different parts of it could be regulated by different laws [3].

But the Rome I Regulation imposes several restrictions. One of them is the obligation to choose only the state law. However, such a limitation can be quite *easily* circumvented. In the international context parties have the right to elect an arbitrator to settle their dispute. This latter possibility provides also the right to choose the non-state law as an applicable law.

Obviously, international business life is not reduced to contractual obligations. Can we then find a correlation between autonomy of willingness and contractual matters? After having done deep research on the topic, it is possible to state that the autonomy of willingness can be often found outside the contractual obligations. As set forth in the article 14 of the European Union Regulation on the law applicable to the non-contractual obligations (hereinafter – Rome II Regulation) the parties may agree to submit non-contractual obligations to the law of their choice [4]. It means again the right to choose a *purely neutral law without any connection with the non-contractual obligation*. This leads to the non-logical outcome when the tort happens in the territory of one State but the law of the any other State which may be and often is *more liberal*, applies. Needless to say, ***that at this point the problem of the authority of law clearly arises.***

Provided that an economic player is located in the territory of the European Union, this right to choose the law can be found in a lot of other fields of private law by reason of the influence of the Court of Justice of the European Union. The Court is delighted to see that the competition between national laws taking place because this will lead to an integrative effect and allow to build an ever-closer

¹ Étienne Bartin is outstanding French professor of Roman law, Private International law and Civil procedure and a leading figure on the area of conflict of laws at the end of XIX century and at the beginning of XX century.

union between the peoples of Europe as set out in the article 1 of the Treaty on the European Union [5].

Owing to the freedom of movement which is considered to be one of the hyper-constitutional values, because sets out in the Founding texts of the European Union and likewise due to the fact that the Court of Luxembourg interprets the freedom of movement *very broadly*² willing to protect private initiative, the economic operators have fully understood how to structure themselves in order to be able to challenge state rules *which they just do not appreciate that much*³. The fact that an operator uses freedom of movement for the simple purpose of benefiting from more favourable legislation is not a fraud in itself anymore. We are observing now the movement from the “Europe of *laissez-passer*” to the “Europe of *laissez-faire*” [6]. *Nevertheless, does the State have any tools available to be used in order to restore the authority of its laws?*

II. Legal means for the restoration of the authority of laws

One of the most powerful tools offered by Private International law is “*la théorie des lois de police*” meaning overriding mandatory provisions. This theory was systematized by Francescakis⁴ in the middle of XX century. He thus proposed a definition which was widely adopted later on. Francescakis described such norms as *those necessary to protect the political, social and economic order of a country* [7]. These are *substantive* rules (as opposed to conflict rules) which emit such an imperative that makes judge to apply those rules *immediately* without application of any conflict rules or likewise ignoring the choice of laws made by the parties to the contract. Without getting into details, the identification of the overriding mandatory provisions could be challenging for a judge settling the conflict, in particular when the legislator has not clearly adjudicated on the matter. Thus, Private International law provides another legal tool to catch up. We are talking about *Public policy of the forum (ordre public)* (see the article 21 of the Rome I Regulation and the 26 of the Rome II Regulation) [3, 4]. However, this instrument is not that powerful in the context of contractual obligations as it is in family matters.

In the article 3 of the Rome I Regulation or the article 14 of the Rome II Regulation, the European legislator wanted to limit the possibility of choosing a purely neutral law in the following cases: either it is a purely internal situation located entirely in the territory of one Member State of the European Union (thus the choice of law is the only cross-border element) or if the situation is international but takes place entirely within the territory of the European Union. In

² As opposed to the Competition law, the nature and even more the effects of a legal norm do not matter at all since the *theory of de minimis* generally is not applicable here.

³ To prove our point of view, several examples (*very far from being exhaustive*) derived from the Jurisprudence of the Court of Justice of the European Union can be cited such as Judgment of the Court (Fourth Chamber), 27 March 2014. UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH and Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH; Judgment of the Court (Grand Chamber) of 25 October 2017. Proceedings brought by Polbud - Wykonawstwo sp. z o.o.; Judgment of the Court of 9 March 1999. Centros Ltd v Erhvervs- og Selskabsstyrelsen.

⁴ Phocion Francescakis, born in Chania (Crete) on June 10, 1910, died in Paris on June 14, 1992, held sway together with with Henri Batiffol (1905-1989) over the French school of Private International law.

the first case, the choice of the parties shall not prejudice the application of provisions of the law of the Member State (where the situation is *entirely* located) which cannot be derogated from by agreement. In the second case, the parties' choice of applicable law other than that of a Member State (where the situation is *partially* located) shall not prejudice the application of provisions of Community law, where appropriate as implemented in the Member State of the forum, which cannot be derogated from by agreement [3, 4]. The provisions referred to by the legislator *are broader* than overriding mandatory rules and therefore, those provisions contain not only the super-mandatory rules but generally *all the mandatory rules*, which is specified by the European legal instruments themselves.

Private International law gives other legal tools that may be used by the State to restore the authority of its laws disturbed by the choice of laws. The conflict rules with special and *mandatory* connecting factors could be mentioned as opposed to the conflict rules with general and *optional* connecting factors. By way of example, the article 157 of the Federal Act of the Swiss Confederation on Private International Law says that the protection of the name or business name of companies registered in the Swiss commercial register against infringements in Switzerland *is governed by Swiss law*. Even though the *general connecting factor* is provided for in the article 154 of Federal Act⁵ [8].

If a consumer is the party to the contract as provided for in the article 6 of the Rome I Regulation the State where the consumer has his habitual residence is able to impose the authority of its laws and to limit the freedom gained by economic operators [3].

It happens that the solutions proposed by Private law is not always viable. In this case Public law could be consulted. The solutions offered by Public law are often more powerful as more adapted to the reality of the world in which we live in. For instance, if a regulated company commits a serious violation and does not want to see its license to operate on a market in the country of the violation revoked, must undergo significant financial penalties⁶.

The French international criminal business law today takes into account the fact that certain offenses and crimes may be committed on the Internet. The French people can be the victim of misleading information posted on the Internet by any economic operator which is not located in French territory. However, thanks to the *well-designed criminal norm*, France can impose the authority of its laws and make the operator liable for its actions. What does it mean well-designed norm? First of all, the connecting factor is adapted to the reality of nowadays life and then there is a kind of fiction was created stating that the facts are *materially* located in French territory since France and its people is the place of destination of this information. All of that gives full right to French law to be applicable [9].

⁵ Companies are governed by the law of the state under which they are organised, provided they fulfil the publicity or registration requirements of that law or, where such requirements do not exist, if they have organised themselves pursuant to the law of that state.

⁶ *Public interest fine* (amende d'intérêt public).

References:

1. Muir Watt, Horatia : Discours sur les méthodes du droit international privé (des formes juridiques de l'inter-altérité). Cours général de droit international privé. – Leiden / Boston : Brill Nijhoff 2019. 594 pp. (Les livres de poche de l'Académie de droit international de La Haye.)
2. Études de droit international privé. Front Cover. Etienne-Adolphe Bartin. A. Chevalier-Marescq, 1899 - Conflict of laws - 284 pages.
3. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I) [2008] OJ L177/6.
4. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) [2007] OJ L199/40.
5. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390.
6. Ivan T. Berend. An Economic History of Twentieth-Century Europe: Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization (English Edition). Cambridge University Press (20 avril 2006). 376 pages.
7. Phocion Francescakis, 'Quelques précisions sur les 'lois d'application immédiate' et leurs rapports avec les règles sur les conflits de lois' (1966) 55 Revue critique de droit international privé 1–18.
8. Loi fédérale suisse du 18 décembre 1987 sur le droit international privé (état le 1er avril 2022).
9. H. Buxbaum, «Conflict of Economic Laws: from Sovereignty to Substance », 42 Virginia Journal of International Law, 2002, p. 931.

Тертишник В. М.

доктор юридичних наук, професор
професор Університету митної справи та
фінансів України

**ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗОВНІШНІЙ АГРЕСІЇ**

Екстраординарні умови державотворення та підтримання правопорядку в сучасних умовах протидії зовнішній агресії та боротьби за територіальну цілісність і незалежність України потребують екстраординарних швидких, простих, виважених і законних рішень. Перш за все, має бути забезпечена оптимізація державного управління, спрощення державного апарату в усіх

його гілках влади при активізації реалізації стратегічного курсу на розбудову правової держави, що потребує виконання завдань економічної безпеки, реалізації принципів демонополізації, деофшоризації, одержавлення об'єктів енергетичної безпеки, розмежування бізнесу і влади та усунення корупційних ризиків.

В пошуку шляхів розв'язання даних завдань виникають такі пропозиції:

1. В законодавчій владі варто забезпечити скорочення чисельності депутатів. Зазначимо, що Указом Президента України від 15 січня 2000 року проголошено проведення у неділю 16 квітня 2000 року всеукраїнського референдуму. На референдум серед іншого ставились питання: "Чи згодні Ви із зменшенням загальної кількості народних депутатів України з 450 до 300 і пов'язаною з цим заміною у частині першій статті 76 Конституції України слів "чотириста п'ятдесят" на слово "триста", а також внесенням відповідних змін до виборчого законодавства?" Референдум проведений відповідно до Конституції України та чинного законодавства. Необхідна більшість голосів на референдумі була подана за поставлені пропозиції. Судового рішення щодо визнання результатів референдуму недійсними немає. Конституційний Суд 27 червня 2000 року (Справа N 1-38/2000 N 1-в/2000) визнав, що схвалені всеукраїнським референдумом за народною ініціативою питання, викладені в Указі Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою", є обов'язковими для розгляду і прийняття рішень у порядку, визначеному Конституцією України, зокрема її розділом XIII "Внесення змін до Конституції України", та законами України. Виходячи з того, що законність референдуму підтверджено в рішеннях КСУ, а результати референдуму не потребують затвердженню Верховною Радою України, думаємо що варто запропонувати РНБО розглянути та прийняти рішення про введення в дію даного прийнятого на референдумі положення, а на підставі цього оприлюднення його Указом Президента України. На основі цього Верховна Рада України має невідкладно прийняти зміни до Виборчого кодексу. З поміж іншого, має бути проведений аудит політичних партій на предмет їх відповідності вимогам Закону України «Про політичні партії». Зокрема чи усі парламентські партії виконали при їх формуванні приписи ст. 10 Закону України «Про політичні партії в Україні», а відповідно чи обґрунтовано їх представники були обраними до парламенту та чи законно партія отримує фінансування з державного бюджету. Безумовно як законодавство про партії так і виборче законодавство потребують суттєвого удосконалення. У виборчому законодавстві варто відновити право висунення кандидатами в депутати вузами та іншими установами, а що важливо – і військовими частинами. Зарплата усіх депутатів та чиновників – на рівні доцента.

2. На новостворений правоохоронний орган - Бюро економічної безпеки України ст. 8 Закону України «Про бюро економічної безпеки» покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, які посягають на

функціонування економіки держави, відповідно до чого виконує оперативно-розшукову, аналітичну, економічну, інформаційну та слідчу функції, здійснення «інформаційно-пошукову та аналітично-інформаційну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень». Але така діяльність недостатньо урегульована законом, що залишає відкритим питання допустимості отримуваних при цьому доказових матеріалів та їх реалізації в кримінальному провадженні. Важливо, щоб кожне з завдань отримало чітку юридичну визначеність процедури його виконання. На основі ДБР та Бюро економічної безпеки доцільно створити єдиний слідчий орган протидії економічній злочинності та корупції. Варто для уникнення дублювання функцій переглянути систему інших правоохоронних органів, посилити антимонопольну та антикорупційну політику та дієвість антимонопольних та антикорупційних органів, забезпечити послідовну деофшоризацію прибутків.

Правоохоронні органи мають унеможливити ядерний тероризм та забезпечити безпеку ядерної енергетики. Гіркі сторінки трагедій на Чорнобильській АЕС та недавнього весняного штурму «демлітаризаторами», під керівництвом генералів-оленоводів АЕС в Енергодарі, показують необхідність постійно приділяти особливу увагу забезпеченню безпеки ядерних об'єктів, з урахуванням міжнародних правових актів та засад взаємодії держав міжнародної спільноти, яким держави зобов'язуються докладати усіх зусиль до вжиття необхідних заходів із забезпечення захисту радіоактивної безпеки та протидії актам ядерного тероризму. На основі Національної гвардії та СБУ мають створені боєздатні спеціалізовані підрозділи захисту АЕС.

3. В державі накопичилось багато проблем в діяльності судової гілки влади та правоохоронних органів. [1-3] Час вимагає оптимізації судової гілки влади. Верховний суд з його судовими палатами має бути розформованим, а діяльність Верховного Суду України відновлена (без всяких «нижніх» і «верхніх» чи спеціалізованих палат. Відновлений Верховний Суд України має виконувати лише одну функцію – функцію касаційного провадження, забезпечуючи сумлінне її виконання. Це зменшить фінансові витрати на забезпечення функціонування судової влади

4. Держава має забезпечити збереження культурної спадщини та активно сприяти розвитку науки, освіти, історичної і національної свідомості, традицій, культури, духовності, дотримання норм моралі. Це дуже важливе завдання як органі влади, так і суспільства в цілому. Необхідно розробити та прийняти новий кодекс – «Про захист суспільної моралі та збереження культурної спадщини». Окремої реакції влади та слідчих органів потребує чергове зникнення скіфського золота з території держави, вивезення суб'єктами «денационалізації» предметів мистецтва та музейних експонатів з України. Має бути посилена відповідальність за розкрадання предметів культурної та історичної цінності. В КК України доцільно сформулювати окремий розділ «Посягання на об'єкти культурної спадщини».

5. Особливого та посиленого захисту потребують природоресурсні права – права людини користуватись спільною власністю народу на землю, надра, водні і природні ресурси.

Земля – поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими елементами, водними, рослинними та іншими природними ресурсами, органічно поєднані з атмосферою та цілісною планетарною системою, функціонують і еволюціонують разом з життєдіяльністю самої людини та утворюють неповторну синергетичну природню домівку існування людства, яка досить вразлива, не терпить марнотратства, потребує бережного відношення та захисту. Земля знаходиться в єдності з її надрами, водними та іншими природними ресурсами, багата не тільки чорноземом, а й копалинами. Зазначимо, що в Кодексі України про надра закріплено безальтернативне правило: *«Надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними»* (ст. 4). Продавати землю – це рівнозначно продавати себе і свою волю на цій землі. Землю отримали люди на засадах природнього права. Її, як і свободу, не можна втрачати чи продавати. Потребує системного удосконалення стратегія та політика енергозабезпечення з урахуванням реалізації конституційних принципів використання природних ресурсів, дотримання антимонопольного законодавства, усунення помилок незаконної приватизації.

В аспекті забезпечення системності та єдності правового регулювання в конституційному праві логічно буде розглядати окрему групу природоресурсних прав, а на рівні галузевого законодавства, на основі чинних норм Конституції України, Резолюції 1803 (XVII) Генеральної Асамблеї ООН, що закріплює принцип невід’ємного суверенітету права народів і націй над природними ресурсами та здійснення цього права в інтересах їх національного розвитку та благополуччя населення, а також з урахуванням інших міжнародних правових актів, сформулювати та прийняти окремий інтегративний за своїм рівнем узагальнення кодифікований правовий акт - «Природоресурсний кодекс України», одну з глав якого присвятити більш широкому розкриттю системи та гарантій забезпечення природоресурсних прав людини та енергетичної безпеки держави.

Список використаної літератури:

1. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини : монограф. Київ, 2003. 477 с.
2. Тертишник В. М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ : Алерта, 2022. 430 с.
3. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні : монограф. Київ : Алерта, 2016. 428 с.

Трескін Д.О.

старший викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДИРЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНКИНЬ

Боротьба і викорінення будь-якої форми нерівності цілком і повністю залежить від національного законодавства держави, що створює систему стримувань, противаг, санкцій і передбачає засоби правового захисту. Але не останню роль у формуванні зазначеного законодавства відіграють правові доктрини, ініціативи та розробки універсальних і наднаціональних інституцій, таких як Європейський союз.

До певного часу в більшості держав-членкинь ЄС засоби правового захисту проти дискримінації розцінювалися або як дуже слабкі, або зовсім відсутні. Змінити зазначену ситуацію були покликані прийняті у 2000 р. Директива 2000/43/ЄС щодо дотримання принципу рівного ставлення до осіб незалежно від їх расової приналежності та походження та Директива 2000/78/ЄС, що визначає загальні принципи рівного ставлення у сфері зайнятості.

Антидискримінаційне законодавство, яке більшою чи меншою мірою відтворювало норми Директив, набуло поширення на Кіпрі, Греції та Італії. У Данії, Нідерландах, Швеції воно складалося з численної групи правових документів, включало кілька законодавчих актів у Великобританії, було комбінацією спеціального законодавства з трудових питань у Словенії; містилося в нормах трудового, кримінального та адміністративного законодавства у Франції, Литві та Португалії.

Положення директив були певною мірою інтегровані до Основного Закону Іспанії; низка держав, таких як Естонія, Чехія, Мальта, Латвія, Польща мали лише низку галузевих законів (про працю, освіту, соціальне забезпечення), що містять антидискримінаційні положення. Очікується подальша інкорпорація Директив у національне право Німеччини, Люксембургу, Австрії (на регіональному рівні) та Фінляндії.

У Фінляндії було прийнято Акт про попередження дискримінації, Акт про уповноваженого з питань дискримінації та регіональний декрет про створення Дискримінаційної ради, яка покликана запровадити норми Директив на Аландських островах. Усі документи набрали чинності 1 грудня 2005 р. В Австрії на федеральному рівні Закон про рівний статус людей з обмеженими можливостями був затверджений парламентом і набрав чинності 1 січня 2006 р.

11 лютого 2005 р. у Франції набув чинності Декрет № 102 про рівність прав та можливостей для соціальної участі людей з обмеженими

можливостями. Було прийнято декрети щодо рівного доступу до працевлаштування для людей з обмеженими можливостями та Закону про усунення вікових меж для зайнятості у громадському секторі. У Нідерландах було оновлено Кримінальний кодекс, у новій редакції якого встановлено, що будь-яка дискримінація, заснована на фізичній, психічній чи розумовій обмеженості можливостей, заборонена.

Таким чином, прийняте всіма державами-членками ЄС антидискримінаційне законодавство зобов'язувало національні уряди дотримуватись вимог зазначених Директив. Розглянемо, як відбувався цей процес у Федеративній Республіці Німеччина.

У грудні 2004 р. урядова коаліція представила законопроект щодо боротьби з дискримінацією. Він передбачав поряд із заборонаю дискримінації за ознаками статі, релігії, світогляду, віку, сексуальної орієнтації також диференційовані заборони дискримінації у правових відносинах між приватними особами.

«Рівність перед законом і захист від дискримінації - це право людини, яке санкціоноване в Основному Законі Німеччини і зобов'язує кожний державний орган зважати на цю вимогу», - заявила федеральний міністр юстиції Б. Зіпрі після розгляду законопроекту в Бундестазі.

Цей законопроект встановлював деякі правила, а саме. Питання свободи розсуду у справах церков (зокрема формування тієї чи іншої релігійної громади) не підпадають під сферу дії цього закону. Усі питання у сфері страхування та порушень права на рівність у цій сфері підпадають під сферу дії закону, лише якщо зазначені порушення мали місце не раніше 2007 року. Період щодо вимог відшкодування збитків за фактами дискримінаційного звернення обмежувався шістьма місяцями. Відповідальність роботодавця за дискримінацію внаслідок дій третіх осіб не охоплювалася чинністю цього закону.

18 травня 2006 р. уряд Німеччини вніс законопроект щодо імплементації у внутрішнє законодавство ФРН чотирьох директив ЄС - 2000/43/ЄС; 2000/78/ЄС; 2002/73/ЄС; 2004/113/ЄС. Законопроект був покликаний оновити Закон про рівність, Закон про захист військовослужбовців та рівне поводження з ними, а також інші положення та зміни у внутрішнє законодавство країни щодо недискримінації.

Даний законопроект відрізнявся від первісного, запропонованого у грудні 2004 р. У ньому було запропоновано низку змін – шестимісячний термін для подачі скарги до суду скорочувався до двох місяців. На роботодавця покладался обов'язок сприяти запобіганню дискримінації у всіх формах, у тому числі й щодо дій третіх осіб. Щодо прав організації та асоціації встановлювалося правило, що вони можуть брати участь у судових чи адміністративних процедурах від імені або на підтримку жертви з його чи її схвалення, але вони мають «законний інтерес».

Європейські Директиви також наклали на Німеччину зобов'язання включити умови боротьби з дискримінацією у цивільне право, щоб

забезпечити ефективними засобами цивільного права захист приватних осіб у повсякденному житті, наприклад, при доступі до публічних органів.

З цією ж метою Директивами було визначено два важливі інструменти, які дають жертвам реальну можливість довести факт дискримінації. По-перше, у всіх категоріях цивільних справ, де є сумніви щодо наявності чи відсутності дискримінаційного звернення, тягар доведення покладається на відповідача. Позивач повинен вказати досить серйозні підстави та навести факти нерівного звернення; далі відповідач у справі доводить, що принцип рівноправності не був порушений. По-друге, факт непрямой дискримінації може бути встановлений будь-яким шляхом, у тому числі шляхом аналізу статистичних даних.

Законопроект був затверджений Бундестагом 29 червня 2006 р. і набув чинності 18 серпня 2006 р. А в січні 2006 р. Федеральним адміністративним судом Німеччини було розглянуто скаргу, відповідно до якої заявниця, перебуваючи у зареєстрованому партнерстві, працювала в секторі обслуговування та звернулася за додатковими виплатами, які її роботодавець сплачував сім'ям. Суд ухвалив, що додаткові фінансові платежі, що поширюються на сім'ї та виключають зареєстровані партнерства, не підпадають під дискримінаційне поводження. Відповідно до рішення суду спеціальні гарантії рівності не порушують норми конституційного права та європейського права, оскільки це є переваги, спрямовані на захист сім'ї.

Таке рішення є дискусійним, особливо у світлі тлумачення сучасного понять «родина» та «шлюб» у праві низки країн ЄС. Однозначно лише одне: якби рішення ухвалювалося після імплементації Директив у внутрішнє право Німеччини, воно могло бути іншим.

Цікавою також є справа «Мангольд проти Рюдигера Хелма» від 22 листопада 2005 р. Перша інстанція Федерального конституційного суду Німеччини звернулася до Європейського суду справедливості щодо застосування Директиви 2000/78/ЄС щодо рівності у працевлаштуванні та норм національного права Німеччини, згідно з якою контракт на постійній основі може бути укладений з робітником до 52 років. Велика палата суду справедливості зазначила, що «відповідальність національного суду - гарантувати повну ефективність загального принципу недискримінації щодо віку, відхиляючи будь-яку норму національного закону, яка суперечить положенням права ЄС незалежно від того, імплементовані чи ні в національне законодавство країни Директиви ЄС».

Таким чином, європейське законодавство та правозастосовна практика боротьби з дискримінацією дозволяють вимагати від державних органів не допускати необґрунтованого розрізнення у публічно-правових правовідносинах, а також запобігти дискримінації у приватній сфері, наприклад при пошуку житла, найманні на роботу; надають можливість вимагати пропорційного відшкодування збитків.

Список використаної літератури:

1. Equality and non-discrimination. Annual Report 2019. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Paris, 2019. P. 18-24.
2. Mangold v. Rbdiger Helm. Case C-144/04, 29.05.2004. ECJ 22 November 2005. C-144/04 (Mangold). URL : https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo1_6308/

Шамара О.В.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
радник директора Державної наукової
установи «Інститут інформації, безпеки і
права Національної академії правових
наук України»

Книженко О.О.

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінального права
та кримінології
Національної академії Служби безпеки
України

Комашко В.В.

кандидат юридичних наук, Заслужений
юрист України
завідувач відділу правової та
антикорупційної
політики Центру безпекових досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ – ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Стратегією національної безпеки України визначено поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, серед яких слід виділити:

- загострення змагання між США і Китайською Народною Республікою за світове лідерство. Посилення міжнародної конкуренції із застосуванням усіх інструментів національної сили - політико-дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційно-психологічних, кіберзасобів;

- зростання викликів трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Ситуацією намагається скористатися Російська Федерація, яка продовжує збройну агресію проти України;

- Російська Федерація для відновлення свого впливу в Україні продовжує гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби;

- посилення угруповань збройних сил Російської Федерації та їх наступального потенціалу, регулярне проведення масштабних військових навчань поблизу державного кордону України, що свідчить про збереження загрози військового вторгнення;

- зростання мілітаризації територій тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя;

- збереження загрози з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці;

- загроза безпеці України, інших держав Балто-Чорноморського регіону з боку діяльності Російської окупаційної адміністрації та збройних формувань Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях АР Республіки Крим та міста Севастополя, в окремих районах Донецької та Луганської областей України, які грубо порушують права й свободи людини і громадянина;

- діяльність спеціальних служб іноземних держав, насамперед Російської Федерації, які продовжують розвідувально-підривну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу.

Серед основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки Стратегією національної безпеки України визначено, що державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені також від невоєнних загроз з боку Російської Федерації та інших держав, зокрема спроб спровокувати внутрішні конфлікти. У свою чергу пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції є:

- активна та ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді;

- запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад.

Національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потребу в належних умовах

життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Саме на базі чіткого й однозначного, тобто визначеного в офіційному нормативно-правовому акті, уявлення про національні інтереси України як сукупність потреб щодо належних умов життєдіяльності та прогресивного розвитку можна сформулювати загальні правила дослідження проблем національної безпеки, виявлення загроз національним інтересам, їхньої класифікації, пошуку оптимальних за складом та використанням сил і засобів, які дозволять забезпечити захист національних інтересів у напрямі нейтралізації потенційних та реальних загроз і небезпек [2].

Кримінально-правовий захист саме цих пріоритетних національних інтересів України передбачено розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), до якого включено такі статті: 1) дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109); 2) посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); 3) фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); 4) державна зрада (ст. 111); 5) посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112); 6) диверсія (ст. 113); 7) шпигунство (ст. 114); 8) перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1). Розміщення цієї групи злочинів першими в Особливій частині КК України свідчить про їх особливу суспільну небезпеку.

Стратегією забезпечення державної безпеки визначено серед загроз державної безпеки недостатня ефективність державних органів, непослідовність та незавершеність реформ складових сил безпеки, недосконалість механізмів правового, організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення процесу розвитку системи забезпечення державної безпеки підвищують уразливість держави до загроз і знижують ефективність заходів із протидії таким загрозам. Стратегією визначено, що забезпечення державної безпеки – створення умов для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз Україні [3].

Виходячи із вищезазначеного, змісту прийнятих положень нового Закону України «Про національну безпеку України» у 2018 році, Стратегії національної безпеки України у 2020 році та Стратегії забезпечення державної безпеки у 2022 році, варто переглянути диспозиції та санкції, якими передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України розділу I Особливої частини КК України.

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та склад зазначеної Комісії [4]. Комісія з питань правової реформи є консультативно-

дорадчим органом при Президентові України, діяльність якої ґрунтується на засадах верховенства права, відкритості та прозорості, професіоналізму і добросовісності, самоврядності та незалежності в ухваленні рішень. Робочою групою з питань розвитку кримінального права, в рамках роботи Комісії з питань правової реформи підготовлено проєкт нового КК України, яким внесені суттєві зміни до редакції кримінально-правових норм (диспозицій, санкцій), якими передбачено відповідальність за злочини проти державної безпеки [5].

Проєктом нового КК України передбачено розділ 9.1 «Злочини проти державної безпеки», яким передбачено відповідальність за вчинення діянь: 1) діяння, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 9.1.3); 2) діяння, спрямовані на зміну територіальної цілісності чи недоторканності державного кордону України (ст. 9.1.4); 3) публічні заклики до антиконституційних діянь (ст. 9.1.5); 4) фінансування злочинів проти державної безпеки (ст. 9.1.6); 5) зрада Україні (ст. 9.1.7); 6) шпигунство (ст. 9.1.8); 7) диверсія (ст. 9.1.9); 8) використання військового формування з протиправною метою (ст. 9.1.10).

Розробниками нового КК України виводиться з КК України таке поняття, як «Злочини проти основ національної безпеки України» та вводяться новий термін «Злочини проти державної безпеки».

Слід зазначити, що у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» надано визначення понять:

а) «державна безпека» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру;

б) «національна безпека України» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Виходячи із наведених в Законі дифініцій слід констатувати, що державна безпека по відношенню до національної безпеки України має обмеження та передбачає захищеність відповідних життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Тобто, авторами проєкту нового КК України пропонується під час військової агресії з боку Російської Федерації та анексії АР Крим звузати інструментарій правозастосовчих органів до захисту державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Отже, зважаючи на наведене вище, треба констатувати, що шляхом уведення державної безпеки, як об'єкта складів злочинів, описаних статтями, поміщеними до розділу 9.1 «Злочини проти державної безпеки» проєкту нового Кримінального кодексу України, розробниками суттєво звужується

об'єкт охорони та залишено за межами захисту такі соціальні цінності, як захист національних інтересів суспільства, людини і громадянина [6, с. 207].

У проєкті нового КК України вказано на те, що злочини проти державної безпеки належать до злочинів 5 ступеня (так званий базовий ступінь тяжкості, без урахування ознак складу злочину, які змінюють ступінь тяжкості злочину). Згідно зі ст. 3.1.6. Проєкту за злочин 5 ступеня призначається таке покарання як ув'язнення строком від шести до восьми років. Це означає, що проєктом КК України депеналізовано окремі злочини проти основ національної безпеки України. Передусім йдеться про такі з них як: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст.109 КК України), державна зрада (ст.111 КК України), диверсія (ст.113 КК України) та шпигунство (ст.109 КК України). Чинним кримінальним законодавством встановлено значно суворіші санкції, особливо коли йдеться про останні три із зазначених злочинів, за які передбачено можливість призначення покарання до 15 років позбавлення волі. Як бачимо, проєктом КК України пропонується зменшити покарання майже вдвічі. Такий підхід викликає чимало запитань, особливо, зважаючи на нинішню ситуацію, яка склалась в нашій державі, через призму визначених потенційних та реальних загроз національній безпеці України. За зростаючої кількості в останні роки вказаної категорії злочинів пропонуване зменшення покарання навряд чи здатне стимулювати осіб до правомірної поведінки, як це визначено п.1 ч. 2 ст. 1.1.2 проєкту КК України.

Необхідно констатувати, що в проєкті нового КК України не в повній мірі ураховано сучасні доробки вчених з питань конструювання кримінально-правових санкцій та пеналізації кримінальних правопорушень. Визначаючи вид, розмір та строк покарання необхідно виходити із засад встановлення санкцій у кримінальному праві, додержання яких здатне забезпечити виконання завдання, визначеного ст. 1.1.2. проєкту нового КК України [7].

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
2. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : моногр. 3-е вид., переробл. та доп. Луганськ : Вид-во ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 198 с.
3. Указ Президента України від 16.02.2022 № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

4. Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019 «Про затвердження Положення про Комісію з питань правової реформи та її склад». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.

5. Проект нового Кримінального кодексу України. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

6. Шамара О., Книженко О., Кириченко О., Комашко В. Вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України – проблеми трансформації кримінального законодавства в сучасних умовах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 200-210.

7. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : монограф. Харків : Акта, 2013. 384 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гарькавенко Д.Д.

аспірантка Лабораторії дослідження
проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії
правових наук України

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ ДОКЛІНІЧНОГО ВИВЧЕННЯ, КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ І ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із введенням воєнного стану через військову агресію Російської Федерації проти України, відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні від 24 лютого 2022 р.», особливої актуальності набув кримінально-правовий захист прав людини у сфері встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів шляхом здійснення заходів, спрямованих на протидію порушенням у вказаній сфері.

Питання визначення кримінально-правових аспектів протидії злочинності стало предметом досліджень таких науковців, як Н. О. Гуторова, М. І. Хавронюк, Ю. М. Пономаренко, Л. В. Багрій-Шахматов, І. Е. Звечаровський, О. О. Дудоров, В. В. Шпіляревич, М. Г. Сорочинський, А. М. Яценко, В. К. Грищук та ін.

За даними статистики Генеральної прокуратури України, кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 321² Кримінального кодексу (далі - КК) України, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції, складає: за 2019 рік – 3; за 2020 рік – 3; за 2021 рік (станом на жовтень) – 2, жодне з яких не було закрито або направлено до суду [1]. Аналізуючи дані Єдиного державного реєстру судових рішень вбачаємо, що переважна більшість ухвал, винесених судами в рамках кримінальних проваджень за подібними фактами стосується задоволення клопотань слідчих щодо обрання заходів забезпечення кримінального провадження у виді арешту майна та надання дозволу на здійснення тимчасового доступу до речей і документів [2]. Погодимось із зауваженнями В. І. Борисова, О. О. Пащенко, О. І. Антонюк

стосовно неефективності дії законодавця щодо інституту відповідальності за такі дії, що на практиці не призводить до застосування кримінальної відповідальності з боку суду до правопорушників, оскільки українські суди не притягнули до відповідальності осіб за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів [3].

В умовах введеного воєнного стану та карантинних заходів, які продовжують наразі діяти в Україні у зв'язку із набуттям всеохоплюючого світового поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, процедура проведення клінічних випробувань зазнала відповідних змін, адже основною метою є забезпечення прав, безпеки та належного стану здоров'я суб'єктів дослідження. Європейське агентство з лікарських засобів (EMA) зазначило, що у випадках можливості впровадження спонсорам рекомендується використовувати досвід, отриманий під час пандемії COVID-19, та застосовувати підходи та гнучкі можливості, узгоджені у цьому контексті [4]. Згідно з наданими державним підприємством «Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України» рекомендаціями [5], спонсор має критично оцінювати доцільність початку нового клінічного випробування та призупинити ініціацію нових досліджень, залучення нових місць для їх проведення, а також включення нових досліджуваних до вже розпочатих клінічних випробувань в Україні. У випадку, якщо подальше проведення випробування є неможливим, зокрема через ведення активних бойових дій на території окремих областей, на спонсора покладається здійснення процедури виведення досліджуваних або за можливості переведення останніх в інші медичні заклади, де здійснюються клінічні випробування лікарських засобів. Крім того, у разі виїзду таких осіб закордон, альтернативою виступає їх тимчасове переведення в межах того ж клінічного випробування у відповідні заклади країни перебування, якщо така держава бере участь у даному клінічному випробуванні. Поряд із цим, спонсорам рекомендовано вживати всіх можливих заходів щодо безперебійного забезпечення досліджуваними лікарськими засобами осіб, які беруть участь у проведенні клінічного дослідження. З огляду на потребу забезпечення безпеки суб'єкта дослідження, якщо він не може прибути до місця проведення випробування або нагальної потреби в цьому немає та це дозволяє порядок такого дослідження, вбачається можливість здійснення низки дій, зокрема таких як патронаж на дому, комунікація по телефону або за допомогою відеозв'язку для забезпечення нагляду, медичної допомоги та своєчасного виявлення реакцій у добровольців на лікарські засоби, а також альтернативних механізмів організації доставки досліджуваного лікарського засобу з дотриманням встановлених виробником умов зберігання. Також допускається можливість отримання первинної інформованої згоди в усному порядку в присутності неупередженого свідка, який зобов'язаний підписати та зазначити дату складання на документі, а дослідник повинен зазначити в

первинній документації, яким чином було обрано неупередженого свідка. Через такого роду вимоги сьогодення виникає ряд неврегульованих наразі питань щодо ризиків подібних методів у зв'язку із необхідністю захисту як даних клінічних випробувань в цілому, так і персональних даних залучених добровольців. Також зазначені альтернативні методи зв'язку між пацієнтом на дослідною установою мають бути забезпечені відповідними ресурсами та засобами комунікації, оскільки потребують документування та, в подальшому, повинні бути затверджені як суттєві поправки до клінічних випробувань в установленому законом порядку.

Ефективність протидії порушенням встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів визначається необхідністю детального нормативного врегулювання, що стосується високого ступеня загрози заподіяння шкоди внаслідок не тільки застосування до досліджуваного інноваційних препаратів, а й через високу ймовірність відхилень від протоколів та вимушених недотримань визначених норм, які через непередбачуваність та супутні ризики можуть бути виправданими. В такому випадку ставиться питання про застосування до особи заохочувального заходу кримінально-правової протидії у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності за правилами обґрунтованого ризику. Крім того, комплексне вивчення виключного переліку діянь, за які передбачено відповідальність, відповідно до ст. 321² КК України, шляхом аналізу відповідних спеціальних нормативно-правових актів, на які робиться посилення у вказаній нормі, забезпечить результативність у виявленні й розслідуванні таких правопорушень та застосуванні заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин. Це стосується кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням інших заходів, спеціальної конфіскації тощо, адже в умовах воєнного стану, які згідно з керівництвами Ради Міжнародних організацій медичних наук та Всесвітньої організації охорони здоров'я [6] підпадають під категорію стихійних лих та спалахів захворювань, правильної кваліфікації вимагають діяння за відсутності умислу. В той же час, враховуючи запроваджену вимогу повідомляти про всі випадки порушення протоколу клінічного випробування за першої нагоди, в тому числі спочатку на електронну пошту, а в подальшому у паперовому вигляді із зазначенням, що такі повідомлення будуть опрацьовуватись за умови повернення до звичайного робочого процесу, що певною мірою характеризується лояльністю держави до суб'єктів здійснення клінічних випробувань, останні можуть, користуючись можливістю, навмисно зловживати своїми правами та порушувати встановлені нормативні вимоги. За умови притягнення винних осіб до відповідальності за скоєння вказаного злочину, можливе досягнення зменшення вчинення такого роду правопорушень за рахунок загальної та спеціальної превенції, оскільки санкція вказаної статті передбачає безальтернативне покарання у виді позбавлення волі з одночасним

застосуванням додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Враховуючи вищевикладене, протидія порушенню встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів в умовах воєнного стану як комплексне явище потребує аналізу накопиченого досвіду та доктринального опрацювання.

Список використаної літератури:

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 24.06.2022)

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 24.06.2022)

3. Viacheslav I. Borysov, Olena I. Antoniuk, Oleksandr O. Pashchenko. Peculiarities of legal responsibility for offenses in the field of clinical trials of medicines. *Wiadomości Lekarskie*. Konstancin-Jeziorna. 2020. Tom LXXIII, nr. 12 cz. II. P. 2833-2839

4. EUROPEAN MEDICINES AGENCY. Advice to sponsors on managing the impact of the war in Ukraine on clinical trials, 30 May 2022. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/news/advice-sponsors-managing-impact-war-ukraine-clinical-trials> (дата звернення 24.06.2022)

5. Державний експертний центр МОЗ України. До уваги спонсорів клінічних випробувань/представників спонсорів, дослідників, керівників підприємств, установ та організацій, задіяних у проведенні клінічних випробувань! URL: <https://www.dec.gov.ua/announcement/do-uvagy-sponsoriv-klinichnyh-vyprobuvan-predstavnykiv-sponsoriv-doslidnykiv-kerivnykiv-pidpryyemstv-ustanov-ta-organizacij-zadiyanyh-u-provedenni-klinichnyh-vyprobuvan/>

6. International Ethical Guidelines for Health-related Research Involving Humans prepared by the Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) in collaboration with the World Health Organization (WHO). Geneva. 2016. 122 p.

Давидюк В.М.

доктор юридичних наук
професор кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України 24 лютого

поточного року Президентом України видано Указ «Про введення воєнного стану в Україні» за №64/2022 [1].

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року №389-VIII у період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [2, ст.10].

На нашу думку, в умовах воєнного стану проведення ефективного комплексу заходів направлених на забезпечення економічної безпеки, як складової національної безпеки нашої держави, є одним із пріоритетних напрямків діяльності оперативно-розшукових та слідчих підрозділів правоохоронних органів України. Якісна організація роботи в даному напрямку безпосередньо пов'язана з можливістю ефективно протистояти збройній агресії Російської Федерації.

Як зазначено Інформаційним управлінням Верховної Ради України, окрім безпосереднього фронту бойових дій, не менш важливим є фронт економічний. Адже війна коштує Україні мільярдів доларів, які необхідні для забезпечення оборони та підтримання (а в подальшому і відновлення) нашої інфраструктури.

Саме тому парламентом та урядом було запроваджено ряд ініціатив, спрямованих на підтримку підприємництва під час війни. Нові правила передбачають послаблення вимог щодо ведення бізнесу, доступне кредитування, можливості релокації з територій, де ведуться активні бойові дії, та інші поліпшення, які дозволять бізнесу продовжувати функціонувати й наближати нашу перемогу [3].

У той же час, не дивлячись на значні зусилля які держава приділяє питанню підтримки бізнесу, аналіз інформації, яка висвітлюється в ЗМІ свідчить про те, що навіть в умовах воєнного стану в Україні продовжують свою діяльність злочинні угруповання, які завдають суттєвої шкоди економіці.

Так, за інформацією Директора Бюро економічної безпеки України Вадима Мельника, яку він озвучив 22.04.2022 року під час першої робочої он-лайн зустрічі з представниками митних органів сусідніх європейських країн (Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови), з 24 лютого і до сьогодні, громадяни України та іноземці перевозять через наш державний кордон готівку, дорогоцінні аксесуари та банківські метали в особливо великих розмірах. Часто діють за попередньою змовою з невстановленими особами, за узгодженим злочинним планом, без відповідного митного декларування. При цьому, мають на меті приховати незаконно отримані прибутки та здійснити їх подальшу легалізацію в країнах Європейського союзу. Орієнтовна загальна сума коштів, виведених таким чином за кордон, становить понад 3 млрд євро [4].

Саме тому, на наш погляд, сьогодні особливої актуальності набуває питання своєчасного обміну інформацією між Україною та нашими зарубіжними партнерами, насамперед країнами Євросоюзу, США, Великобританією, Китаєм стосовно сумнівних зовнішньоекономічних операцій та фінансових транзакцій з території України. Це можна робити не тільки на міждержавному рівні, а й шляхом укладення відповідних меморандумів про співпрацю керівниками правоохоронних органів України з їх іноземними колегами.

Слід зазначити, що один з напрямків який значно зацікавив організаторів схем тіньового бізнесу в умовах воєнного стану – це питання ввезення та розподілу гуманітарної допомоги.

Починаючи з 1 березня поточного року було значно спрощено процедуру митного оформлення гуманітарної допомоги [5]. Згідно даних Державної митної служби України лише протягом 24 березня 2022 року загальний обсяг ввезеної та оформленої митниками гуманітарної допомоги становив майже 10,3 тис тонн, у тому числі 274 транспортних засоби та 3,5 тис тонн дизельного пального. За весь час повномасштабного вторгнення окупантів на територію України (станом на 25 березня поточного року) оформлено 138 тис тонн гуманітарної допомоги та понад 3000 транспортних засобів [6].

Ще до війни, протиправна схема ввезення високоліквідних комерційних товарів під виглядом гуманітарної допомоги була досить поширеною. В умовах воєнного стану, враховуючи значні об'єми гуманітарної допомоги, які ввозяться на територію України, вказана схема продовжує своє існування не дивлячись на активізацію роботи правоохоронної системи в даному напрямку. Ділки тіньової економіки не гребують «кривавим заробітком» навіть на постачанні в Україну військової амуніції, що була надана нашими партнерами в якості гуманітарної допомоги для захисту життів українських військовослужбовців.

Так, у квітні поточного року співробітники головного управління Національної поліції у Житомирській області викрили групу осіб, які налагодили схему ввезення з Республіки Польщі в Україну вартісних пристроїв нічного бачення під виглядом гуманітарної допомоги. Однак справжня мета полягала у реалізації тепловізорів за грошові кошти, які в подальшому привласнювались [7]. В свою чергу Служба безпеки України в травні викрила схему розкрадання гуманітарної допомоги та виявила амуніцію для військових на мільйони гривень [8].

У цьому контексті, на нашу думку назріло питання щодо розробки та внесення змін до нормативно-правових актів, які б значно посилювали відповідальність організаторів та учасників протиправних схем у сфері економіки під час воєнного стану, у тому числі тих, що пов'язані з незаконним використанням гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку.

Ще одним напрямком на якому сьогодні повинна бути зосереджене особлива увага правоохоронних органів України є проведення заходів щодо реалізації положень Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [9].

Українська правоохоронна система демонструє досить потужні результати роботи за даним напрямком. Так, в квітні поточного року, за клопотанням детективів Бюро економічної безпеки України, у кримінальному провадженні за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора, розпочатого за фактом вчинення економічного злочину, судом здійснено арешт 17 800 вагонів, які належать Росії та Білорусії [10].

На нашу думку, в цей складний для нашої держави час вказаний напрямок роботи є одним з найбільш ефективних в питанні реальної та швидкої компенсації втрат, що завдані країні ворогом. Результативність даної роботи напряму пов'язана з проведенням правоохоронними органами України своєчасних та якісних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій з встановлення та припинення злочинної діяльності осіб, причетних до протиправних операцій з переховування, зміни власника та країни походження вказаних ТМЦ, а також встановлення місцезнаходження даного майна з метою подальшої його конфіскації.

Отже, налагодження ефективного обміну інформацією правоохоронних органів України з нашими іноземними партнерами, проведення комплексу заходів з покращення результативності оперативно-розшукових заходів та слідчих дій співробітників правоохоронних органів України по документуванню та припиненню злочинної діяльності організаторів та учасників протиправних схем в сфері економіки, виявленню та конфіскації об'єктів права власності країни-агресора та її резидентів, з одночасною розробкою і внесенням змін до нормативно-правових актів щодо посилення відповідальності за економічні злочини вчинені під час воєнного стану, значно сприятиме посиленню економічної безпеки України в цей складний для її історії період.

Список використаної літератури:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 25.05.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.05.2022).
3. Тил працює – Україна воює: підтримка бізнесу в умовах воєнного стану: Верховна Рада України, інформаційне управління, 11.04.2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html> (дата звернення: 25.05.2022).

4. Понад 3 млрд євро виведено з України під час війни: Бюро економічної безпеки, 22.04.2022. URL: <https://esbu.gov.ua/news/ponad-3-mlrd-uevro-vivedeno-z-ukrayini-pid-chas-vijni> (дата звернення: 25.05.2022).

5. Потрібна лише декларація. Як уряд спростив ввезення допомоги з-за кордону: Економічна правда, 26.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/26/684725/> (дата звернення: 25.05.2022).

6. За минулу добу Україна отримала рекордний обсяг гуманітарної допомоги – понад 10 тисяч тонн: Державна митна служба України, 25.03.2022. URL: <https://www.facebook.com/UkraineCustoms/posts/341838487992847> (дата звернення: 25.05.2022).

7. Продавали тепловізори з гуманітарної допомоги: подружжя житомирських підприємців зі спільниками налагодило шахрайську схему: Житомир.info, 03.04.2022. URL: https://www.zhitomir.info/news_206922.html (дата звернення: 25.05.2022).

8. У Львові розкрито схему розкрадання гуманітарної допомоги та торгівлі військовою амуніцією: Zbruc, 06.05.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/111774> (дата звернення: 25.05.2022).

9. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 року №2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 25.05.2022).

10. За ініціативи БЕБ арештовано біля 18000 вагонів, що належать росії та білорусі: Бюро економічної безпеки, 07.04.2022. URL: <https://esbu.gov.ua/news/za-iniciativi-beb-areshtovano-majzhe-18-000-vagoniv-shcho-nalezhat-rosiyi-ta-bilorusi> (дата звернення: 25.05.2022).

Даніель А.В.

кандидат юридичних наук
керуючий Адвокатського бюро
Анни Даніель
адвокат

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РФ

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Статтею 10 Закону України “Про охорону дитинства” кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності [2].

Нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини закріплено чітку заборону згвалтування та інших форм сексуального насильства в будь-який час.

У міжнародному праві загального визнання набуло положення про те, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони й піклування, належного правового захисту як до, так і після народження. Необхідність особливого захисту дітей уперше було проголошено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., підтверджено у Загальній декларації прав людини 1948 р., а також у Декларації прав дитини 1959 р. і закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та у Конвенції про права дитини 1989 р. [3, с.4].

Внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти України, за інформацією Офісу Генерального прокурора, станом на 13 травня 2022 року, більше ніж 646 дітей постраждали, офіційне число дітей-жертв – 226, поранених – 420 [4].

За інформацією з відкритих джерел, станом на 01 червня 2022 року, поліція розслідує 393 кримінальні провадження щодо злочинів, які вчинили військові РФ, та від яких постраждало 588 дітей. З них 162 дитини загинуло, 232 дитини було поранено, і 103 - наразі рахуються як безвісти зниклі діти.

До початку збройної агресії, згідно даних щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2021 році до Уповноваженого звернулося 2 006 осіб щодо порушення прав дітей. Більшість звернень стосувалися права дитини на піклування та турботу батьків (384), права на соціальний захист (383), права на освіту (243), права на утримання з боку батьків (233), права на захист від насильства (169) [5, с. 173].

За 10 місяців 2021 року постраждалими від згвалтування стали 247 дітей. За аналогічний період 2020 року від вказаного злочину потерпіли 184 дітей. Кількість облікованих кримінальних правопорушень за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, зросла майже втричі: з 58 у жовтні 2020 року до 161 у жовтні 2021 року. Відповідні дані щодо розбещення неповнолітніх: за 2020 рік кількість випадків – 184, за 2021 рік – 237 [5, с. 198].

Під час збройних конфліктів Резолюція Ради Безпеки ООН 1261 (1999) визначає шість серйозних порушень проти дітей. Саме ці порушення є предметом Щорічної доповіді Генерального секретаря ООН «Діти та збройний конфлікт» і Щорічної доповіді Спеціального представника Генерального секретаря у справах дітей та збройних конфліктів. До них належать: 1) вербування і використання дітей; 2) убивства та каліцтва дітей; 3) згвалтування та інші форми сексуального насильства проти дітей; 4) напади на школи, лікарні та захищених осіб, які пов'язані з ними; 5) викрадення дітей; 6) відмова в доступі дітей до гуманітарної допомоги.

Наразі є достатні підстави вважати, що військовослужбовці Росії вчиняють на території України як мінімум п'ять видів серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: вбивства і каліцтва дітей, зґвалтування та інші форми сексуального насильства проти дітей, напади на школи, лікарні та захищених осіб, які пов'язані з ними, викрадення дітей і відмову в доступі до гуманітарної допомоги. Ці серйозні порушення міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами [6].

Сексуальне насильство щодо неповнолітнього чи малолітнього – це втягнення дитини з її згоди або без такої дорослою людиною або іншою дитиною у прямі або непрямі дії сексуального характеру для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди [3, с. 16].

Зґвалтування та інші форми сексуального насильства проти дітей України, які вчиняються російськими військовослужбовцями, є найбільш аморальними та нищими злочинами. Ще у 2018 році під час попереднього вивчення ситуації в Україні прокурор Міжнародного кримінального суду зазначила про те, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, зокрема і проти дітей, містить ознаки складу воєнних злочинів зґвалтування та інших форм сексуального насильства чи катувань або нелюдського поводження, чи зазіхання на особисту гідність.

Згідно вимог ст. 34 Конвенції ООН про права дитини Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання: а) схилянню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці; с) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах [7].

Міжнародними судовими інституціями сформована практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні сексуального насильства, зокрема проти дітей.

Серед визначальних справ Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди – справа проти Жан-Поля Акаєсу (1998), справа проти Альфреда Мусеми (2000), Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії – справа проти Драголюбa Кунараца (2000) та ін.

Найвпливовішим механізмом притягнення до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні є Міжнародний кримінальний суд (МКС), юрисдикція якого, серед іншого, поширюється і на воєнні злочини, зокрема на сексуальне насильство.

2 березня 2022 року прокурор МКС заявив про перехід до наступного етапу – активного розслідування ситуації в Україні, наголосивши на «нульовій толерантності щодо будь-яких злочинів сексуального та гендерно обумовленого насильства». Зазначене безперечно свідчить, що випадки сексуального насильства, вчиненого російськими військовослужбовцями

щодо українських жінок, буде кваліфіковано як воєнні злочини, а винних представників вищого воєнного і політичного керівництва Росії буде притягнуто до кримінальної відповідальності [8].

Ефективним міжнародним механізмом є застосування правоохоронними органами іноземних держав принципу універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів, зокрема сексуального насильства. Уже сьогодні Латвія, Німеччина, Литва, США відкрили за національним законодавством кримінальні провадження і розслідують воєнні злочини, вчинені збройними силами РФ.

Як відомо, правоохоронні органи України відкрито низку кримінальних проваджень за фактами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, а саме: знущань і зґвалтувань жінок і дівчат у Донецькій, Київській, Харківській і Херсонській областях. Досудове розслідування таких злочинів здебільшого здійснюється органами Служби безпеки України, до вчинення першочергових слідчих дій залучено й слідчих Національної поліції України.

Протягом останніх десятиліть міжнародне право постійно розвивалось, шукаючи найбільш ефективні механізми притягнення винних осіб до відповідальності за найжахливіші злочини, зокрема за акти сексуального насильства, якщо вони скоєні як одна із форм воєнних злочинів, злочинів проти людяності або актів геноциду. Вперше зґвалтування переслідувалося як воєнний злочин, злочин проти людяності та акт геноциду Міжнародними кримінальними трибуналами щодо колишньої Югославії та щодо Руанди. Саме завдяки судовій практиці цих органів були сформовані необхідні визначення, та підходи, що дозволили визнати акти сексуального насильства найтяжчими міжнародними злочинами [9].

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4215>
2. Закон України “Про охорону дитинства”. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Денисовський М. Д., Федчак І. А. Сутність та профілактика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх і малолітніх : навч. посіб. Львів, Тернопіль : ЛьвДУВС, 2018. 132 с.
4. Ювенальні прокурори: 226 дітей загинуло в Україні через збройну агресію РФ. URL: https://t.me/pgo_gov_ua/4087
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2021 рік про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/schoricha-dopovid-2021.pdf>

6. Як Росія знищує майбутнє України. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/diti-pid-rosijskim-pritsilom.html>

7. Конвенція ООН про права дитини (20.11.1989 р.) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n157

8. Російські військові злочинці, винні у сексуальному насильстві, будуть покарані. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/seksualne-nasilstvo-rosijskij-metod-vedennja-vijni-ta-politiki.html>

9. Чому сексуальне насильство під час збройних конфліктів є міжнародним злочином? URL: <http://jurfem.com.ua/chomu-seksualne-nasyilstvo-pid-chas-zbroinyh-konfliktiv-ye-mizhnarodnym-zlochynom/>

Деренев Сергей

докторант

асистент кафедри

«Уголовного процесса, криминалистики и
информационной безопасности»

Академии «Штефан чел Маре»

МВД Республики Молдова

НЕЗАВИСИМОСТЬ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТОВ, КАК ГАРАНТИЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПРОЦЕССА

Данная статья включает в себя исследование необходимости соблюдения принципа независимости судебного эксперта, как основного участника уголовного процесса, благодаря которому осуществляется успешное отправление правосудия в демократическом государстве.

В случае допущения вмешательства в деятельность, осуществляемую экспертом, возможны отклонения во всем процессе достижения справедливости, что, в свою очередь, приведет к утрате доверия, как со стороны компании, так и со стороны участников процесса уголовный процесс в целом.

В демократическом правовом государстве отправление правосудия строго связано с независимостью судебного эксперта, что рассматривается и интерпретируется как вклад в успешное достижение цели уголовного судопроизводства. Накопление и исследование доказательств стороны обвинения в сочетании со специальными знаниями, продиктованными принципом независимости судебного эксперта, будут являться основной основой для принятия судебных решений.

В данной работе мы хотели бы подчеркнуть важность соблюдения прав судебного эксперта во взаимоотношениях со всеми участниками уголовного процесса.

В этом смысле основной задачей данного исследования является указание на возможные последствия, которые могут возникнуть в результате вмешательства внешних факторов в деятельность, осуществляемую экспертом, и которые не в последнюю очередь окажут негативное влияние на весь процесс правосудия.

В целях проведения объективного и многостороннего исследования института судебной экспертизы в уголовном процессе в статье применен ряд методов исследования, в том числе: логический метод (на основе индукции и дедукции), сравнительный метод, системный метод, эмпирический метод и т.д. Материалами послужили работы небезызвестных специалистов в области уголовно-процессуального права и судебной экспертизы.

Базовую основу деятельности в области судебной экспертизы составляет совокупность норм и принципов, вытекающих из правовых норм, анализа научных исследований [3, р. 303].

Деятельность судебного эксперта осуществляется уже со стадии представления доказательств путем проведения экспертиз, назначаемых органами уголовного преследования или судами. Соответственно, действия судебного эксперта должны осуществляться в соответствии с принципами, регулируемые Уголовно-процессуальным кодексом Республики Молдова и Законом № 68 от 14.04.2016 «О судебных экспертизах и статусе судебного эксперта» [4], а именно принцип законности, соблюдение прав и свобод человека, независимость эксперта, объективность и полнота исследований, конфиденциальность, беспристрастность и справедливость.

Таким образом, при соблюдении перечисленных выше принципов можно с уверенностью сказать, что цель судебной экспертизы будет полностью достигнута.

Касаясь, в частности, принципов, регулирующих всю деятельность по производству судебных экспертиз, хотелось бы отметить, что каждому принадлежит важная роль в этом процессе, но, на наш взгляд, ведущую роль играет принцип независимости судебного эксперта.

Независимость этого участника уголовного судопроизводства подчеркивает тот факт, что никто не вправе оказывать давление на эксперта, принуждать его к формулировке определенного вывода, отличного от вытекающего из исследованных материалов [9], а в случае явное вмешательство в деятельность судебного эксперта, соответствующее вмешательство влечет за собой уголовную ответственность, предусмотренную законом.

Автор Михаил Георгицэ в своей работе «Судебно-медицинский трактат» сообщает нам мысль о том, что независимость судебного эксперта предполагает тот факт, что он не находится в прямом или косвенном подчинении лицу или органу, назначившему экспертизу, подозреваемому, обвиняемому, подсудимому или иные заинтересованные лица.

Объективность и полнота исследования заключается в том, что эксперт проводит исследования на основе объективного, полного и многостороннего

анализа материальных объектов, организма человека, явлений, процессов с использованием научных приемов и методов исследования, современной аппаратуры и средств исследования [1, с. 695].

При этом местный законодатель предусмотрел некоторые санкции на случай дачи умышленным судебным экспертом ложного заключения, а именно ст. 312 УК РМ «Ложное заявление, ложный вывод или неправильный перевод» [11].

А в отношении руководителей экспертиз или иных участников уголовного процесса, способных повлиять на успешное проведение судебной экспертизы в рамках уголовного процесса, применяются санкции, предусмотренные ст. 325 УК РМ «Активная коррупция» [11].

В то же время, анализируя, как национальную, так и международную судебную практику, мы обнаруживаем, что не выявлено ни одного дела о коррупции, в котором был бы замешан какой-либо судебный эксперт, что свидетельствует о том, что в силу того давления, которое ложится на плечи судебных экспертов, они действуют только в соответствии с законодательством, а их выводы продиктованы специальными знаниями, которыми обладают последние.

Точно так же фактором, способствующим обеспечению независимости судебного эксперта, является институт отвода и воздержания эксперта.

Отвод эксперта допускается при наступлении обстоятельств, предусмотренных ст. 33 и 89 Уголовно-процессуального кодекса Республики Молдова [10], а также в характерной ситуации, прямо относящейся только к эксперту, связанной с запретом на оказание экспертных услуг, когда лицо было ранее привлечено, в том же случае, что и специалист. Этот факт определяется обеспечением независимости собственного убеждения от результата исследования. Исключения из этого правила касаются коронера и специалиста по расследованию взрывов и демонтажу взрывных устройств.

Рассуждения законодателя, вероятно, определяются тем, что при внешнем осмотре трупа или мест взрывов предмет исследования иной, чем при судебно-медицинской или технической экспертизе. Таким образом, результаты не могут повлиять на собственное убеждение эксперта при проведении возможной экспертизы [2, с. 296].

При этом предшествующее участие в качестве эксперта не является препятствием, исключающим его последующее участие в этом качестве, за исключением случаев, когда экспертиза проводится повторно в связи с сомнениями в объективности заключения [7, с. 66].

Если при назначении или производстве экспертиз заявление об отводе или воздержании будет подано в орган уголовного преследования, прокурора или суд, которые вынесут постановление или заключение по данному факту, решение не подлежит вынесению подать апелляцию. Однако если стороной заявлено заявление об отводе, которое было отклонено, этот вопрос может быть поставлен при рассмотрении дела по существу или в апелляционной жалобе со ссылкой на отсутствие у эксперта беспристрастности [2, стр. 296].

Таким образом, мы можем наблюдать отсутствие четкой определенности в отношении порядка отвода судебного эксперта, если в момент распоряжения судебной экспертизы уполномочивающему должностному лицу неизвестно, какому судебному эксперту будут переданы материалы, представляемые для исследования.

Этот факт следует из положений закона о судебной экспертизе и статусе судебного эксперта.

Таким образом, эксперты будут назначены только после того, как в соответствующее учреждение поступит акт о производстве судебной экспертизы, формируя представление о том, что законодатель упустил правильное и логичное регулирование процедуры производства судебной экспертизы.

В этой связи можно сослаться на Постановление Конституционного Суда, в котором говорится, что УПК не может изобиловать пояснительными текстами. Какой бы ясной ни была правовая норма, в любой правовой системе, в том числе в норме уголовно-процессуального права, присутствует неизбежный элемент судебного толкования.

Если отвод эксперта будет запрошен на стадии судебного разбирательства, то в соответствии с положениями ст. 360 УПК Республики Молдова, председатель суда обязан объявить свое имя и фамилию, в зависимости от обстоятельств, других судей в полном составе, прокурора, секретаря, а также эксперта, переводчика, переводчика и специалиста, если он участвует в судебном разбирательстве, и убедиться в отсутствии просьб об отводе или воздержании. В этой ситуации заявление об отводе будет разрешено в соответствии с положениями ст. 89 УПК РМ, об отводе судебного эксперта [8, стр. 280].

Говоря о независимости и беспристрастности судебного эксперта в свете института самоотвода, можно упомянуть красноречивое дело из практики Европейского суда по правам человека, а именно *Линд Эггертсдоттир против Исландии*.

В этом случае было установлено, что заявительница страдала тяжелой физической и психической инвалидностью вскоре после ее рождения. Ссылаясь на врачебную ошибку, ее родители подали в суд на государство от ее имени. Жалоба заявителя была урегулирована Государственной судебно-медицинской экспертизой Исландии, сотрудники которой также являлись сотрудниками медицинского учреждения, в отношении которого была подана жалоба. Европейский суд по правам человека, исследуя обстоятельства дела, установил нарушение ст. 6 Конвенции, поскольку на сотрудников Исландского государственного судебно-медицинского управления была возложена задача оценки профессионализма своих коллег [5].

В то же время судебные экспертизы предполагают возможное вмешательство как извне, т.е. со стороны санкционирующих сотрудников или других участников, так и изнутри, т.е. со стороны руководителя

учреждения экспертизы или коллег, вмешательство, проявляющееся теми же показаниями или просьбами, которые к провалу предложил с целью установить истину.

Так же и со стороны руководителя экспертного учреждения вмешательство в деятельность судебного эксперта регулируется ст. 149 абз. (3) УПК РМ, который исходит из того, что: «руководитель не имеет права давать показания, определяющие ход и содержание расследования», а со стороны коллег соответствующая ситуация регулируется ст. 146 УПК РМ, которая предусматривает проведение сложных и повторных экспертиз комиссией из нескольких экспертов одного профиля.

В этом смысле ст. 146 абз. (1) УПК Республики Молдова предусматривает, что: «По требованию сторон в состав экспертной комиссии могут быть включены приглашенные ими эксперты. Эксперты консультируются друг с другом и, придя к общему мнению, составляют единый отчет, который все подписывают. При наличии разногласий между экспертами каждый из них докладывает отдельно по всем вопросам или только по тем вопросам, по которым имеется разногласие» [6, с. 96].

Итак, из вышеизложенного следует, что эксперт, действующий в составе экспертной комиссии, независим, проводит исследования, формулирует выводы в пределах своей компетенции, самостоятельно.

Таким образом, исходя из вышеизложенного, мы считаем, что вопрос о независимости и беспристрастности судебного эксперта является базовой основой демократического общества и системы правосудия в целом.

Независимость и беспристрастность судебного эксперта, как основное условие деятельности этого участника судебного процесса, способствует достижению основной цели уголовного процесса, заключающейся в защите личности, общества и государства от преступлений, и для защиты личности и общества от противоправных действий ответственные должности в своей деятельности, связанные с расследованием предполагаемых или совершенных преступлений.

Таким образом, любое лицо, совершившее преступление, должно понести наказание в соответствии со своей виной, и ни одно невиновное лицо не должно быть привлечено к уголовной ответственности и осуждено.

Роль судебного эксперта является одной из важнейших в осуществлении этого процесса, так как с точки зрения соблюдения всех прав человека и путем применения специальных знаний он проведет научно-практическое исследование, на основании которого будет выдать заключение судебной экспертизы, оцениваться вместе с другими доказательствами, находящимися в ведении компетентных органов.

Вмешательство в деятельность судебного эксперта влечет за собой нарушение принципа независимости судебного эксперта, снижает доказательную силу судебного эксперта, в связи, с чем ведет к утрате доверия, как со стороны общества, так и участников в уголовном процессе в целом.

Список используемой литературы:

1. Георгицэ М. Судебно-медицинский трактат. Кишинев : «Центральная типография», 2017, 872 с.
2. Доля Иг. Уголовно-процессуальный кодекс. Комментарий к заявке. Издание II. Кишинев : «Юридическая книга», 2020. 1408 с.
3. Доля Иг., Роман Д., Седлецкий И., Выздоагэ Т. Уголовно-процессуальное право. Кишинев : Cartier Juridic, 2005. 960 с.
4. Закон о судебной экспертизе и статусе судебного эксперта: нет. 68 от 14.04.2016. В: *Официальный вестник Республики Молдова*. 2016. № 157-162.
5. Информационная записка о прецедентном праве ЕСПЧ. Доступно: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Sara-Lind-Eggertsd%C3%B3ttir-%C3%AEmprontre-Islandei-rez.pdf> [По состоянию на 04.04.2022].
6. Нейкушеску О. Объективность и субъективизм в судебной экспертизе. Докторская диссертация по юриспруденции. Кишинев, 2009. С. 96.
7. Осояну Т. Уголовно-процессуальное право. Часть I (общая). Поддержка курса. Кишинев, 2020. 183 с.
8. Поалелунги М., Долеа Иг., Гурски С., Выздоагэ Т. и др. Справочник судьи по уголовным делам. Кишинев, «Центральная типография». 2013. 1192 с.
9. Принцип деятельности в области судебной экспертизы. Доступно: <https://www.expert-judiciar.com/post/principiile-de-activitate-%C3%AEn-domeniul-expertizei-judiciare> [По состоянию на 01.04.2022].
10. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: нет. 122 от 14 марта 2003 г. В: *Официальный вестник Республики Молдова*. 2003. № 104-110.
11. Уголовный кодекс Республики Молдова №. от 18.04.2002 N 985-XV. В: *Официальный вестник Республики Молдова*. № 128-129/1012 от 13.09.2002 г.

Легка О.В.

доктор юридических наук, профессор
профессор кафедры международного права
Университету митної справи та фінансів

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Поява нових видів зброї та методів ведення війни змінили сучасні збройні конфлікти, що призвело до збільшення жертв серед цивільного населення, половина з яких – діти. «Під час війни порушуються всі права

дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист», – зазначається у звіті ООН 1996 року «Вплив збройного конфлікту на дітей».

З уведенням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану гостро постало питання щодо можливості захисту прав дітей, які стали жертвами російської агресії і залишилися без піклування батьків чи перебувають у складних життєвих обставинах. 22 березня 2022 року постановою Кабінетів Міністрів України (КМУ) «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» № 349 внесено відповідні зміни до нормативно-правових актів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану з питань: тимчасового влаштування дітей до дитячого будинку сімейного типу (постанови КМУ № 564, 866); тимчасового влаштування дітей у прийомні сім'ї (постанови КМУ № 565, 866); тимчасового влаштування дітей, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, до інших закладів, в яких передбачено цілодобове перебування дітей; спрощеної процедури взяття дитини під опіку/піклування.

Незважаючи на вимоги міжнародних інституцій щодо дотримання норм міжнародного права, кількість злочинів, вчинених Російською Федерацією проти українських дітей, збільшується з кожним днем. Так, у період з лютого 2022 року понад 1032 українські діти постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення та збройної агресії Російської Федерації. За офіційними даними (станом на 4 травня 2022 року) 220 діти загинуло, понад 407 отримали поранення. Наявні також непоодинокі випадки відмови дітям у доступі до гуманітарної допомоги (вода, їжа, медична допомога), що, як наслідок, призвело до смерті. Це порушення основоположних прав дітей, визначених Женевською декларацією прав дитини – права на життя, права на отримання медичної допомоги, права на належне харчування.

Починаючи з 2014 року Російською Федерацією депортовано понад 234000 українських дітей (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які зважаючи на хронічні захворювання, проживали в закладах цілодобового перебування). Серед депортованих є і ті, батьки яких або вбиті російськими військовими, або не пройшли «фільтраційні табори». Зазначене є порушенням ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (заборонено здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію) [1] та Конвенції про правові аспекти міжнародного викрадення дітей [2], якою регламентовано захист дітей від їх незаконного переміщення та визначено процедуру щодо повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання. І все це незважаючи на те, що за незаконне викрадення дітей із Кримського півострова Російську Федерацію виключено із Європейської мережі омбудсманів з прав дитини (ENOC).

Також держава-агресор пришвидшила процес усиновлення українських дітей (95% з яких мають біологічних батьків, тобто не є сиротами) і на кінець червня 2022 року близько 127 дітей передано під опіку в російські сім'ї. Зазначене є грубим порушенням ст. 8 Конвенції ООН про права дитини (право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання), ст. 9 (держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню) [3].

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про охорону дитинства» держава вживає всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами [4]. Зазначимо, що до моменту повномасштабного вторгнення в Україну діяла розгалужена система органів державної влади, до повноважень яких відносились питання щодо захисту прав дитини (6 міністерств, органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади). Проте був відсутній єдиний центральний орган виконавчої влади щодо захисту прав дитини, що, на думку К. Рашевської, «призводило до бюрократичного хаосу, блокування процесів усиновлення та встановлення опіки й піклування, ведення обліку дітей, які проживають у місцях цілодобового перебування» [5]. З початком війни запрацювала Ініціативна група з питань захисту прав дітей під час війни, з якої 17 березня 2022 року створено Координаційний штаб з питань захисту прав дітей у воєнний час, який безпосередньо координує центральні, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування щодо евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав під час воєнного стану дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які не мають такого статусу, але проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які виховуються в сімейних формах виховання; дітей, які влаштовані до сімей патронатних вихователів [6]. Разом з тим, з його компетенції, з незрозумілих причин, було виключено сферу депортацій та примусового переміщення неповнолітніх та передано до повноважень Ради з питань, пов'язаних із життям та безпекою дітей у воєнний та післявоєнний час [5].

Радниця-уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук зазначила, що вдалося евакуювати 272 заклади, в яких цілодобово перебували діти, із зон, які потенційно дуже небезпечні або де тривають бойові дії. Було проакцентовано увагу на тому, що частково діти евакуйовані за кордон, частково – на більш безпечні території України [7].

Захист прав дітей в умовах збройних конфліктів наразі врегульовано нормами міжнародного права, нормами загальних договорів з гуманітарного права, глобальними та регіональними договорами, які регламентують дії

держав як у мирних умовах, так і в ситуаціях збройних конфліктів, а також нормами звичаєвого міжнародного права.

Незважаючи на суттєві зрушення у напрямі удосконалення законодавчих актів, які регламентують захист прав дитини, в Україні на сьогодні дуже мало правових норм, якими урегульовано особливості захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Окрім того, гостро стоїть питання щодо практики правозастосування та оперативності реагування.

Ми підтримуємо наукову думку правознавців щодо створення в Україні єдиного органу влади, відповідального за захист прав дитини як у мирний, так і у воєнний час – Офіс дитячого омбудсмена, діяльність якого буде законодавчо урегульованою.

Крім того, з метою уникнення протиріч, а також належного забезпечення захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів, необхідно якнайшвидше привести вітчизняне законодавство у відповідність до норм міжнародних стандартів, так як відсутність систематичності в їхньому викладі негативно позначається на дотриманні та виконанні цих міжнародних угод державами-учасницями.

Список використаної літератури:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949.
2. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.
3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989.
URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (у редакції від 08.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Рашевська К. Повернення викрадених Росією дітей: *conditio sine qua non*. URL: <https://blog.liga.net/user/krashevaska/article/povernennya-vikradenih-rosieyu-ditey-conditio-sine-qua-non>.
6. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Урядовий портал.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voyennogo-stanu>.
7. Про порушення та захист прав дітей під час війни – коментує радниця-уповноважена Президента України Дар'я Герасимчук.
URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98849>.
8. Щебетун І.С., Михайліна Т.В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 34.

Мельковський О.В.

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО
СТАНУ**

На сьогодні, в умовах воєнного стану, суттєво підвищується потреба в активізації здійснення системних реформ щодо забезпечення внутрішньої безпеки в системі МВС та Національної поліції України. У зв'язку з чим кадрове забезпечення діяльності та професійна підготовка працівників підрозділів внутрішньої безпеки (далі – ВБ) набуває особливої актуальності.

Враховуючи практичний досвід, можна зазначити, що недостатня поінформованість працівників ВБ про існуючі в системі МВС України негативні явища виникла в результаті недостатньої кваліфікації кадрового складу цих підрозділів. Ця обставина є основною причиною низької результативності діяльності даної служби щодо запобігання кримінальних правопорушень.

Зазначену тезу підтверджує аналіз отриманих у ході наукових досліджень результатів, що свідчить про наявність значних проблем в організації підбору та якості кадрового потенціалу служби ВБ.

Необхідно зазначити, що критерії оцінки професійних якостей кандидатів на службу в підрозділах ВБ повинні бути переглянуті в бік підвищення вимог як до морально-психологічних якостей та і до рівня професійних можливостей. Слід зазначити, що від рівня вмотивованості діючих працівників на виконання покладених на підрозділи ВБ завдань залежить результативність дій служби, та як наслідок здатність забезпечувати безпеку всієї системи МВС та Національної поліції України.

Як правило в кадровій політиці МВС України при відборі персоналу використовується цінотно-орієнтований підхід. Наявність окремих позитивних якостей та можливостей, важливих для подальшої професіоналізації, розглядається як бажаний, але не обов'язковий критерій відбору.

Слід зазначити, що формування ефективної підсистеми оперативно-розшукового запобігання злочинам підрозділами ВБ не можливо без психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД).

Підґрунтям цієї діяльності підрозділів ВБ може стати концепція психологічного забезпечення ОРД. Вона повинна визначити науково-обґрунтовані основи відбору, підготовки та підтримки професіоналізму

працівників ВБ на підставі науково розробленої методології психологічного забезпечення ОРД.

Анкетування діючих та колишніх працівників ВБ показало, що основними вимогами до особистості працівника підрозділу ВБ повинні бути: професіоналізм; моральні якості (чесність, порядність); уміння орієнтуватися у складній обстановці; оперативне мислення; принциповість; відповідальність; високий рівень інтелекту; стійкість до стресів та негативного впливу.

До інших якостей опитані респонденти віднесли: високий рівень фізичної підготовки; дипломатичність; повагу до працівників правоохоронних органів; чесність; сміливість; комунікабельність; витримку та самоволодіння; вміння керувати своєю поведінкою та перевтілюватися в залежності від зміни ситуації; здатність маскувати спосіб мислення.

Враховуючи результати проведеного дослідження ми можемо запропонувати один з варіантів моделі особи співробітника підрозділів ВБ. Структурно вона складається з таких сторін: соціальної; реконструктивної; комунікативної; організаційної; пошукової; посвідчуваної.

Соціальна сторона діяльності співробітника підрозділу ВБ вимагає від нього якостей, які можна розділити на загальні та спеціальні, котрі притаманні всім співробітникам оперативних підрозділів.

До загальних слід віднести професіоналізм, високий рівень інтелекту, гуманність, дипломатичність, моральність, чесність, принциповість, відповідальність, сміливість.

Спеціальні якості включають в себе пильність, спостережливість, прагнення до істини, професійну етику та гордість.

Реконструктивна сторона включає в себе добру зорову пам'ять, вміння орієнтуватися у складній обстановці, оперативне мислення, добрий окомір.

Організаційна сторона складається з ініціативності, самостійності, рішучості, вміння передбачати дії розроблюваних.

Посвідчувана (слідча) сторона забезпечується здібністю чітко викладати свої думки, акуратністю, схильністю до синтезу, точністю в аналізі та оцінці інформації, володінням прийомів застосування технічних засобів.

Комунікативна сторона діяльності включає в себе здібності бути добрим слухачем, комунікабельність, витримку та самоволодіння, вміння керувати своєю поведінкою та перевтілюватися в залежності від зміни ситуації, здатність маскувати спосіб мислення.

Пошукова діяльність полягає у здібності працівника підрозділу ВБ виявляти протиправні дії розроблюваних. Це досягається наявністю у співробітників пильності, спостережливості, уваги, наполегливості.

Враховуючи розроблену професіограму працівника підрозділу ВБ, необхідно розробити методикку відбору кандидатів до служби. За базову модель можна взяти існуючу на сьогодні, яку слід доповнити методиками психологічного тестування та провести такі організаційні заходи:

1. На рівні центрального апарату ВБ та підрозділів на місцях з урахуванням ротації особового складу розробити перспективні плани потреби персоналу.

2. Враховуючи загальну модель фахівця служби ВБ, слід розробити індивідуальні професіограми з кожного напрямку діяльності.

3. Видати рекомендації щодо порядку та джерел комплектування кадрів.

4. Створити у всіх підрозділах групи психологічного тестування та діагностики, надавши їм права проведення психологічного тестування осіб, які відібрані кадровими апаратами служби. На них також необхідно покласти проведення регулярної психодіагностики підрозділу та, враховуючи складність служби, створити кабінети психологічного розвантаження. У зв'язку з специфічністю діяльності підрозділів ВБ, відбір кандидатів до служби повинен відбуватися у структурах, які по своїм функціям виконують приблизно подібні завдання.

Згідно результатів проведеного нами анкетування, переважна більшість респондентів вважають що в підрозділах ВБ повинні працювати вихідці з оперативних служб та слідчих підрозділів, середнього віку 30-35 років, з вищою юридичною освітою, зі стажем практичної роботи не менше 10 років.

Вікові критерії та стаж практичної діяльності, на наш погляд, для працівника ВБ відіграють не останню роль. Період проходження служби в правоохоронних органах формує у працівників як негативні якості, пов'язані з деформацією поглядів на реальність, так і специфічні позитивні якості, які є результатом впливу на працівника складних умов проходження служби.

При цьому, даний вид діяльності дозволяє набратися професійного та життєвого досвіду, зрозуміти глибинну суть внутрішніх процесів правоохоронної структури. Тому, вочевидь наявність достатнього професійного та життєвого досвіду є необхідним критерієм для відбору кандидатів до підрозділів ВБ.

Враховуючи закордонний та вітчизняний досвід відбору кадрів до подібних за функціями служб поліції, відбір кандидатів може проводитися за наступною схемою:

- 1) початкове вивчення кандидата для зарахування до резерву служби;
- 2) вивчення психологічних якостей та особистих характеристик, фізичної придатності кандидата у процесі проходження військово-лікарської комісії;
- 3) визначення відповідності кандидата необхідним професійним якостям;
- 4) вивчення кандидата у процесі виконання практичних завдань та визначення його професійної придатності.

Цілком доречним при призначенні на посаду в підрозділи ВБ може бути нормативне закріплення вимоги обов'язкового узгодження з колективом діючих та колишніх працівників, радою ветеранів ОВС, за аналогією з

подібним порядком встановленим в деяких країнах Європи (зокрема в Німеччині).

Враховуючи сучасні тенденції розвитку психологічних методів та технічних засобів, що застосовуються в діяльності оперативних підрозділів, нами пропонується при прийнятті на службу в підрозділи ВБ здійснювати проведення перевірки кандидатів з використанням поліграфу.

На шляху формування високопрофесійного кадрового потенціалу для підрозділів ВБ ми вважаємо за необхідне запровадити на базі одного із закладів вищої освіти МВС України підготовку спеціалістів для діяльності, пов'язаної з забезпеченням внутрішньої безпеки в системі МВС та Національної поліції. Цей крок дозволить в майбутньому значно покращити кадрові можливості та оперативні позиції підрозділів ВБ, підвищити авторитет служби та результативність службової діяльності.

Мосейко А.Г.

кандидат юридичних наук

доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ПОВНОВАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження повноважень військових адміністрацій щодо забезпечення громадської безпеки в умовах режиму воєнного стану актуальне у зв'язку із актом збройної агресії РФ в Україну 24 лютого 2022 року. Повномасштабне вторгнення РФ сприяло змінам у законодавство України, яке регулює ті чи інші повноваження військових адміністрацій, виникненню нових повноважень, у тому числі щодо захисту забезпечення громадської безпеки.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [1] Указом Президента України від 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан в Україні [2], а указом від 17 травня 2022 року продовжено строк до 23 серпня 2022 року [3].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, де було введено вказаний стан, можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року було утворено обласну військову адміністрацію у кожній із 24 областей України, а також Київську міську військову адміністрацію [4].

Повноваження військових адміністрацій у сфері забезпечення громадської безпеки можна охарактеризувати як повноваження вказаних суб'єктів щодо забезпечення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства, особи, сконцентрованих у його духовних та матеріальних

цінностях, від джерел небезпеки воєнного характеру, за якого забезпечується запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам заподіяння шкоди.

Вказані повноваження визначені у основному в ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також можуть встановлюватися іншими законами України. На наш погляд, певні повноваження військових адміністрацій щодо забезпечення громадської безпеки в умовах режиму воєнного стану потребують удосконалення. Пропонуємо зупинитися на повноваженнях військових адміністрацій щодо протидії тероризму та встановлення певних карантинних обмежень.

Так, враховуючи повномасштабну війну РФ проти України, наразі є підвищена небезпека вчинення на території України терористичних актів, як частини цієї війни. Оскільки відповідно до норм Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність за терористичні акти (ст. 258), а також суміжні кримінальні правопорушення відносяться до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (розд. IX) [5], це вимагає посиленої уваги зі сторони відповідних військових адміністрацій, та надання їм відповідних повноважень із протидії тероризму на їх територіях.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає фактично ніяких повноважень військових адміністрацій у цій сфері, за виключенням надання допомоги у відбудові житла, яке було пошкоджено у результаті терористичних актів.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року також визначає небагато повноважень військових адміністрацій щодо забезпечення протидії тероризму. Зокрема, до Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України входить за посадою заступник голови Київської міської державної адміністрації; до складу координаційних груп при регіональних органах Служби безпеки України можуть входити представники місцевих органів виконавчої влади; склад координаційних груп при регіональних органах Служби безпеки України затверджується головою обласної державної адміністрації (ст. 7) [6].

На сьогодні у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України можуть створюватися і діяти військово-цивільні адміністрації як тимчасові державні органи. Проте військово-цивільні адміністрації – це не військові адміністрації, їх повноваження визначені спеціальним Законом України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року [7].

Отже, на наш погляд, повноваження військових адміністрацій щодо забезпечення громадської безпеки в умовах режиму воєнного стану щодо протидії тероризму повинні бути розширені.

До перспектив удосконалення повноважень військових адміністрацій із забезпечення громадської безпеки в умовах режиму воєнного стану варто віднести розширення повноважень із встановлення певних карантинних обмежень.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року до повноважень військових

адміністрацій в умовах карантину віднесено право залучати юридичних осіб незалежно від форми власності до виконання відповідних заходів із ліквідації інфекційних хвороб, залучати транспортні засоби, будівлі тощо, установлювати особливі режими для в'їзду/виїзду на території карантину тощо [8].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 9 грудня 2020 року для місцевих державних адміністрацій передбачено здійснення низки карантинних заходів (пп. 28-31 та інші): опрацьовувати питання щодо запровадження окремих графіків роботи, корегувати маршрути руху транспорту, установити години робочого часу, вживати заходів до виявлення та обслуговування самотніх осіб, осіб з інвалідністю та інших малозахищених осіб тощо [9].

Проте згідно із нормами п. 2 цієї постанови визначені нею заходи на період воєнного стану тимчасово в Україні не діють. Відзначено лише рекомендації щодо дотримання протиепідемічних заходів, а закладам охорони здоров'я – забезпечити готовність до реагування на спалахи COVID-19 в умовах воєнного стану.

На наш погляд, вказаних заходів реагування на спалахи інфекційних хвороб недостатньо. В умовах воєнного стану інфекційні хвороби не тільки не зникають, але і можуть отримувати нові сприятливі умови для поширення. Це стосується не тільки COVID-19, але й інших інфекційних хвороб, наприклад, мавпячої віспи, хоча епідеміологічного спалаху не прогнозується [10].

Але, у випадку поширення цієї нової інфекційної хвороби необхідно передбачити відповідні повноваження військових адміністрацій щодо забезпечення карантинних обмежень та інших заходів дотримання громадської безпеки в умовах режиму воєнного стану.

Отже, на наш погляд, повноваження військових адміністрацій із забезпечення громадської безпеки в умовах режиму воєнного стану щодо протидії інфекційних хвороб повинні бути розширені.

У зв'язку з вищевикладеним пропонуємо:

– частину другу статті 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» доповнити реченням наступного змісту: «У складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України під час воєнного стану можуть діяти військові адміністрації. Організація, повноваження і порядок діяльності військових адміністрацій щодо боротьби з тероризмом визначаються законом».

– доповнити частину 2 статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пунктом 13-1 наступного змісту: «13-1) здійснення заходів боротьби з тероризмом, передбачених Законом України «Про боротьбу з

тероризмом», на відповідних територіях, у тому числі участь у діяльності Антитерористичного центру при Службі безпеки України».

– абзац 5 пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» викласти у наступній редакції: «зкладам охорони здоров'я та військовим адміністраціям забезпечити готовність до реагування на спалахи COVID-19 в умовах воєнного стану».

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1449.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37. 24 лютого. (Указ затверджено Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX).
3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 17 травня 2022 року № 341/2022. *Голос України*. 2022. № 109. 23 травня. (Указ затверджено Законом України від 22 травня 2022 року № 2263-IX).
4. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 54. 11 березня.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
6. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
7. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 17. Ст. 444.
8. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 29. Ст. 228.
9. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року № 1236. *Офіційний вісник України*. 2021. № 1. Ст. 14.
10. Войтюк Т. Мавпяча віспа в Україні буде, але її локалізують, – головний санлікар. *Суспільне. Новини*. 2022. 27 травня. URL: <https://susplne.media/243919-mavpaca-vispa-v-ukraini-bude-ale-ii-lokalizuut-golovnij-sanlikar/>

Резворович К.Р.

кандидат юридичних наук
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Терещенко А.С.

курсант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Інститут забезпечення виконання зобов'язань займає особливе місце у системі заходів, вкладених у реалізацію мети зобов'язання. І тут є тісна взаємодія змісту вихідного зобов'язання, оперативних забезпечувальних заходів, власне способів забезпечення виконання зобов'язання та відповідальності за його порушення. У такому становищі важливо встановити як їх взаємозв'язок, так й природу кожного з взаємодіючих інститутів, і навіть межі їх проявів. Все це чималою мірою сприятиме оптимальній структуризації цивільно-правових норм зобов'язання стосовно того чи іншого ступеня його руху та розвитку.

У всіх способах забезпечення виконання зобов'язань у цивільних правовідносинах є дві підстави виникнення – договір і закон. Усі вони мають оформлятися у письмовій формі – або у довільній, або загальні правила оформлення способу пропонуються у законі. Сам договір може бути усною угодою, але способи забезпечення договірної зобов'язання краще оформити письмово. Законом передбачені випадки, коли сторона забула прописати спосіб забезпечення зобов'язання, але за законом має право на неї [1].

Виконання зобов'язань забезпечується системою заходів організаційного, економічного та правового порядку. Так, саме існування законодавства забезпечує виконання зобов'язань: встановлює принципи виконання, передбачає неприпустимість односторонньої відмови від зобов'язання або зміни його умов, встановлює можливість примусового виконання [2].

Питання виконання договірних зобов'язань під час наявності форс-мажорних обставин останнім часом все частіше стає актуальним, оскільки у 2020 році таким форс-мажором була пандемія COVID-19 та обмеження, обумовлені нею. А з 24 лютого 2022 року вказане питання, взагалі, набуло надзвичайної актуальності у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Умови звільнення від відповідальності за неналежне виконання договору передбачені статтями 617 Цивільного кодексу України та 219 Господарського кодексу. Проте безпосереднє значення останнім часом набуло визначення форс-мажору, яке міститься у частині 2 статті 14-1 Закону України «Про Торгово-промислову палату».

При настанні форс-мажорних обставин держава повинна повністю або частково відшкодувати завдані збитки [3].

Обставинам непереборної сили (форс-мажор) властиві такі ознаки:

- нестандартність, необхідність окремого підходу у кожному конкретному випадку;
- непередбачуваність, що означає відсутність у сторін можливості передбачити виникнення обставин на момент укладання договору;
- незалежність від волі сторін договору, що унеможлиблює причетність сторін у настанні обставин;
- неминучість обставини, відсутність у сторін можливості вплинути з її наступ, як і з його наслідки [4].

Слід зауважити, що правильне визначення умов для укладених у майбутньому договорів дозволить підприємцям знизити небезпеку невиконання зобов'язань контрагентами навіть за наявності чинних обмежувальних заходів. Включення до тексту угоди положення про ризики, пов'язані з поширенням нової коронавірусної інфекції, дозволить учасникам цивільного обігу передбачити порядок взаємодії у форс-мажорній ситуації, можливість перерозподілу ризиків та відшкодування однієї зі сторін іншій майнових втрат при настанні певних обставин, пов'язаних із порушенням зобов'язань.

Таким чином, у зв'язку із визнанням Торгово-промисловою палатою України військової агресії Російської Федерації проти України форс-мажорною обставиною (обставини непереборної сили), сторони за договором можуть припинити виконання зобов'язань, через неможливість їх виконання, без застосування відповідальності за порушення договірних зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Слома В.М. Розвиток інституту забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві. Університетські наукові записки. 2006. № 1 (17). С. 103-107.
2. Гофман О.Р. Державна гарантія як засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2014. 20 с.
3. Мельник О.О. Умова про форс-мажор (непереборну силу) у зовнішньоекономічному контракті. *Часопис цивілістики*. 2017. № 22. С. 83-87.
4. Клименко О. Державне регулювання ринку страхування у форс-мажорних ситуаціях. *Публічне урядування*. 25.05.2020. С. 95-106.

Самоїлова О. М.

кандидат юридичних наук
молодший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії
правових наук України

**ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
У ВОЄННИЙ ЧАС⁷**

З початком військової агресії РФ змінився характер руху на українських дорогах. Однак, незважаючи на майже порожні вулиці в деяких містах країни, там продовжують фіксуватися ДТП, зокрема й такі, що призводять до загибелі людей.

Згідно офіційних статистичних даних за 4 місяці 2022 р. було зареєстровано 2003 кримінальні правопорушення за ст. 286 КК України, що на 18,1% менше, ніж за аналогічний період у минулому році (2446 правопорушень). Кількість загиблих за цією статтею склала 428 осіб, або на 20,7% менше [1]. Така начебто позитивна динаміка, вочевидь, пов'язана як зі зменшенням кількості автомобілів, так й відсутністю статистичних даних з тимчасово окупованих територій, а також територій, де ведуться або велися активні бойові дії.

Одними з найпоширеніших причин ДТП є перевищення водіями встановленої швидкості руху та порушення правил маневрування. За результатами раніше проведеного Національною поліцією аналізу стану аварійності на території країни перевищення безпечної швидкості склало 34%, порушення правил маневрування – 22% [2].

У перші місяці воєнного стану робота комплексів автоматичної фіксації швидкості та порушень правил дорожнього руху була призупинена, кількість автомобілів значно зменшилася та водії почали рухатися зі значним перевищенням дозволеної швидкості, ігноруючи заборонні сигнали світлофорів та дорожні знаки. Як наслідок, чимало аварій траплялося на тих ділянках, які до цього не вважалися аварійними.

Пересування дорогами під час війни потребує особливої уваги та неухильного дотримання ПДР, оскільки містить багато небезпек. Серед останніх, зокрема, заміновані дороги, зруйновані мости, колони військової техніки, протитанкові «їжаки», мішки з піском, бетонні споруди блокпостів

⁷ Примітка. Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» номер державної реєстрації 0120U10561

та інші споруди для оборони населених пунктів, які погано видно у темряві, оскільки вони не оснащені світловідбиваючими елементами. Крім того, водіям доволі часто доводиться рухатися невідомими дорогами, перебуваючи при цьому у гострому стресовому стані, що може підвищувати ризик потрапляння в ДТП.

За даними Укравтодору внаслідок воєнних дій в Україні зруйновано близько 23 000 кілометрів доріг загального користування, з них 8 000 км – дороги державного значення [3]. Після обстрілів на асфальті залишаються ями, уламки металу, бетону, цегли, встромлені ракети, саме тому їздити потрібно дуже обережно, обов'язково дотримуючись швидкісного режиму.

В умовах воєнного стану заходи з безпеки дорожнього руху не стали менш актуальними. Неухильне дотримання ПДР може не лише зберегти життя, а й допомогти нашій державі. Про це свідчать результати масштабного дослідження, проведеного Світовим банком. В рамках дослідження було проаналізовано показники 135 країн за останні 24 роки. Фахівці дійшли висновку про довгостроковий зв'язок між дорожньо-транспортним травматизмом та економічним зростанням. Оскільки найбільша частка смертності та тривалої інвалідності внаслідок ДТП припадає саме на працездатне населення віком від 15 до 64 років, втрата продуктивної робочої сили і необхідність надання постраждалим адміністративних та медичних послуг призводять до чималих економічних збитків. Зазначається, що скорочення смертності на дорогах в середньому на 10% підвищує реальний ВВП на душу населення на 3,6% протягом 24 років [4].

Дотримання ПДР є обов'язковим не тільки для водіїв, але й для інших учасників дорожнього руху. Особливого значення воно набуває у воєнний час, адже зменшення аварій на теренах України дозволить зменшити існуюче навантаження і звільнити людські та технічні ресурси поліції, служб надзвичайної ситуації, екстреної медичної допомоги тощо для виконання інших важливих на сьогодні завдань, зокрема допомоги постраждалим внаслідок бойових дій, обстрілів населених пунктів та забезпечення громадської безпеки і порядку.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення 22.05.2022 р.).

2. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.05.2022 р.).

3. Укравтодор: Внаслідок воєнних дій зруйновано 23 тисячі км доріг.
URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/827643.html> (дата звернення: 22.05.2022 р.).

4. Road Deaths and Injuries Hold Back Economic Growth in Developing Countries. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/01/09/road-deaths-and-injuries-hold-back-economic-growth-in-developing-countries#> (дата звернення: 22.05.2022 р.).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, КРИМІНОЛОГІЧНІ, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Алфьорова Т.М.

кандидат юридичних наук, доцент

перший проректор

Дніпровського гуманітарного університету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС СЛІДЧИХ ДІЙ

Нова логіка кримінального процесу, введена КПК України 2012 року навіть через майже 10 років все ще потребує всебічної адаптації правового регулювання. Із введенням практики обмеження будь-яких процесуальних дій рамками кримінального провадження, на практиці досі існують проблемні питання, пов'язані із легалізацією та введенням у кримінальне провадження інформації, отриманої поза його межами.

У цій парадигмі розглянемо окрему проблему допустимості доказів у кримінальному провадженні, отриманих під час проведення оперативнорозшукової діяльності на прикладі вироку Харківського районного суду Харківської області від 22.11.2017 року у справі №635/4568/15-к, де суд визнав матеріали ОРД, отримані до реєстрації кримінального провадження, недопустимими доказами. Суд встановив, що вказані заходи проводилися на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон «Про ОРД») [1]. Вказана норма надає право оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності «здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 КПК України» [2]. Цими статтями, відповідно, регламентоване проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) в ході досудового розслідування. При цьому здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого не допускається. Тому, суд дійшов висновку, що проведення оперативнорозшукових заходів на підставі п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону «Про ОРД» можливо лише після внесення відомостей до ЄРДР і виключно в рамках кримінального провадження, адже такі заходи проводяться за правилами, встановленими для НСРД. Відповідно, такі матеріали оперативнорозшукової діяльності будуть недопустимими доказами у кримінальному провадженні, зареєстрованому пізніше [3]. Законодавець виходить із того, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку (ст. 84). Для проведення оперативнорозшукових заходів на підставі

п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону «Про ОРД» цей порядок відповідає порядку проведення НСРД, а отже вимагає попередньої реєстрації кримінального провадження. Із вказаного рішення суду можна зробити логічний висновок, що весь необхідний інструментарій слідчому надано у формі негласних слідчих (розшукових) дій в рамках кримінального провадження, а тому, на перший погляд дійсно вбачається невірним використання відповідних інструментів поза кримінальним провадженням. Однак при розгляді подібних ситуацій на практиці, слід зауважити, що інформація, отримана під час проведення оперативно-розшукової діяльності можуть бути не лише важливим доказом у подальшому кримінальному провадженні, а й стати основою обвинувачення, правомірною аргументацією необхідності притягнення порушника до кримінальної відповідальності та реалізації важливих кримінально-правових та кримінально-процесуальних принципів, серед яких невідворотність кримінальної відповідальності та забезпечення доведеності вини. Якщо такі заходи в рамках оперативно-розшукової діяльності проводилися на законних підставах, то, відповідно, має існувати чітко регламентований, визначений у КПК механізм використання їх у кримінальному провадженні, навіть якщо воно було зареєстроване пізніше. Такого механізму наразі в КПК не існує. В той же час, ч. 1 ст. 257 КПК України передбачає можливість використання інформації, отриманої в ході проведення НСРД в іншому кримінальному провадженні на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора в тому випадку, якщо під час проведення таких дій виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні [1].

Аналог такої норми для використання у кримінальному провадженні результатів оперативно-розшукової діяльності також вбачається необхідним. Вказане судове рішення є не єдиним, а, отже, зважаючи на те, що судова практика іде шляхом визнання недопустимими доказів, отриманих в ході проведення оперативно-розшукових заходів до реєстрації кримінального провадження, хоча такі заходи і проводяться на законних підставах та містять важливу для кримінального провадження інформацію, вважаємо за необхідне внести зміни до КПК України, та додати норму, керуючись якою слідчий або прокурор, за наявності дозволу слідчого судді, зможуть використовувати матеріали оперативно-розшукової діяльності як доказ, за аналогією використання матеріалів НСРД, проведених в рамках іншого кримінального провадження, як це передбачено ст. 257 КПК України. Це дозволить підвищити ефективність досудового розслідування та забезпечить слідчого і прокурора необхідним інструментом доведення вини особи, що у свою чергу позитивно впливатиме на здійснення правосуддя в Україні.

Кримінальний процесуальний закон виділяє такі способи збирання доказів: слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; витребування речей, відомостей, висновків експертів та інших документів; отримання речей, відомостей, висновків експертів та інших документів; ініціювання, шляхом подання відповідних клопотань, проведення слідчих (розшукових)

дій, НСРД та інших процесуальних дій; здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Способи збирання доказів розмежовані за суб'єктами доказування (сторони обвинувачення і захисту, потерпілий). Повноваження сторін під час реалізації цього припису закону не рівнозначні, право на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій належить виключно стороні обвинувачення, сторона захисту може лише ініціювати їх проведення. Як вбачається з норм КПК, докази спочатку потрібно зібрати (виявити), застосовуючи способи, передбачені ст. 93 КПК, зафіксувати їх у відповідному протоколі (ст. 104 КПК), додатках до протоколу (ст. 105 КПК) чи іншому документі, потім перевірити шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій й оцінити [1].

За результатами збирання й перевірки доказів можуть бути сформовані окремі докази, а після оцінки всієї сукупності доказів можна вести мову про формування окремих видів доказів, наприклад, обвинувальних і виправдувальних, прямих і побічних тощо. Після цього, докази використовують (застосовують) під час прийняття й обґрунтування відповідних процесуальних рішень і проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Вважаємо слушною точку зору В.М. Тертишника, який розглядає процес доказування в аспекті практичної діяльності, умовно поділяючи його на кілька взаємопов'язаних ланцюгів, першим з яких є збирання, що полягає у пошуку, виявленні, вилученні і закріпленні доказів [4, с. 64]. Не менш важливою є точка зору А.М. Грошевого, на думку якого процес збирання доказів є комплексним поняттям, що включає дії з виявлення, фіксації, вилучення і збереження доказів [5, с. 29].

Таким чином, у КПК України під «збирання доказів» розуміються дії, які спрямовані на пошук, виявлення, витребування, прийняття, одержання та процесуальне закріплення доказової інформації з дотриманням встановленої законом процесуальної форми, а також забезпечення збереження доказів та їх процесуальних джерел до вирішення кримінального провадження по суті.

Переважна кількість доказів, які є у даних кримінальних провадженнях здобуваються негласно, або ж ґрунтуються на інформації чи матеріалах, отриманих у результаті проведення НСРД. За таких умов надважливим завданням для сторони обвинувачення є забезпечення допустимості доказів, одержаних в результаті проведення НСРД, адже доказ отриманий із порушенням КПК України може бути визнаний судом недопустимим.

Варто зазначити, що згідно зі ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття

відповідного процесуального рішення [1]. Зважаючи на важливість такої властивості доказу як допустимість, Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі [6]. Результати аналізу рішень судів свідчать про те, що, по-перше, на практиці зустрічається проведення НСРД без відповідної правової підстави.

Так, наприклад, у справі від 24.04.2018 № 715/1591/17 Апеляційний суд Чернівецької області визнав протокол оперативної закупки наркотичних засобів недопустимим доказом, зважаючи на те, що вона була проведена до внесення відомостей в ЄРДР та без постанови прокурора, що являється грубим порушенням норм КПК [7]. По-друге, трапляються ситуації, за яких порушуються умови проведення НСРД, визначені в ухвалі. Прикладом може слугувати вирок Нетішинського міського суду Хмельницької області у справі від 08.05.2018 №679/563/17, у якій протокол оперативної закупки визнано недопустимим доказом через те, що збут наркотичних засобів проводився за межами Хмельницької області – в м. Острог Рівненської області, тобто поза межами дії дозволу, наданого ухвалою Апеляційного суду Хмельницької області [8]. По-третє, підставою для визнання доказів, отриманих в результаті проведення НСРД недопустимими є також невідкриття матеріалів іншій стороні у порядку ст. 290 КПК України. Так, із матеріалів справи від 01.02.2018 № 726/1218/14-к вбачається, що ні обвинувачений, ні його захисник під час відкриття матеріалів не були ознайомлені з документами (ухвали, постанови, клопотання), які були правовою підставою проведення у кримінальному провадженні НСРД, що на думку колегії суддів, позбавило сторону захисту можливості перевірити і достовірно встановити, які конкретно НСРД були санкціоновані слідчим суддею, щодо кого конкретно, на який строк та чи діяли співробітники МВС України та прокуратури у межах та у спосіб, передбачені цими судовими рішеннями, тобто сторона захисту була позбавлена можливості з'ясувати законність заходів, які тимчасово обмежували конституційні права та свободи особи, що становить основний критерій допустимості їх результатів як джерела доказів. До того ж, у матеріалах справи відсутні будь-які відомості про те, що обвинувачений чи його захисник були повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим, про проведення відносно особи негласних слідчих розшукових дій, що на думку колегії суддів, суттєво порушує право обвинуваченого на захист та баланс інтересів у кримінальному провадженні [9].

Таким чином, проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні – це складний процес з точки зору планування, організації, визначення учасників, дотримання строків, вирішення тактичних завдань, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в НСРД, технічного забезпечення, а також належного процесуального оформлення. В той же час, це унікальний інструмент, що при правильному використанні дозволяє

отримати належні, допустимі та достатні докази для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Вирок Харківського районного суду Харківської області у справі №635/4568/15-к від 22.11.2017. URL: https://protocol.ua/ru/provedennya_operativno_rozshukovih_zahodiv_na_pidstavi_p_9_ch_1_st_8_zakonu_ukraini_pro_operativno_rozshukovu_diyalnist_moglivo_tilki_zgidno_z_pologennyami_statey_260_263_265_kpk_ukraini_pislya_vnesennya_vidomostey_do_edinogo_reestru_dosudovih_rozsliduvan/
4. Тертишник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств : учеб. изд. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
5. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ, Вид. Фурса С. Я., 2006. 272 с.
6. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України. Рішення Конституційного суду України від 20.10.2011 № 12-рп/201. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>
7. Вирок Апеляційного суду Чернівецької області у справі від 24.04.2018 №715/1591/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73576650>
8. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73867781>
9. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72035166>

Булай Юрий

доктор права, доцент кафедры
уголовного процесса, криминалистики
и информационной безопасности

Булай Родика

магистр информационных технологий,
преподаватель кафедры
уголовного процесса, криминалистики
и информационной безопасности
Академии «Штефан чел Маре»
МВД Республики Молдова

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ/ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Одним из наиболее разрушительных факторов, воздействующих на государство, является киберпреступность, явление, угрожающее

экономической, социальной и политической безопасности. Киберпреступность представляет собой явление, имеющее последствия не только для функционирования и внутренней безопасности Республики Молдова, но и для региональной и международной безопасности, носящие трансграничный характер.

Одним из основных основополагающих аспектов в эффективном противодействии любому преступному явлению является его правовое урегулирование. Еще одним важным аспектом, направленным на обеспечение эффективности процесса противодействия в частности киберпреступности, является гармонизация законодательства на международном, региональном национальном уровне.

Закон об уголовной ответственности за информационные преступления в разных странах мира существенно различается. Одной из первых стран мира, предпринявших меры по установлению уголовной ответственности за совершение подобных преступлений, являются США, где киберпреступления совершали раньше, чем в других государствах. В 1977 году США появился первый законопроект о защите федеральных компьютерных систем [1]. Он впервые предусматривал уголовную ответственность за: ввод ложных данных в компьютерную систему; незаконное использование компьютерных устройств; изменение процессов обработки информации или нарушение этих процессов; хищение денежных средств, ценных бумаг, товаров, услуг, ценной информации с использованием возможностей информационных технологий или с использованием компьютерной информации.

Законодательство было развито в октябре 1984 года принятием «Закона о компьютерном мошенничестве и злоупотреблениях» (The United States Computer Fraud and Abuse Act, 18 U.S.C. § 1030, также известный как Title 18 U.S.C. Section 1030). Этот законодательный акт многократно дополнялся (в 1986 (Поправка, внесенная в 1986 году к Закону о контрафактных устройствах доступа и злоупотреблениях Counterfeit Access Device and Abuse, В 1986 году закон был изменен и переименован в закон «О компьютерном 26 мошенничестве и злоупотреблениях (CFAA)»), 1988, 1989, 1990, 1994 и 1996 (National Information Infrastructure Act (NIIA) который расширил сферу действия CFAA, включив в него несанкционированный доступ к защищенному компьютеру без соответствующих прав, предусмотренных сторонами. ИТП) годах и т.д.). Этот Закон устанавливает ответственность за действия, направленные на посягательство на объект «Компьютерная защита» (компьютерная информация). Это понятие включает в себя: а) компьютер, который используется исключительно правительством или финансовым учреждением; или компьютер, работа которого была скомпрометирована во время работы в интересах правительства или финансового учреждения; б) компьютер, входящий в состав системы или сети, элементы которой расположены более чем в одном штате США [2].

При этом уголовным законом установлено, что уголовная ответственность наступает в следующих случаях: 1) несанкционированный

доступ; 2) превышение разрешенного доступа; 3) компьютерный шпионаж, заключающийся в несанкционированном доступе или превышении разрешенного доступа к информации, а также в получении информации по вопросам государственной безопасности, международных отношений, ядерной проблематики; 4) компьютерное мошенничество; 5) мошеннический доступ и использование компьютера для получения ценной информации путем мошеннического использования, в том числе незаконное использование технического рабочего времени компьютера; 6) мошенничество путем торговли компьютерными паролями или аналогичной информацией, которые позволяют несанкционированный доступ к информации, если такая торговля затрагивает отношения между государствами и с другими государствами или на компьютере, используемом государством, 7) угрозы, вымогательство, шантаж и другие незаконные действия, совершенные с использованием компьютерной техники. Также можно выделить §1029 раздела 18 Свода законов США, который предусматривает ответственность за торговлю украденными или поддельными устройствами доступа, которые могут быть использованы для получения денег, товаров или услуг.

В настоящее время в законодательстве США существуют около 500 нормативных актов связанные с киберпреступлениями. Несмотря на такое подробное регулирование уголовной ответственности за киберпреступления, правоохранительные органы США сталкиваются со значительными трудностями, когда речь идет о привлечении к ответственности тех, кто совершает киберпреступления, получая доступ к компьютерам США за границей. На наш взгляд, этого можно было бы избежать при условии включения в статьи уголовного закона квалификации со следующими положениями: совершение преступлений с использованием возможностей глобальных компьютерных сетей и несанкционированный доступ с или через компьютеры за пределами США (государства).

Великобритания известна консерватизмом правовой системы. Она долгое время пыталась бороться с этим явлением своими многовековыми судебными разбирательствами, но под «напором» киберпреступности «сдалась».

В августе 1990 года вступил в силу Закон о компьютерных злоупотреблениях. Согласно этому закону, классифицируется как наказуемое действия: преднамеренный неправомерный доступ к компьютеру или информации, программному обеспечению (ст. 1); неправомерный доступ к ЭВМ или информации, программному обеспечению для последующего использования в незаконных целях (ст. 2); несанкционированный доступ к информации на ЭВМ, носителе, ЭВМ, системе ЭВМ или сети, если он повлек за собой уничтожение, блокирование, изменение или копирование информации, нарушение работы ЭВМ, системы ЭВМ или сети (ст. 3).

В мае 2015 этот закон обновили (Computer Misuse Act). В новой версии внесли освобождение от уголовной ответственности сотрудников спецслужб

при осуществлении несанкционированного проникновения в компьютеры и мобильные устройства). Одним из подтверждений серьезности проблемы киберпреступности и твердости государств в борьбе с ней может стать вступление в силу «Закона о терроризме 2000 года». Целью этого Закона является усиление борьбы с использованием территории Великобритании в качестве базы для различных диверсионных групп. Отмечается, что в этом законе определение терроризма впервые распространяется на киберпространство. Британские правоохранительные органы имеют право рассматривать террористические акты, которые «серьезно влияют или нарушают работу любой электронной системы» и принимать жесткие меры против киберпреступников, аналогичные тем, которые применяются к боевикам Ирландской Республиканской Армии.

В Германии проблема уголовной ответственности за преступления в сфере информационных преступлений возникла в УК с 1986 г. (по статистике в 1987 г. было зарегистрировано 3355 таких преступлений, а в 2002 г. – уже 57 488). Институт немецкой экономики (IW) сообщил, что ущерб экономике ФРГ от киберпреступлений в 2020 году составил 223 млрд. евро, что вдвое больше превышает показатель за 2019 год, который составлял 103 млрд евро. Из них 52 млрд. евро пришлось на потери компаний Германии от промышленного шпионажа, саботажа и хакерских атак из-за работы сотрудников дома во время пандемии COVID-19, приводит данные IW издание Deutsche Welle [3]. Эти правонарушения были введены «Вторым законом о борьбе с экономическими преступлениями» (2 Gesetz zur Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität) в Уголовный кодекс ФРГ от 01.08.1987 г. В Уголовном кодексе Германии нет специального раздела, посвященного киберпреступности. Нормы, содержащие ответственность за компьютерные правонарушения, разбиты на разделы Особенной части Кодекса: § 202 шпионаж данными (Ausspähen von Daten); § 263a Компьютерное мошенничество (Computer betrug); § 269 фальсификация данных, имеющих доказательную ценность (Fälschung beweiserheblicher Daten); § 270 компьютерное мошенничество при обработке данных (Täuschung in Rechtsverkehr bei Datenverarbeitung); § 303 изменение данных (Datenveränderung); § 303b Компьютерный саботаж.

Статья 202 а «Информационный шпионаж» включенный в раздел 15 УК ФРГ «Нарушение неприкосновенности и тайны частной жизни», предусматривающий ответственность лиц, добывших данные незаконным путем, для которых они не предназначены и специально защищены от или передать их другим.

Компьютерное мошенничество (§ 263a) является отдельным видом мошенничества, которое сформулировано следующим образом: «Кто, действуя с целью получения имущественной выгоды для себя или третьего лица, затрагивает имущество другого лица, влияет на результат обработки данных путем неправильного программирования, использования неверных или неполных данных, или иное несанкционированное влияние на результат

обработки данных». Этот состав преступления размещен в разделе 22 «Мошенничество и злоупотребление доверием»

Фальсификация доказательно-значимых данных (§ 269) находится в разделе 23 «Подделка документов» и предусматривает уголовную ответственность за сохранение или изменение использования ЭВМ, путем введения в заблуждение «данными», имеющих доказательную ценность, что приводит к восприятию документов как поддельных, либо использование таких сохраненных или измененных данных.

В разделе 27 «Повреждение имущества» наряду с различными способами и видами уничтожения имущества предусмотрено два состава преступления, которые относятся к киберпреступлениям, а именно: модификация данных (§ 303а) и компьютерный саботаж (§ 303б). По этим преступлениям специализированные компании исследуют феномен информационных/киберпреступлений и вычисляют уровень кибербезопасности [4].

Компания SEON объединила данные различных индексов и индикаторов кибербезопасности, на основе которых был составлен глобальный рейтинг стран. Рейтинг помог выявить страны с наименьшим и наибольшим риском киберпреступности. Для составления Глобального индекса кибербезопасности, SEON сначала собрала данные из National Cyber Security Index (NCSI), который ранжирует каждую страну на основе эффективности их мер кибербезопасности. Затем компания взяла данные из аналогичного рейтинга, Global Cybersecurity Index 2020, который также ранжировал страны на основе соответствующих практик кибербезопасности. Специалисты SEON использовали данные из обоих источников, поскольку в методиках индексов применялись разные критерии для ранжирования стран. SEON также использовал 9-е издание Basel AML Index, в котором страны ранжируются по риску отмывания денег и финансирования терроризма. Подобная незаконная деятельность чаще всего осуществляется в цифровом формате, поэтому указанный рейтинг наглядно показывает, насколько хорошо контролируется и защищен Интернет в каждой стране. Помимо данных индексов, SEON изучила законодательство в сфере кибербезопасности в каждой стране. Так, каждой стране присвоили по одному баллу за каждый законодательный акт и полбалла, если закон был только в форме проекта. Затем был добавлен дополнительный балл для каждой регулируемой категории, которую он охватил, тем самым сделав охват законодательства частью процесса оценки. Баллы по всем этим факторам были преобразованы в единую, равно взвешенную оценку по десятибалльной шкале». Страны с наименьшим риском киберугроз первое место в рейтинге наиболее кибербезопасных стран заняла Дания, получившая общий балл кибербезопасности 8,91. В лидеры рейтинга страну вывел Cybersecurity Exposure Index, составляющий всего 0,117 (фиг.1).

KEY

- National cybersecurity index
- Global cybersecurity index 2020
- Basel AML index 2020
- Cybersecurity exposure index (CEI) 2020
- Cyber legislation rating
- Cyber-safety score

Country	National cybersecurity index	Global cybersecurity index 2020	Basel AML index 2020	Cybersecurity exposure index (CEI) 2020	Cyber legislation rating	Cyber-safety score
1 Denmark	84.42	92.6	3.46	0.117	13.00	8.91
2 Germany	80.52	97.41	4.42	0.241	17.00	8.76
3 United States	79.22	100	4.57	0.145	15.00	8.73
4 Norway	62.34	96.89	3.19	0.134	12.00	8.46
5 United Kingdom	77.92	99.54	4.02	0.207	12.00	8.44
6 Canada	66.23	97.67	4.68	0.207	16.00	8.35
7 Sweden	57.14	94.55	3.32	0.21	13.00	8.22
8 Australia	66.23	97.47	3.84	0.131	10.00	8.16
9 Japan	63.64	97.82	5.16	0.138	14.00	8.09
10 Netherlands	81.82	97.05	4.56	0.262	10.00	8.00

Фиг.1

KEY

- National cybersecurity index
- Global cybersecurity index 2020
- Basel AML index 2020
- Cybersecurity exposure index (CEI) 2020
- Cyber legislation rating
- Cyber-safety score

Country	National cybersecurity index	Global cybersecurity index 2020	Basel AML index 2020	Cybersecurity exposure index (CEI) 2020	Cyber legislation rating	Cyber-safety score
1 Myanmar	10.39	36.41	7.86	0.91	2.00	2.22
2 Cambodia	15.58	19.12	7.1	0.703	2.00	2.67
3 Honduras	10.39	2.2	5.54	0.603	4.00	3.13
4 Bolivia	28.57	16.14	6.2	0.783	4.00	3.21
5 Mongolia	18.18	26.2	6.24	0.738	4.00	3.25
6 Algeria	33.77	33.95	6.74	0.721	2.00	3.41
7 Zimbabwe	15.58	36.49	6.54	0.724	5.00	3.42
8 Nicaragua	22.08	9	6.78	0.6	7.00	3.43
9 Bosnia & Herzegovina	1.54	29.44	5.63	0.583	4.00	3.46
10 El Salvador	19.48	13.3	4.87	0.617	2.00	3.51

Фиг.2

На другом конце шкалы находятся страны, наименее защищенные от киберпреступности (фиг.2). В докладе говорится, что в этих странах очень слабое ИБ-законодательство или его нет вообще. Поэтому указанные страны несут наибольший риск для транзакций, связанных с личной информацией.

Нельзя не согласиться с мнением вице-президента Constellation Research Лиз Миллер, которая основываясь на методологии отчета отметила, что основная причина ранжирования рисков сводится к законодательству и задействованной государственной инфраструктуре, ориентированной на регулирование и обеспечение соблюдения норм [5].

Среди первых европейских государств, развернувших решительную борьбу с киберпреступностью с начала их появления, стала Нидерланды, в которой был создан Консультативный комитет по киберпреступности, предлагающий конкретные рекомендации по внесению поправок в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы.

Консультативный комитет не дал определения киберпреступности, а разработал ее классификацию. В то же время полицейское разведывательное управление, имеющее право регистрировать все случаи киберпреступлений, использует следующее определение киберпреступности: это поведение, которое (потенциально) вредно и относится к устройствам, связанным с компьютерами, с точки зрения хранения, передачи и обработки данных. Полицейское разведывательное управление проводит различие между компьютерными преступлениями, в которых компьютер является целью

преступления, и преступлениями, в которых он является орудием преступления. С 1987 года Полицейское разведывательное управление использовало для анализа пять видов киберпреступлений: совершаемые в обычном виде, но с использованием технической поддержки в компьютерной среде; компьютерное мошенничество; компьютерный террор (совершение преступлений с целью нанесения вреда компьютерным системам); использование несанкционированного доступа; использование вредоносных программ, таких как компьютерные вирусы; совершение иных действий, в том числе физического повреждения компьютера; хищение программного обеспечения для ЭВМ (пиратство). Остальная категория, включает в себя все другие виды правонарушений, не подпадающие под категории, перечисленные выше [6]. Этот перечень видов правонарушений в целом соответствует Рекомендации Совета Европы R (89) 9, но отличается более простым описанием. Причина отсутствия общепризнанного определения киберпреступности заключается в том, что, по мнению голландских ученых, существует множество трудностей при их формулировании, которые, с одной стороны, должны быть достаточно широкими, а с другой – достаточно специализированными. Используются два понятия киберпреступности: узкое и широкое соответственно. В узком смысле совершение преступления не может быть совершено без использования компьютера или другого автоматизированного устройства в качестве объекта или орудия преступления.

В 1993 г. в Нидерландах был принят Закон об информационных преступлениях, который дополняет УК страны новыми элементами: несанкционированный доступ к компьютерным сетям (ст. 138, а (1)); несанкционированное копирование данных (ст. 138а (2)); компьютерный саботаж (ст. 350а (1), ст. 350б (1)); распространение вирусов (ст. 350а (3), ст. 350б); компьютерный шпионаж (ст. 273, а (2)). Внесены изменения в ряд статей в Нидерландах, предусматривающих ответственность за традиционные правонарушения: вымогательство денежных средств (ст. 317, 318), некоторых «учреждений» (ст. 362с), в редакции других статей (саботаж (ст.ст. 161, 351), подделка банковских карт (ст. 232) предлагаются специальные разъяснения.

Существенно изменены такие составы преступлений, как «шпионаж» (ст.ст. 98, 98а), вмешательство в средства связи, порнография (пункты 139А, 139Б), (ст. 240б), что теперь позволяет использовать их в соответствующих случаях, и в борьбе с киберпреступностью. Что, по нашему мнению, достаточно интересное решение [6].

Уголовный кодекс Польши содержит главу XXXIII «Преступления против защиты информации», состоящую из 6 статей, в которых рассматриваются общественные отношения в сфере информации. Общественные отношения в сфере киберинформации являются лишь частью объекта. Из этой главы можно упомянуть только две статьи (ст. 267 и 268 УК) [6].

В ст. 267 Уголовного кодекса Польши установлена уголовная ответственность за неправомерный доступ к информации, в том числе путем повреждения электронных, магнитных или иных специальных средств защиты; а в ст. 268 предусмотрено уголовную ответственность лиц, не уполномоченных в связи с этим на уничтожение, повреждение, удаление или изменение данных на компьютерном носителе информации, имеющих особое значение для обороны страны, безопасности связи, функционирование органов государственной власти или общественности. Это преступление, согласно Уголовному кодексу, наказывается так же, как и разглашение сведений, составляющих государственную тайну. Статьи 278, 287 Уголовного кодекса Польши, содержащиеся в главе XXXV «Преступления против собственности», могут быть отнесены к «информационным» преступлениям. Настоящие правила предусматривают ответственность за: получение программы для ЭВМ без согласия компетентного лица с целью получения выгоды (ст. 278); влияние неуполномоченного лица на внесение автоматических изменений, сбор или передачу информации, или модификацию, удаление, введение новой информации в ЭВМ в целях получения выгоды или причинения вреда другим лицам (ст. 287).

Интересно, что, если ущерб причинен самому близкому человеку (родственникам), уголовное преследование возбуждается по заявлению потерпевшего. Так, в УК Польши осуществлено разделение информационных преступлений на две самостоятельные группы: 1) в зависимости от их места в УК Польши; 2) в зависимости от того, на что было направлено действие субъекта; 3) соответственно для фактического получения информации или для получения материальной выгоды. Это разграничение представляется весьма спорным, поскольку и в первом, и во втором случае субъект приобретает определенный объем информации; и в первом, и во втором случае лицо может быть заинтересовано в получении материальной выгоды (например, перечисление вознаграждения за уничтожение важной для обороноспособности страны информации).

На территории стран СНГ законодатель в большинстве избрал классический путь. Так, Российская Федерация стала первой страной, которая изменила свое уголовное законодательство, введя нормы, устанавливающие уголовную ответственность за киберпреступления. Они были введены в главу 28 УК ФР. принятый 13 июня 1996 г. (№ 63-3), вступивший в силу 1 января 1997 г. в разделе «Киберпреступления». Эта глава содержит нормы (ст.ст. 272-274), в которых установлен запрет на: а) неправомерный доступ к компьютерной информации; б) создание, использование и распространение вредоносного программного обеспечения; в) нарушение правил эксплуатации средств хранения, обработки или передачи компьютерной/киберинформации и информационно-телекоммуникационных сетей; г) незаконное влияние на критическую информационную инфраструктуру РФ; д) неправомерный доступ к компьютерной информации; создание, использование и распространение

вредоносного программного обеспечения; е) нарушение правил эксплуатации средств хранения, обработки или передачи компьютерной/киберинформации и информационно-телекоммуникационных сетей; ж) незаконное влияние на критическую информационную инфраструктуру РФ [7].

Уголовный закон Украины содержит несколько статей, предусматривающих уголовную ответственность за киберпреступления: «Незаконное вовлечение в деятельность электронно-вычислительных машин (ЭВМ) и компьютерных систем»; «Кража, конфискация, вымогательство компьютерной информации или получение информации путем мошенничества или злоупотребления властью»; «Нарушение правил эксплуатации электронно-вычислительных систем» [8]. Как констатируют некоторые эксперты, дело в том, что с течением времени эти статьи не нашли массового применения в Украине (Р. Молдова не исключение), за исключением нескольких неудачных попыток, в Украине практически отсутствуют ранее судимые приговоры, которые предусматривали бы санкции за названные преступления. Однако представители СБУ подтверждают, что киберпреступность в Украине в последнее время активизировалась.

В Республике Молдова местное законодательство в соответствующей области регулируется Законом Республики Молдова об информатике № 1069-XIV от 22.06.2000 г. (Официальный монитор Республики Молдова № 73-74 от 05.07.2001 г.). Глава XI «Компьютерные правонарушения и преступления в сфере телекоммуникаций» включает 10 статей (ст. ст. 259-261/1), которые охватывают: 1) неправомерный доступ к компьютеризированной информации; 2) незаконное производство, импорт, сбыт или предоставление технических средств или программных продуктов; 3) незаконный перехват компьютерной передачи данных; 4) изменение целостности компьютерных данных, хранящихся в компьютерной системе; 5) нарушение функционирования компьютерной системы; 6) незаконное производство, импорт, продажа или предоставление паролей, кодов доступа или аналогичных данных; 7) поддельная информатика; 8) компьютерное мошенничество; 9) нарушение правил безопасности компьютерной системы; 10) несанкционированный доступ к телекоммуникационным сетям и услугам [9].

На основании изложенного можно сделать вывод, что зарубежное законодательство пошло по пути разграничения информационных преступлений в зависимости от сферы общественных отношений, на которую нападает преступник. Эти сферы соответствуют криминологическим группам информационных преступлений. Можно выделить следующие три группы: 1) экономические и информационные преступления (наиболее распространенные и опасные преступления, например, компьютерное мошенничество; 2) информационные преступления, ущемляющие права и свободы граждан и организаций, нарушающие неприкосновенность частной жизни частной сферы, например, неправомерное использование сведений,

хранящихся на технических носителях информации, разглашение сведений, составляющих частную, коммерческую тайну (сведения иные чем конфиденциального характера, расположенные на ИТП); 3) киберпреступления против интересов государства и общества в целом, например дезорганизация работы различных систем (обороны, власти, безопасности и т. д.), изменение данных при подсчете голосов на выборах и т. д. В настоящее время сфера информационных технологий является одной из наиболее динамичных сфер развития современного общества, что также требует динамического регулирования воздействующих на него общественно опасных явлений.

Таким образом, кибербезопасность государству может обеспечить только эффективное законодательство в купе с задействованной государственной инфраструктурой, ориентированной на регулирование и обеспечение соблюдения юридических норм.

Список использованной литературы:

1. Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. Москва : Издательство «Юрлитинформ», 2002. С. 496.
2. Marshall J. H., Bailie M. W. Prosecution of Computer. *Office of Legal Education Executive Office for United States Attorneys*. Т. 207. 2010.
3. URL: <https://kapital.kz/tehnology/98204/ushcherb-ekonomike-germanii-ot-kiberprestupleniy-vyros-vdvoye.html> (дата посещения: 07.06.2022).
4. URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lshellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf (дата посещения: 06.06.2022)
5. URL: <https://www.securitylab.ru/analytics/528719.php> (дата посещения: 08.06.2022).
6. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes/country/12/%D0%9D%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8B/show> Посещен 08.06.22.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891> (дата посещения 08.06.2022).
8. Уголовный кодекс Украины URL: <https://urst.com.ua/ru/act/uku> (дата посещения 08.06.2022).
9. Уголовный кодекс Р. Молдова Nr. 985. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=127791&lang=ru (дата посещения 09.06.2022).

Біцюра О.В.

кандидат юридичних наук,

прокурент «Elinada» sp z o.o. (Польща)

СУТНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сфера економіки є високоприбутковою та стратегічно важливою системою держави. Загрозою для забезпечення економічної безпеки держави є злочинність. Тому одним із пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки країни є протидія економічній злочинності.

Пріоритетним завданням в діяльності кримінальної поліції є профілактика економічних кримінальних правопорушень, яка має вирішальне значення у протидії економічній злочинності взагалі та запобігання економічним кримінальним правопорушенням зокрема.

Аналіз практики діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо протидії економічній злочинності дозволяє нам виокремити наступні напрями їх діяльності по профілактиці економічних кримінальних правопорушень, у тому числі й економічних злочинів, на загальному рівні: 1) аналіз стану економічної злочинності, тенденцій її розповсюдження, її динаміки, структури та географії; чинників, що її обумовлюють, прогноз криміногенної ситуації в соціально-економічній сфері держави та в окремих її регіонах; 2) створення системи кримінологічного моніторингу усіх галузей економіки; 3) поточне та перспективне планування заходів щодо профілактики економічної злочинності в цілому та окремих видів економічних кримінальних правопорушень; 4) профілактики корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією; 5) виявлення та здійснення превентивних заходів щодо осіб, які в силу своєї поведінки можуть вчинити економічні кримінальні правопорушення; 6) розробка та реалізація програм, комплексних і цільових оперативного-профілактичних операції, а також інших заходів, спрямованих на активізацію протидії злочинності на визначених пріоритетних напрямках; 7) здійснення заходів, спрямованих на встановлення майна та матеріальних цінностей, здобутих кримінально протиправним шляхом; 8) своєчасний розшук осіб, які ухиляються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду та відбування покарання за вчинення економічних кримінальних правопорушень [1, с. 147-148].

Особлива увага правоохоронних органів повинна приділятися профілактиці кримінальних правопорушень на індивідуальному рівні. Як зазначив Д. А. Шестаков, під індивідуальною профілактикою злочинів

розуміють здійснення з метою запобігання злочинам впливу на конкретну особу або на її безпосереднє оточення, що складається в соціальній або психологічній підтримці, а у разі необхідності – також у контролі [2, с. 254-255].

Різновидом профілактики злочинів є оперативно-розшукова профілактика, яка визначається дослідниками як специфічний вид діяльності правоохоронних органів, що здійснюється оперативними підрозділами цих органів та спрямований на недопущення вчинення злочинів, а також своєчасне виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють їх скоєнню [3, с. 204].

На індивідуальному рівні оперативно-розшукової профілактики на підставі аналізу інформації, яка була отримана оперативним шляхом щодо осіб, які схильні до вчинення злочинів, та про факти щодо кримінально протиправних намірів цих осіб, здійснюється превентивний вплив на особу, яка за своїм антигромадським способом життя спроможна вчинити злочин.

Фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності зазначають, що специфічність оперативно-розшукової профілактики виявляється у тому, що:

- ведеться оперативно-профілактичне спостереження за особами, які поставлені на профілактичний облік у зв'язку з високим ступенем вірогідності їх злочинної поведінки;

- забезпечується успіх індивідуальної профілактики завдяки наявності оперативної інформації щодо контингенту осіб, які можуть встати на злочинний шлях, та особливостях кожної особи, яка допустила антигромадську поведінку;

- фіксується середа місцевих кримінальних активних мешканців, в якій здійснюються оперативно-розшукові заходи щодо розкриття злочинів;

- негласно перевіряються причетність до вчинення злочинів особи, які знаходяться під оперативних спостереженням;

- вивчаються окремі категорії осіб, які представляють оперативний інтерес, їх зв'язки, образ життя, поведінка та минуле для отримання підстав до застосування до неї заходів профілактики [4, с. 590-591].

Як зазначив О. В. Кириченко, індивідуальна оперативно-розшукова профілактика має свій об'єкт впливу. Такими об'єктами є: 1) поведінка та спосіб життя осіб з високою ймовірністю вчинення злочину; 2) соціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; 3) деякі соціально значущі при формуванні і реалізації умислу психофізичні особливості індивідів; 4) несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; 5) інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення злочину [5, с. 91-92]. У свою чергу за об'єктами заходи оперативно-розшукової профілактики поділяються на: а) заходи, спрямовані на нейтралізацію та усунення причин

та умов, які сприяють існуванню злочинності в цілому як негативного соціального явища; б) заходи, спрямовані на нейтралізацію та усунення причин та умов, які сприяють існуванню окремих видів злочинності та вчиненню окремих видів злочинів; в) заходи, спрямовані на нейтралізацію та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню конкретного злочину.

Отже, індивідуальна профілактика економічних кримінальних правопорушень повинна бути спрямована, з одного боку, на протидію криміногенним детермінантам, які створюють ситуації, що сприяють вчиненню цих правопорушень, та/або формуванню у конкретної особи наміру їх вчинити, з іншого – вплив на осіб, в яких обґрунтовано або конкретно «діагностується» схильність до вчинення економічного кримінального правопорушення.

Список використаної літератури:

1. Біцюра О. В. Кримінальна поліція як суб'єкт запобігання економічним злочинам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 207 с.
2. Шестаков Д. А. Криминология: Новые подходы к преступлению и преступности: Криминогенные законы и криминологическое законодательство. Противодействие преступности в изменяющемся мире : учеб. 2-е изд. перераб. и доп. Санкт-Петербург : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 561 с.
3. Кириченко О. В., Шевченко О. А. Оперативно-розшукова профілактика злочинів як вид діяльності ОВС України. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2009. №2. С. 199–206.
4. Оперативно-розыскная деятельность : учеб. 2-е изд., доп. и перераб. ; под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. Москва : ИНФРА-М, 2004. 848 с.
5. Кириченко О. В. Класифікація заходів оперативно-розшукової профілактики. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2010 р.). Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. С. 91–93.

Варава В. В.

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів

ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Актуальність питання обумовлена сучасними суспільно-економічними реаліями в Україні, пов'язаними з інтеграційними процесами з реалізації

положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також російсько-українською війною, що триває вісім років, активна повномасштабна фаза якої розпочалася 24 лютого 2022 року. За цих умов організована злочинність, як і зовнішня збройна агресія, є найбільшими загрозами національній безпеці України.

В Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р зазначено, що підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, установа корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України [1].

Особливістю поточного моменту є призупинення на час військового стану процесу реформування правоохоронних органів, позбавлення окремих з них невластивих за демократичними світовими стандартами функцій, зокрема визначення Бюро економічної безпеки України, як єдиного центрального органу виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [2].

Ефективність діяльності правоохоронних органів у цій сфері залежатиме від впровадження систем проведення аналізу ризиків і кримінального аналізу в боротьбі з організованою злочинністю, забезпечення діяльності штатних негласних працівників, їх легендування та оперативного прикриття під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та участі в кримінальних провадженнях, запровадження з урахуванням практики країн - членів ЄС програм захисту осіб (зокрема членів їх сімей і близьких родичів), які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності та беруть участь у кримінальному провадженні щодо організованої злочинності.

Велике наукове та практичне значення для розкриття сутності організованої злочинності, боротьби з її проявами, вдосконалення законодавства та правозастосовної практики оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів мають наукові праці К.В. Антонова, Л.І. Аркуші, О.М. Бандурки, О.О. Бандурки, О.Ф. Долженкова, О.В. Кириченка, О.Є. Користіна, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, М.В. Стацака, В. В. Шендрика, І.Р. Шинкаренка та багатьох інших учених. Однак слід констатувати, що не всі аспекти ще достатньо досліджені, зокрема оперативно-розшукова протидія проявам організованої злочинності у фінансово-господарській діяльності підприємств.

Результати проведених досліджень дозволяють констатувати, що організована злочинність в Україні та світі стрімко адаптується до нових умов, часто випереджаючи у цьому правоохоронні органи, напружувала низку прийомів, відмінних від відомих способів вчинення або приховування

кримінальних правопорушень у фінансово-господарської діяльності підприємств, заздалегідь орієнтованих саме на протидію захисній функції держави.

Найнебезпечнішими напрямками діяльності організованих злочинних угруповань у економічній сфері дотепер залишаються:

1. Захоплення і контроль бізнесу та майна підприємств легального сектору економіки, з метою привласнення прибутків (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; незаконна приватизація державного, комунального майна) .

2. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема внаслідок вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, а також незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, тощо.

3. Шахрайство з фінансовими ресурсами та маніпулювання на фондовому ринку.

4. Контрабанда та інші кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (ухилення від сплати митних платежів та податків) [3] .

В ході реалізації заходів щодо протидії кримінальної активності організованих злочинних угруповань у сфері економічної діяльності, уповноважені оперативні підрозділи повинні враховувати певні обставини, які ускладнюють вирішення поставлених завдань.

Насамперед, вузькою є сфера доступу до інформації щодо фінансово-господарської діяльності підприємств недержавного сектору економіки, що пов'язано з дією наступних факторів:

1. Суттєво звужується обсяг інформації, що надходить від керівних господарюючих суб'єктів – міністерств і відомств, у зв'язку з приватизаційними процесами, та виходом об'єктів, що становлять оперативний інтерес, з під їхнього підпорядкування та контролю.

2. Закріплення у вітчизняному законодавстві таких категорій, як «банківська таємниця» та «комерційна таємниця». Суб'єкти господарської діяльності на власний розсуд встановлюють перелік та межі інформації з обмеженим доступом.

3. Недержавні суб'єкти господарської діяльності, з метою запобігання витоку інформації, здійснюють незалежний аудит, або взагалі обмежуються внутрішньою перевіркою. При цьому існують гарантії нерозголошення таких відомостей особою, яка проводила аудит, у формі професійної таємниці аудитора [4].

4. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп чи злочинних організацій економічного спрямування, або використання конфіденційного співробітництва, згідно з положеннями ст. 272 та ст. 275 КПК України, об'єктивно ускладнюється за наступних обставин:

а) впровадженню гласних і негласних штатних та позаштатних працівників оперативних підрозділів, або осіб, залучених до конфіденційного співробітництва протидіє система «кругової поруки», відповідно до якої за кандидатів у співробітники недержавної господарської або фінансової структури ручаються діючі працівники. Розповсюдженою є практика прийняття на роботу родичів або близьких знайомих, за зразком італійської організованої злочинності;

б) власні служби безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, до штату яких набирають осіб, що з різних мотивів звільнилися з оперативних підрозділів правоохоронних органів, мають досвід оперативно-розшукової діяльності та підтримують довірчі стосунки з діючими працівниками, активно протидіють впровадженню осіб, залучених до конфіденційного співробітництва;

в) залучення осіб до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності з укладенням трудової угоди з оперативним підрозділом є практично неможливим, адже рівень оплати такої роботи неспівставний з загрозою життю, здоров'ю або майну такої особи, а також ризиком втрати набагато вигіднішої посади у кримінальній підприємницькій структурі.

З метою вирішення завдань щодо протидії кримінальній активності організованих злочинних угруповань шляхом одержання та аналізу всієї необхідної інформації, пропонуються наступні заходи:

1. Залучення осіб до конфіденційного співробітництва із середовища персоналу конкуруючих підприємницьких структур. У цьому випадку ліквідація конкурента збігається з економічними інтересами такої структури.

2. Ефективним важелем впливу для залучення особи до конфіденційного співробітництва може слугувати зворотній економічний стимул, який полягає у ризикові втрати нею дохідної посади на підприємстві, пов'язаному з можливим розголошенням інформації про її службові зловживання.

Безперечно, зазначеними пропозиціями далеко не вичерпується потенційний інструментарій оперативних підрозділів із забезпечення економічної безпеки України, тому ця тема потребує подальшого поглибленого наукового пошуку.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.06.2022).

2. Про Бюро економічної безпеки України: Закон від 28.01.2021 № 1150-IX. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 10.06.2022).

3. О. І. Барановський . Економічні злочини // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18798 (дата перегляду: 10.06.2022)

4. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон від 21.12.2017 № 2258-VIII. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 10.06.2022).

Вакуленко А.Е.

ад'юнкт

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЯННЯ ГРОМАДЯН ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Відсутність комплексної розробленості теоретичних та правових засад сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням, що відповідали би сучасним вимогам теорії та практики протидії злочинності, а також недосконалість правового регулювання сприяння громадян оперативним підрозділам спонукає до дослідження цих проблем.

Слід зазначити, що результати наукової та практичної діяльності людей залежать не лише від того, хто діє (суб'єкт) або на що спрямована пізнавальна діяльність (об'єкт), або що конкретно досліджується (предмет), а й від того, за допомогою якого методологічного інструментарію здійснюється сам пізнавальний процес [1, с. 49]. Тому визначення інструментарію, за допомогою якого буде здійснюватися дослідження зазначених проблем, є надзвичайно актуальним питанням сьогодення.

Проведення будь-якого наукового дослідження вимагає застосування усього арсеналу інструментів, які розроблені методологією відповідної науки, та дає змогу досліднику отримати достатній рівень знань про досліджувану проблематику, запропонувати власні висновки та пропозиції і досягти поставленої мети дослідження.

О.В. Кириченко, дослідивши точки зору вітчизняних та зарубіжних науковців щодо змісту методології науки, визначив, що методологія юридичної науки являє собою складне і багатопланове утворення, яким охоплюються: 1) проблеми структури наукового знання взагалі і наукових правових теорій особливо; 2) закони виникнення, функціонування і зміни

наукових правових теорій; 3) понятійно-категорійний апарат; 4) система методів юридичної науки (методики і процедури дослідницької діяльності) [2, с. 423].

Будь-яка наука користується конкретними методами пізнання, які складаються з чотирьох основних частин: 1) методи, що безпосередньо впливають із філософського діалектичного методу як загального методу пізнання; 2) загальнонаукові методи, якими користується будь-яка наука, вони є складовою і продуктом розвитком теорії наукового пізнання; 3) методи інших наук, що використовуються однією наукою при пізнанні у своїх цілях об'єктів, які належать до предмета інших наук, але частково, у певному ракурсі є предметом пізнання й цієї науки; 4) методи певної науки, які є результатом і частиною розвитку її власної теорії (теорій) [3, с. 99].

Під час наукових досліджень того чи іншого предмета комплексно використовуються різні методи, що передбачає визначення їх послідовності та сполучення. Іноді один метод складає передумови для використання іншого методу, таким чином, складається ціла система послідовних цілеспрямованих дій. Усвідомлення сутності кожного окремого методу дослідження і правил його використання дозволить нам застосувати конкретні методи пізнання на кожному конкретному етапі дослідження, обробити вихідні матеріали певним чином та отримати нові знання за допомогою застосування певної методики дослідження [4, с. 25].

Для досягнення об'єктивності результатів дослідження сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням необхідно застосовувати такі основні методи пізнання, як:

1) діалектичний метод, що дозволить визначити динаміку суспільних взаємовідносин, які виникають під час сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України щодо протидії кримінальним правопорушенням, а також встановити роль громадян під час реалізації оперативними підрозділами Національної поліції України завдань щодо протидії кримінальним правопорушенням;

2) формально-логічний метод, який дозволить здійснити аналіз структури об'єкта, що вивчається (аналіз); розкрити зміст понять, що складають предмет дослідження, та сформулювати проміжні і загальні висновки (синтез); виявити ключові характеристики феномена наукового поняття «сприяння громадян оперативним підрозділам» (абстрагування); обґрунтувати запропоновані дефініції і висновки; здійснити систематизацію та класифікацію наукових понять (індукція та дедукція);

3) системно-структурний метод, який надасть можливість визначити місце сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням в системі використання Національною поліцією громадськості під час протидії злочинності, а також проаналізувати форми та види сприяння громадян

оперативним підрозділам Національної поліції під час протидії кримінальним правопорушенням, їх співвідношення;

4) логіко-семантичний метод, який слід застосовувати для розробки категоріально-понятійного апарату сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням;

5) спеціально-юридичний метод, який надасть можливість з'ясувати стан правового регулювання сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням;

6) порівняльно-правовий (компаративістський) метод, що дозволить здійснити порівняння положень кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства України з відповідними положеннями законодавства зарубіжних країн з метою виявлення основних проблем недосконалості нормативно-правових актів щодо регламентації сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням;

7) соціологічний метод для проведення опитування працівників підрозділів кримінальної поліції з зазначеної проблематики;

8) метод контент-аналізу, що дозволить здійснити вивчення та аналіз аналітичних матеріалів і справ оперативного обліку оперативних підрозділів Національної поліції, а також матеріалів кримінальних проваджень.

На наш погляд, зазначені загальнонаукові та спеціально-юридичні методи складають певну систему методів, що являє собою методологію дослідження сприяння громадян оперативним підрозділам Національної поліції України під час протидії кримінальним правопорушенням, та є найоптимальнішими для цього дослідження.

Список використаної літератури:

1. Скакун О. Ф. Принципи в методологічному інструментарії загального порівняльного правознавства. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 49-60.

2. Кириченко О. В. Методологічні підходи дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 421-427.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн.1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 424 с.

4. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблема теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.

Голіна В. В.

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
головний науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

**ОБ'ЄКТ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ⁸**

1. Сутність запобігання транспортним правопорушенням, як специфічним за своїми напрямками, змістом, суб'єктами, ресурсними можливостями, очікуваним ефектом діяльності, полягає у науковій розробці і практичному впровадженні спеціальних знань, заходів, засобів, що спрямовані врешті-решт на стимулювання і навіть примушування учасників дорожнього руху до дотримання нормативних актів, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Як будь-яка людська діяльність, запобіжна діяльність має за мету виявлення і усунення / обмеження в системі «водій – транспортний засіб / автомобіль – дорога – пішоходи – інші учасники дорожнього руху» тих негативних вад, дій, недоліків, зловживань, непрофесіоналізму, неурегульованості, відсутності чогось необхідного та їхніх чинників, а у більш широкому і ємному кримінологічному розумінні – об'єктів, котрі усталено обумовлюють дорожньо-транспортні події (далі – ДТП) з різним ступенем тяжкості їх наслідків.

2. Огляд наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних кримінологів показує, що у загальному виді об'єкт запобіжного впливу при здійсненні діяльності належних суб'єктів запобігання – це окремі чи взаємопов'язана сукупність негативних чинників реальної дійсності матеріального чи інтелектуального характеру, різних за генезою, часом виникнення й існування, сферою буття і свідомості, ступенем інтенсивних проявів своїх властивостей, поширеністю, наявністю і різнобічний вплив яких призводить до відтворення на суспільному рівні такі соціальні практики, як «кримінальна практика людей, а на індивідуальному – виникнення стереотипів масової деструктивності небезпечної за своїми наслідками поведінки людей,

⁸ Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105615).

кримінальної мотивації, ігнорування нормативних приписів тощо» [1, с. 26-27; 2, с. 42-43; 3, с. 150-154].

3. Сфера безпеки дорожнього руху – система, яка складається, як мінімум, із таких складових: «водій – транспортний засіб – дорога – пішоходи – інші учасники дорожнього руху – управління», в кожній з яких діють свої криміногенні об'єкти, що перебуває у прямому або опосередкованому причинно-наслідковому зв'язку з певними порушеннями Правил дорожнього руху (далі – ПДР). Завдання науки і практики полягає у тому, щоб виокремити із множини детермінуючих чинників найбільш суттєві й значущі, котрі мають чітко виражену кримінологічну спрямованість і виступають як конкретизований, сформульований реальний фрагмент дійсності – об'єкт запобіжного впливу. Сутність і значущість об'єкта – оціночне поняття, які визначають криміногенну потужність «вкладу» у причинно-наслідковий комплекс різних видів ДТП. Застосуємо метод виокремлення «суттєвих і значущих» криміногенних об'єктів окремо в кожній із ланок системи дорожнього руху і порівняємо їх «вклад» у стан аварійності в Україні за останній, передвоєнний, 2021 рік. За логікою цього методу із зазначеної системи дорожнього руху повинні проявитися ті її складові елементи, в яких скупчена криміногенна властивість, що безпосередньо обумовлює порушення ПДР, які часто створюють ДТП, внаслідок яких гинуть та / або травмуються люди чи завдаються матеріальні збитки.

У 2021 р. загальна кількість зареєстрованих ДТП, у порівнянні з 2020 р., збільшилася на 13 % і дорівнює 190 746 подій [4]. Динаміка показників загиблих і травмованих від них показує тенденцію до їх зниження: із 24 521 зареєстрованих таких подій загинуло 3 238 осіб, що на 8 % менше, ніж у 2020 р., і травмовано 29 738 людей (у 2020 р. – 31 974 особи). стрімке і суттєве зниження показників за один календарний рік ключових показників ДТП дійсно викликає певні сумніви [5, с. 65]. Можливо все, але що ж конкретно ж змінилося, покращилося у системі дорожнього руху?

4. За умов незадовільного стану доріг і вулиць вчинено 400 ДТП, внаслідок яких загинуло і травмовано, відповідно, 54 і 513 осіб. Майже така статистика наслідків ДТП була характерна і для 2019, і для 2020 років. Не відповідність доріг і вулиць сучасним вимогам безпеки дорожнього руху очевидна і їх криміногенний стан привертає до себе запобіжну увагу відповідних суб'єктів держави в межах програми Президента України «Велике будівництво». Криміногенний ефект невідповідності їх стандартів безпеці дорожнього руху поступово буде усуватися. У будь-якому разі «вклад» їх криміногенності у резервуар критичних криміногенних показників смертності і травматизму від ДТП поки що зарано.

5. Усього зареєстровано 3 691 ДТП з тяжкими наслідками: 193 дитини віком до 18 років загинуло і 4 160 травмовано, а разом – 4 283 особи, що викликає соціальне обурення і міжнародний резонанс. За статистичними даними Національної поліції України з так званої «вини» дітей сталося 433

ДТП, в яких 12 дітей загинуло і 342 дитини отримали травми різного ступеня тяжкості, що складає 8 % від загальної кількості загиблих і травмованих дітей. Ці дані свідчать про те, що, по-перше, криміногенні об'єкти криються у віктимній поведінці дітей і контролюючих її дорослих (8 %), а по-друге, що існує більш суттєво значущий криміногенний об'єкт запобіжного впливу, котрий і обумовлює 92 % ДТП з дитячою смертністю і травматизмом. Цим криміногенним об'єктом є ніщо інше, як свідомість / правосвідомість і воля водіїв.

6. З «вини» пішоходів сталося 759 ДТП: загинуло 132 і травмовано 687, а разом – 800 осіб, що складає приблизно 2 % від кількості загиблих та травмованих за рік (31 тис.), якщо кількість загиблих і травмованих з інших детермінацій них чинників. Віктимологічний аспект вчинення ДТП є суттєвим і значущим криміногенним об'єктом, оскільки він постійно детермінаційно «супроводжує» кримінальні (і не тільки!) правопорушення. Такі його різноманітні детермінуючі ДТП прояви, як байдужість до стану особистої безпеки, неухважність, безвідповідальне ставлення до вимог ПДР, занижена оцінка вірогідності настання несприятливих подій або наслідків, помилкові рішення, а іноді й прихована мотивація дій потерпілого та ін. [6, с. 65]. Як бачимо, різноманіття проявів віктимної поведінки потерпілих пов'язані в основному з соціально-психічними механізмами рухливої діяльності людей, тобто, знову ж таки, з їхньою свідомістю / правосвідомістю і волею.

7. Отже, основним суттєвим і значущим криміногенним об'єктом запобіжного впливу у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є правосвідомість безпосередніх учасників дорожнього руху. Інші криміногенні чинники – при всій їх важливості – на теперішній час й у зв'язку з амбітною метою України дійсно знизити смертність і травматизм і утримувати / або продовжувати тенденцію до зниження, мають залежний від головного об'єкта характер. Дослідження детермінант ДТП показує, як зауважує проф. В. А. Мисливий, що серед них найбільш уразливим визначається «людський фактор», що пов'язують з водієм транспортного засобу хоча такий же фактор як безпосередньо, так і опосередковано торкається майже всіх ланок системи дорожнього руху. Виходячи з цього, – продовжує В. А. Мисливий, – незамінним та ефективним важелем впливу на людський фактор та убезпечення дорожнього руху має належати законодавчому забезпеченню безпеки дорожнього руху і пропонує прийняти Закон України «Про дорожній рух та його безпеку» з його структурною складовою – Правилами дорожнього руху [7, с. 77]. Ідея плідна, але її втілення у регулюючу сферу дорожнього руху потребує часу, якого бракує, оскільки до завершення дії Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року залишилося всього півтора року. Тому вбачається необхідною «шокова терапія» на сферу правосвідомості у першу чергу водіїв, яку ми пов'язуємо з культурологічним

напрямом протидії «епідемії протиправності» на дорогах і вулицях країни, про що багаторазово висвітлювалося у публікаціях автора.

8. Якщо спрощено і коротко, суть культурологічного запобіжного напряму полягає у тому, щоб за відносно нетривалий час за допомогою жорстких нормативно-правових приписів (штрафів, втрат прав на керування транспортним засобом, особливі правила їх повторного отримання, конфіскації транспорту при систематичному і злісному порушенні ПДР та багато інших суворох стягнень, покарань, процедур), які, до речі, з успіхом вже давно застосовуються в зарубіжних країнах, блокувати транспортне свавілля. Тобто говориться про примусову стимуляцію учасників дорожнього руху до свідомого дотримання ПДР. Обов'язковою умовою ефективної дії цього запобіжного напряму є супровід його спеціально відібраними, невеликими за кількістю заходів соціального, правового, кримінологічного, технічного, технологічного, організаційно-управлінського, медичного та можливо іншого характеру. Іншого шляху швидкого скорочення смертності і травматизму від ДТП в країні немає.

Список використаної літератури:

1. Игошев К. Е., Шмаров В. В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений (проблемы социального контроля). Москва : Юрид. лит., 1980. 176 с.
2. Закалюк А. П. Предмет индивидуальной профилактики преступлений в свете учения о личности преступника. *Теоритические проблемы учения о личности преступника*. Москва : Изд-во Всесоюз. ин-та по изуч. причин и разраб. мер предуп. прест., 1979. С. 84–91.
3. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества. Одесса : Юрид. лит., 2009. 614 с.
4. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення : 09.06.22).
5. Головкін Б. М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 52–75. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.156.252879>.
6. Мисливий А. В. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 380 с.
7. Мисливий В. А. Безпека дорожнього руху: законодавчий вимір. *Державна політика у сфері убезпечення дорожнього руху: теорія, законодавство, практика* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 листоп. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 75–79.

Гончаренко О.О.

доктор філософії у галузі права
суддя Межівського районного суду
Дніпропетровської області

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ

Оптимізація роботи правоохоронних органів, зокрема підрозділів кримінальної поліції, вимагає належного наукового забезпечення та розроблення комплексної методики оперативно-розшукової протидії розбоям, що зі свого боку потребує ґрунтовного дослідження та розроблення найважливішої її складової – оперативно-розшукової характеристики розбоїв, оскільки, як слушно зауважують науковці, критеріями відбору потрібної для правоохоронних органів інформації слугує оперативно-розшукова характеристика, котра використовується як модельна матриця [1, с. 46].

Оперативно-розшукову характеристику слід розглядати як опис закономірностей механізму вчинення і приховування неочевидних і латентних злочинів, а також ухилення від кримінального судочинства, що дозволяє виявити пошукові ознаки злочинної діяльності та криміногенні чинники і на їх основі окреслити ймовірні напрями виявлення та запобігання злочинам, способи приховування злочинів [2, с. 134].

Слід зазначити, що відповідно до ст. 187 Кримінального кодексу розбій, який відноситься до злочинів, визначається як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій) [3].

Як свідчить слідчо-судова практика, у більшості випадків розбій виражається у реальному заволодінні предметами посягання та реальному заподіянні шкоди особі, яка піддана насильству, при цьому в усіх випадках розбійних діянь настають наслідки від обох взаємопов'язаних дій у вигляді заподіяння фактичної шкоди або у вигляді створення небезпеки, реальної можливості заподіяння фактичної шкоди. Шляхом вивчення розглянутих судами кримінальних проваджень, встановлено, що в цілому мали місце чотири комбінації видів наслідків, а саме: а) створення небезпеки для життя, або здоров'я людини і реальне настання можливості заподіяння майнової шкоди – 9 %; б) створення небезпеки для життя або здоров'я людини і реальне заподіяння майнової шкоди – 34,5 %; в) реальне спричинення тілесних ушкоджень або позбавлення життя і настання реальної можливості заподіяння майнової шкоди – 13,1 %; г) реальне спричинення тілесних ушкоджень або позбавлення життя і реальне заподіяння майнової шкоди – 43,4 %. Тобто, у 91 % випадків мало місце певне реальне настання наслідків, при цьому в 43,4 % випадків мало місце реальне настання наслідків обох видів [4, с. 9–11].

На основі вивчення різних підходів (військово-топографічного, спортивно-топографічного, географічного, гносеологічного) слід підкреслити про існування двох видів розбоїв: а) які вчиняються на відкритій місцевості (у просторовому розумінні), – це злочини, що вчиняються поза будь-якими приміщеннями, а також замкнуто-огороженими ділянками місцевості; б) які вчиняються під час проникнення в житло, інше приміщення (внутрішню частину будівлі, споруди або багатоповерхового будинку, які належать колективу, організації, державі чи приватній особі) чи сховище (завжди певне місце або територія, які використовуються для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей та мають будь-які засоби охорони від доступу сторонніх осіб).

Зазначені диференціюючі ознаки, незважаючи на свою багатогранність, мають оцінюватися слідчим та судом з урахуванням місця вчинення даного кримінального правопорушення, а також з точки зору її суб'єктивної оцінки винним на різних етапах кримінальної противної діяльності.

Інтенсивність розглядуваних кримінально протиправних діянь, які були вчинені до 2021 року, за регіонами України суттєво відрізняється. Високі коефіцієнти інтенсивності розбоїв у розрахунку на 100 тис. населення регіону спостерігаються у східних, південних областях та м. Києві; середні – у центральних, північних та окремих західних областях; низькі – у західних областях країни. В останні роки існує помітна тенденція до зростання інтенсивності розбоїв у центральних та західних областях – Черкаській, Полтавській, Житомирській, Київській, Сумській, Чернігівській, Волинській та Львівській.

Незважаючи на тенденцію зниження впродовж останніх років, розбійні напади є кримінальними правопорушеннями, які суттєво впливають на кримінальну ситуацію в Україні. Важливою кримінологічної особливістю цих посягань є те, що їх кількісні показники дуже швидко реагують на погіршення або покращення кримінальної ситуації в країні і можуть розглядатися як своєрідний індикатор ступеня її благополуччя [5, с. 211].

Узагальнення результатів вивчення особи злочинця засвідчило, що абсолютна більшість осіб, які вчинили розбійні напади – чоловічої статі (96,8 %), перебували у віці 18-28 років, не працювали і не навчалися на момент вчинення злочинів (79 %), мали середню та базову загальну середню освіту (6–72 %), були неодруженими, громадяни України (97 %). В останній рік прослідковується «дорослішання» цього виду корисливо-насильницьких кримінальних протиправностей: кожен третій злочин вчиняється особами у віці від 18 до 39 років. Разом з тим, спостерігається тенденція збільшення кількості розбоїв неповнолітніми, у тому числі особами, які на момент вчинення цих кримінально протиправних діянь не досягли віку кримінальної відповідальності.

Слід підкреслити, що 26,2 % осіб, які вчинили розбої, є особи жіночої статі. Особистісні якості правопорушниць, які вчиняють розбої, дещо

відрізняються від характеристик особистості злочинців чоловічої статі. Більшість опитаних працівників оперативних та слідчих підрозділів зазначають, що злочинці жіночої статі більш скриті, замкнуті, іноді травмовані життєвими обставинами. Водночас вони, у порівнянні з особами чоловічої статі, які притягувались до кримінальної відповідальності за вчинення розбоїв, більш винахідливіші, хитріші та егоїстичніші.

На момент учинення розбоїв значна кількість осіб ніде не навчались і не працювали (63,1 %), а 28,5 % не мали навіть постійного місця проживання. У місті проживали 49,2 % осіб, у селищі (сільській місцевості) – 22,3 %.

Більшість розбійних нападів вчинялися особами, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності (63 %), з яких 89 % вчинялись особами, які раніше були засуджені за кримінальні правопорушення проти власності. У стані алкогольного сп'яніння зазначену категорію злочинів вчинили 31,5 % осіб, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння – 26,2 %.

Кількість розбоїв, вчинених за попередньою змовою або у складі організованої групи (злочинної організації) має значну питому вагу і виражену тенденцію до збільшення. Є підстави вважати, що офіційні статистичні дані неповною мірою відображають дійсний показник групової та організованої злочинності у справах розглянутої категорії. Це пояснюється тим, що злочинці для того, щоб уникнути більш суворої відповідальності, беруть усю провину на себе, не повідомляють справжніх прізвищ та інших даних про спільників. З іншого боку слідчі та працівники підрозділів кримінальної поліції не завжди встановлюють усіх учасників таких злочинів, не вживають належних заходів для їх пошуку і притягненню до відповідальності [6, с. 63].

Мотивацією до вчинення цих злочинів виступає неправомірна користь, яка супроводжується зухвалістю та насильством. Формування мотивації кримінально протиправної поведінки розбійників є складовою частиною їх становлення та розвитку. Мотивація такої поведінки відображає загальну спрямованість особи, тому її з'ясування є важливим для розуміння психічного ставлення особи до вчиненого кримінально протиправного діяння. Своєрідність мотиваційних процесів повинна визначати і специфічне коло питань, які необхідно з'ясувати під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Вчинення значної кількості розбоїв залежить не тільки від злочинця, але й від потерпілої особи, характеру їх взаємодії. У середньому 62 % чоловіків та 38 % жінок були жертвами розбійних нападів. Переважна більшість потерпілих є повнолітніми особами (95-96 %), з них найбільше у віці 25-39 років (36,3 %). Жертвами розбоїв стають різні версти населення. В абсолютній більшості досліджених випадків особи, які вчиняли розбої, не були знайомі до вчинення злочину з жертвами цих злочинів.

Результати аналізу емпіричних матеріалів та наукових досліджень з даної проблематики дають нам підстави виокремити наступні тенденції і закономірності, пов'язані з характеристикою розбоїв, що вчинені на території країни:

- 1) вчинення більшості таких діянь на відкритій території (вулиці, прибудинкова територія, під'їзди, зупинки транспорту, парки);
- 2) більшість розбоїв вчиняється у нічний час (напади на квартири, будинки);
- 3) вчинення розбоїв відбувається в осінньо-зимовий період;
- 4) відбувається значне збільшення розбійних нападів на помешкання громадян в останні роки та переорієнтація вуличних розбійників на напади на квартири;
- 5) у 48 % випадків під час вчинення розбоїв відбувається спричинення тілесних ушкоджень;
- 6) застосування злочинцями зброї та підручних предметів для нанесення тілесних ушкоджень у 50 % випадків вчинення;
- 7) предметами вчинення цих кримінально протиправних діянь є мобільні телефони (48,6 %); гроші (34,7 %); вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, ювелірних виробів та прикрас (11,1 %); предмети одягу, курток, шуб, хутр (18,1 %). У 2021 р. серед предметів цих посягань більшість складала грошові кошти (56,6 %) й мобільні телефони (13,4 %);
- 8) у більшості випадків матеріальна шкода, завдана потерпілому, не перевищувала 10000 грн. (41,5 %);
- 9) переважна більшість членів групи, що вчиняють розбої, раніше засуджені особи.

Список використаної літератури:

1. Драчова К. В. Протидія грабеджам та розбоям, які вчиняють неповнолітні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 206 с.
2. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26 (із змінами та доповненнями).
4. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2010. 22 с.
5. Лісниченко Л. В. Кримінологічна характеристика і заходи запобігання грабеджам та розбійним нападам : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 271 с.
6. Федосов О. С. Оперативно-розшукове забезпечення виявлення та розслідування розбоїв : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 281 с.

Дараган В.В.

доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО СТАНУ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Сучасний період економічного розвитку характеризується погіршенням ситуації в сфері економічної діяльності, яке пов'язане з економічною кризою, що вразила нашу країну у зв'язку військовою агресією росії. Негативні тенденції у економічній сфері, як правило, сприяють зростанню рівня злочинності у цій сфері.

Небезпека злочинності у сфері економічної діяльності полягає не тільки в заподіянні матеріальних збитків державі, суспільству і громадянам, а й у здатності до дестабілізації економічної системи в цілому. Її масштаби наразі такі, що впливають на всі сторони життя суспільства. Протиріччя, що виникають між загальноприйнятими, встановленими правом і цивілізованими формами і методами господарської діяльності та незаконними способами збагачення призводять до безладів, прояву невдоволення, протестів і мітингів. Якщо своєчасно не усунути ці протиріччя, в суспільстві відбувається утворення і відтворення паралельних цілісних соціально-економічних структур протиправної орієнтації, здатних при збереженні існуючих тенденцій підпорядкувати собі всі ресурси країни [1, с. 5].

На сьогодні в Україні відбувається процес реформування правоохоронних органів діяльність яких направлена на протидію злочинам у сфері економіки. Враховуючи ті виклики, які на сьогодні стоять перед нашою державою щодо забезпечення економічної безпеки доцільним є визначення сучасного стану та динаміки наукової розробки проблем теорії і практики оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері економіки. Вивчення стану наукової розробки проблем теорії і практики оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері економіки на нашу думку дасть змогу визначити рівень наукового забезпечення діяльності оперативних підрозділів сучасним викликам протидії економічній злочинності.

Аналіз стану наукової розробки проблем теорії і практики оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері економіки у закладах вищої освіти за період з 1985 по 2022 роки показав, що вказані проблеми здебільшого вивчаються науковими школами, які представлені закладами вищої освіти системи МВС України. Серед 245 наукових досліджень 218 було проведено

саме у закладах вищої освіти системи МВС України, що складає 89 % усіх проведених досліджень (Див. Табл. 1).

Табл. 1. Загальний стан наукової розробки проблем теорії і практики оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері економіки у закладах вищої освіти

Як вбачається з вказаної діаграми найбільша частка таких досліджень (88 дисертацій) проведено в Національному університеті внутрішніх справ (36 % досліджень) та Одеському державному університеті внутрішніх справ (40 дисертацій або 16 % досліджень).

Що стосується діяльності наукових шкіл у закладах вищої освіти, то найбільша частка таких досліджень підготовлена під керівництвом наступних вчених: В.І. Василичук (10 досліджень), О.Ф. Долженков (17 досліджень), О.Є. Користін (15 досліджень), В.А. Некрасов (13 досліджень), С.І. Ніколаюк (15 досліджень), В.Л. Ортинський (10 досліджень) та М.А. Погорецький (10 досліджень). Під керівництвом вказаних вчених підготовлено 90 дисертацій, присвячених проблемним питанням теорії і практики оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері економіки, що складає близько 37 % від загальної кількості.

Як показали результати дослідження, кількісні показники не завжди вказують на рівень наукового забезпечення діяльності оперативних підрозділів сучасним викликам протидії економічній злочинності, тому пропонуємо звернутись до вказаного питання виходячи з сучасних викликів та загроз економічній безпеці країни.

Зокрема, як заявив перший заступник міністра економіки України Денис Кудін, в процесі відновлення економіки України, яка постраждала внаслідок російської агресії, Міністерство економіки України особливу увагу надаватиме підтримці галузей, які безпосередньо забезпечують життєдіяльність громадян та зміцнюють обороноздатність держави. Йдеться про сільське господарство, виробництво продуктів харчування, роздрібну

торгівлю, комунальні та енергетичні послуги, виробництва, що працюють над мобілізаційними замовленнями [2]. Заступник міністра економіки України у своєму зверненні вказав саме ті галузі, які на сьогодні потребують окремої уваги не тільки з огляду на економічну підтримку, а й з огляду на забезпечення їх економічної безпеки у цілому, в тому числі силами правоохоронних органів, зокрема з виступу заступник міністра можна виділити три пріоритетні галузі економіки, які на сьогодні потребують окремої уваги з боку правоохоронних органів, зокрема: агропромисловий комплекс, житлово-комунальний комплекс та машинобудівний комплекс.

Стан наукової розробленості проблем оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняються в агропромисловому комплексі представлений найбільшою кількістю досліджень та налічує у собі 2 докторські дисертації та 7 кандидатських дисертації, 6 з яких захищено після прийняття Кримінального процесуального кодексу України та лише 2 після реформування органів внутрішніх справ та створення Національної поліції. Однак комплексних наукових досліджень з проблем оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняються в агропромисловому комплексі не проводилося [3, с. 237].

Стан наукової розробленості проблем оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняються в житлово-комунальному комплексі представлений 5 дисертаціями на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, серед яких лише 3 виконано після реформування органів внутрішніх справ та створення Національної поліції. Однак комплексних наукових досліджень з проблем оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняються в житлово-комунальному комплексі не проводилося [4, с. 269].

Що стосується досліджень, присвячених проблемам оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняються на підприємствах машинобудівного комплексу (до якого входять виробництва, що працюють над мобілізаційними замовленнями) то такі дослідження на сьогоднішній день зовсім не проводилися, хоча аналіз наукових досліджень з питань криміналістичного забезпечення протидії таким кримінальним правопорушенням, а також з питань їх розслідування проводилися, що вказує на необхідність проведення таких досліджень за напрямом оперативно-розшукової протидії [3, с. 238].

Крім того, слід зазначити, що 22 березня 2021 року Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» № 1150-ІХ, який Верховна Рада України ухвалила 28 січня 2021 р. Як зазначив Глава держави, документ створює інституційні умови для захисту економічних процесів від тиску силових органів, що підтримується міжнародними партнерами України. Основною функцією Бюро економічної безпеки буде аналітична робота, а не силові повноваження. Бюро аналізуватиме бенефіціарів фінансових операцій і визначатиме, чи є

порушення закону в обігу коштів тих чи інших бізнесових або державних структур. Бюро економічної безпеки – єдиний орган державної влади, відповідальний за боротьбу з економічними злочинами. Він отримає відповідні повноваження Служби безпеки України та податкової міліції, які будуть переосмислені з тим, щоб це був не стільки силовий, скільки аналітичний орган [5]. Однак, у зв'язку з нещодавнім створенням вказаного правоохоронного органу виникає гостра необхідність наукового забезпечення діяльності його оперативних підрозділів щодо протидії злочинам у сфері економіки

Враховуючи вказане на сьогодні існує необхідність вивчити стан наукового забезпечення протидії злочинам в таких пріоритетних галузях економіки: агропромисловий комплекс, житлово-комунальний комплекс та машинобудівний комплекс. Крім того, існує гостра необхідність наукового забезпечення діяльності оперативних підрозділів Бюро економічної безпеки щодо протидії злочинам у сфері економіки.

Список використаної літератури:

1. Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері : монограф. ; за ред. Черевка О.В., Мігус І.П., Гнилицька Л.В. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А. Черкаси, 2016. 466 с.
2. Які галузі є пріоритетними під час війни?. URL: <https://news.dtkr.ua/society/economics/75643> (дата звернення: 09.06.2022).
3. Дараган В. В., Балабан С. М. Аналіз стану наукового забезпечення оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у пріоритетних галузях економіки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 235-239.
4. Дараган В. В., Балабан С. М. Щодо стану наукового забезпечення оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у галузях економіки. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 267-270.
5. Президент підписав закон щодо створення Бюро економічної безпеки. Президент України : офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-stvorennya-byuro-ekonomichnoy-67265> (дата звернення: 09.06.2022).

Lidiya Derkach

Doctor of Psychology, Professor

Department of Psychology

Dnipro Humanitarian University

ORGANIZATIONAL MONITORING AND EVALUATION OF POLYGRAPH QUALITY TESTING WITH PHYSIOLOGY METHODOLOGY

Recent discourse in the polygraph (lie detector) studies literature have indeed attracted marked scholarly interest in the last two decades [1;4;5;6;8;10;11;12]. It is obvious as truth-lies relationships play an utmost role in criminal, legal, forensic and operational and search aspects of combating crime.

Putting lie detectors on trial, attempting to present polygraph examination results admitted as evidence in a court is one of the topical and controversial problems in legal and conceptual approaches ensuring law and order worldwide [2;3;4;5;7; 12].

The aim of the given paper is to identify a need for clarification of the construct polygraph quality testing, its organizational monitoring and evaluation with physiology methodology, basing on a systematic review method.

The study also expands on the theoretical perspectives used globally to examine validity of polygraph testing. The author suggests a new framework (Programme) to facilitate coherence in the direction of a future multidimensional approach of development in this field of study.

Polygraph testing in psychophysiology research provides very accurate signals and tracking of cardiovascular, respiratory and electrodermal activities of a person which one cannot control [2; 3; 5;8; 9]. The researches of the validity and reliability of polygraph decisions in real cases has gained pace of late, focusing on:

- Improving criminal responsibility determinations using structured professional judgment [1];
- The scientific basis of polygraph techniques in the juridical issues in lie detection [3;10].
- The use of polygraph during the investigation murders involving domestic violence [12]
- Polygraph, sex offenders and the court; legal aspects of verification and detection of lies during polygraph [5]
- Psychological science in the courtroom: consensus and controversy [7]
- Decisions to be taken in the use of polygraph examinations for verifying complaints about violence [8]
- Facial psychophysiology in forensic investigations [11].

Thus, our analytical review of methodology of polygraph application, its current status and novel improvement ideas made it possible to conclude:

Physiology methodology of lie detection was firstly initiated by A.Larson (1921), a Californian police officer, who suggested the polygraph (lie detector), a device which ensured simultaneous monitor changes in heart rate, blood pressure and respiration of a person.. Later, L.Keeler modernized the machine by adding one more parameter to test - the galvanic skin response of a subject. In this way, it was believed, a subject's individual responses profile could be treated as the indicators of whether he/she lies or not.

Organization of monitoring and evaluation of polygraph quality testing with physiology methodology runs more than a hundred years among scientists and polygraph technology developers. But still so far, there is a hot discussion among scientific community if lie detection methodology with physiological indicators is reliable and accurate. The scope of these physiological phenomena are diverse and debatable as individual physiological responses are very changeable under certain conditions [1;2;7; 9].

Pros and cons regarding the validity and reliability of polygraph decisions in real cases still remain diverse and contradicting each other. [1;7; 8;10; 12], and even supported by innovative studies lack the **multidimensional approach** to lie detecting, in our view.

We conclude, that countermeasures analyzed by researchers dealing with mindfulness and breathing techniques [1;6;11] affirm that some control over physiology reactions during a polygraph examination is possible. They add to the discussion that these physiological reactions obtained in polygraph testimony demonstrate the level of stress control or anxiety but not a level of deception. [3;4;7;8;9;10;12].

In light of the stated above, we attempted to plan organizational monitoring and evaluation of polygraph quality testing with physiology techniques as commissioned by stakeholders in Dnipro Humanitarian University (2022-2024).

Monitoring and Evaluation Framework. With these objectives in mind, we set up Functional Monitoring and Evaluation (M&E) framework including eight steps, namely:

1. Step 1. Identification of Programme Goals Objectives, Planned Outcomes.
2. Step 2. Indicators creation.
3. Step 3. Creation of Data Collection Plan, Methods and Timeline.
4. Step 4. Identification of Roles and Responsibilities.
5. Step 5. Partnerships for Planning, Coordinating and Managing M&E.
6. Step 6. Communication, Routine Programme Monitoring.
7. Step 7. Creation an Analysis Plan and Reporting Templates.
8. Step 8. Plan for Dissemination and Stakeholders Reporting.

The steps above, provide, in our opinion, a scientifically valid Programme objectives realization.

Thus, **monitoring** is viewed by us as the periodic assessment of programmed activities to realize if they are proceeded as planned.

Evaluation involves the assessment of the Programme towards the achievement of results, and impacts of the outcomes based on the use of identified indicators.

Identifying Programme Goals and Objectives, and planned Outcomes we are planning to get answers to the following questions:

1. What central problem does the Programme solve?
2. What steps are being taken in solving the problem?
3. What are the markers of successful solving the problem?
4. Indicators of Objectives realization?

In other words, algorithm will proceed like this:

Problem-Solution-Success

So, **the goal** of M&E is to measure the validity of psychophysiological detection of deception with the help of current polygraph methods and techniques.

Objectives presuppose:

1. to clarify the scientific potential of a polygraph methodology to detect deception;
2. to examine and provide conditions to apply multidimensional approach to lie detection.

Indicators for tracking what has been done, called **Process Indicators** are used to measure process, while **Outcome indicators** in our study are supposed to track how successful program activities have been at achieving Programme Objectives.

Alongside with this, the source of monitoring data will depend largely on what set of indicators is used to measure objectives, and what data could be collected and how. To settle these organizational and methodology questions professional communication between Programme staff, stakeholders and University authorities is required.

The next monitoring issue which needs serious attention in successful M&E plan is roles and responsibilities. It deals with responsibilities for collecting data for each indicator, including time management.

M&E plan also presupposes the creation of Analysis Plan aimed reporting intermediate results obtained and the table for Indicator reporting. That is, how Programme progressed since the starting point.

The final step should include Plan for Dissemination and Stakeholders Reporting. It requires to provide answers to the following questions:

1. How will M&E Programme data be presented to stakeholders (design method)?
2. How will make use of corrections, if necessary?
3. How will the data be used to make quality changes in the field?

In sum, after following eight steps the outline of the M&E plan should look like this:

1. Programme Goals, Objectives, Outcomes.
2. Indicators:
Table with data sources, collection timing, responsibilities

3.Roles and Responsibilities

Description of each member of a team, M&E data collection, analysis and reporting

4. Reporting.

Analysis Plan

Reporting Template Table.

5. Dissemination Plan.

Description when and how M&E Data will be disseminated internally and externally.

To conclude with, we emphasize that we have tried to provide our vision of M&E Process, Tasks and Outcomes that are needed for successful implementation of Programme.

Monitoring and evaluating activities are planned to be clearly distinguished from the formative and summative evaluations of performance criteria because they support different functions.

References:

1. Acklin, M., Velasquez, J. (2021). Improving Criminal Responsibility Determinations Using Structured Professional Judgment. *Frontiers in Psychology*, 12. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.700991>
2. Ansley, N. (1983). A Compendium on Polygraph Validity. *Polygraph*, 12, 53-61.
3. Ben-Shakhar, G., Bar-Hillel, M., Lieblich, I (1986). Trial by Polygraph: Scientific and Juridical Issues in Lie Detection. *Behavioral Sciences & the Law*, 4(4), 459-479.
4. Bittle, J. (2020). Lie Detectors Have Always Been Suspect. AI Has Made the Problem Worse. *MIT Technology Review*, March, 13, 2020.
5. Blackstone, K. (2011). Polygraph, Sex Offenders, and the Court: What Legal Aspects of Verification and Detection of Lies During Polygraph Examination. *Brain. Broad research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, Vol.13 No.1.
6. Boiko-Buzyl, Y. (2021). Psychological Aspects of Lie Detection in Studies Using a Polygraph. *Psychological Journal*, 7(3), 28-37.
7. Cutler, B., Wells, G. (2009). Psychological Science in the Courtroom: Consensus and Controversy. In : Skeem J.I., Douglas, K.S, editors. *Expert Testimony Regarding Eyewitness Identification*. New York: Guilford Press, 2009, 100-123.
8. Ginton, A. (2013). Decisions to Be Taken in the Use of Polygraph Examinations For Verifying Complaints About Violence: Analysis and Policy Recommendations. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 10, 166-181.
9. Honts, C., Thurber, S., Handler, M. (2020). A Comprehensive Meta-Analysis of the Comparison Question Polygraph Test. *Applied Cognitive Psychology*, Vol.35, Issue 2, 411-427.

10. Raskin, D.C. (1982). The Scientific Basis of Polygraph Techniques and Their Uses in the Judicial Process - *Proceedings of the Stockholm Symposium on Witness Psychology*, 1982, 319-371.

11. Samuel, S.G., Chatterjee, T., Thapliyal, H et al. (2019). Facial Psychophysiology in Forensic Investigation: A Novel Idea for Deception Detection. *Journal of Forensic Dental Sciences*, 11(2), 90-94

12. Shapoval, K. (2020). The Use of a Polygraph During the Investigation of Murders Involving Domestic Violence. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 21(1), 66-78. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.04>

Дубровіна В.В.

ад'юнкт

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

У сучасній науці кримінального процесуального права неповнолітні особи мають особливий статус та відносяться до особливої юридичної категорії. Неповнолітні особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, не здатні у повній мірі дати оцінку своїм вчинкам та наслідкам такого вчинку, тому категорія осіб, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень набувають статусу «підозрюваного» у кримінальному провадженні. Досудове розслідування кримінального провадження в якому підозрюваним є неповнолітня особа не може проводитись без такої слідчої дії як допит.

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України – неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, в той же час положення п. 11 ч. 1 ст. 3 КПК України роз'яснює визначення терміну «малолітня особа», тобто це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років [1].

Положення ст. 42 КПК України, роз'яснює визначення поняття «підозрюваний» - це особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, ураховуючи зміст статей КПК України, можемо визначити, що неповнолітній підозрюваний – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [1].

Проблематику особливостей допиту неповнолітніх підозрюваних висвітлено у наукових статтях таких вчених: В.П. Бахін, Л.В. Васильєва, Ю.В. Гошовська, С.В. Корнакова, В.В. Романюк, О.С. Сергєєва, О.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько та інших вчених правової науки.

При допиті неповнолітнього підозрюваного не варто обмежуватись знаннями кримінального процесуального права, також важливо знайти до дитини психологічний підхід, встановити контакт, щоб дитина не почувала себе дискомфортно.

Показання, які надає неповнолітній підозрюваний на стадії досудового розслідування, які зафіксовані у протоколі допиту неповнолітнього підозрюваного мають важливе значення та є основними доказами уже на стадії судового розгляду, але за умови, якщо така слідча дія проведена відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства та доказ визнано допустим.

Варто також зазначити, що з урахуванням психологічних і вікових особливостей неповнолітніх правопорушників Генеральна Асамблея встановила Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються провадження правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), на яких необхідно акцентувати увагу у нормах законодавства кожної країни та вони повинні застосовуватися під час досудового розслідування та судового розгляду справ категорії таких осіб. «Пекінські правила» діють разом із основними процесуальними гарантіями, передбаченими ст. 14 Пакту про цивільні та політичні права. «Пекінські правила» встановлюють, що особи, які ведуть провадження у цих справах та наділені владними повноваженнями, повинні володіти відповідною кваліфікацією. Вказується, що будь-яку справу неповнолітнього від початку слід вести швидко, не допускаючи жодних непотрібних затримок (правило 20). А також те, що право неповнолітнього на конфіденційність має поважатися на всіх етапах, щоб уникнути заподіяння йому шкоди через непотрібну гласність або через шкоду репутації (правило 8) [4].

У положенні ч. 1 ст. 226 КПК зазначено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Тобто, перед початком допиту неповнолітньої особи у статусі підозрюваного, слідчий повинен залучити до кримінального провадження законного представника неповнолітнього підозрюваного, про що винести відповідну постанову.

Такими особами, відповідно ч. 2 ст. 44 КПК України є батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки та піклування, установ та організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній [1].

Залучення педагога або психолога для участі при проведенні допиту неповнолітньої особи, на нашу думку, повинно відбуватись із урахуванням

місця навчання дитини, так як неповнолітній підозрюваний навчається у шкільному закладі або ж у закладі середньої освіти, тому і вибір педагога або психолога повинен бути із співробітників навчального закладу, де дитина здобуває освіту. При цьому, необхідно попередньо встановити, у яких відносинах перебуває дитина та педагог [3, с. 32].

Також, варто зауважити, що відповідно до ст. 52 КПК України, участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. З цього випливає, що допит неповнолітнього підозрюваного проводиться обов'язково за участю захисника.

Зміст ч. 2 ст. 226 КПК України передбачає, що допит неповнолітньої особи не може продовжуватись без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [1].

Цікавою є думка Ю. В. Гошовської, яка зазначає, що за необхідності проведення слідчих дій «по гарячих слідах», зокрема допитів та одночасних допитів указаної категорії осіб у складних кримінальних провадженнях, тривалість допитів не більше двох годин протягом дня є недостатньою. Зокрема, коли йдеться про складні кримінальні провадження, певний час протягом допиту неповнолітнього підозрюваного може бути відведено лише встановленню психологічного контакту слідчого з неповнолітнім [2, с. 132].

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, про що у протоколі зазначається підписом неповнолітньої особи та її законного представника [1].

У кримінальному-процесуальному законодавстві не передбачено положення, що досудове розслідування у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх осіб повинно проводитись уповноваженою на це особою. Але ми вважаємо, що досудове розслідування кримінального провадження, де фігурантами є неповнолітні особи, повинно проводитись т.з. «ювенальним слідчим».

Таким слідчим може бути службова особа органу Національної поліції, яка має досвід практичного стажу 3 роки та уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми особами.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 05.06.2022).

2. Гошовська Ю. В. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2016. № 2/1 (18). С. 130–133.

3. Корнакова С. В., Сергеева О. С. Психологічні та тактичні особливості першого допиту неповнолітнього підозрюваного. Пролог: журнал про право. 2017. № 3. С. 29–35.

4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") ООН; Правила, Міжнародний документ від 29.11.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (дата звернення 05.06.2022).

Зверєв А.О.

старший судовий експерт
сектору трасологічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС України

**ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ
СТРУКТУРИ МАТЕРІАЛУ (РУКАВИЧОК)**

Переважна кількість злочинів вчиняються злочинцями, які використовують засоби захисту рук (рукавички) з метою не залишення слідів папілярних візерунків пальців рук, тому засоби захисту рук доволі поширені як слідоутворюючий і як слідоприймаючий об'єкт та нерідко є речовим доказом у кримінальному провадженні.

Дослідження слідів засобів захисту рук значно розширює можливості криміналістичної експертизи і дає змогу вирішити значне коло питань, які виникають у правоохоронних органів, та дати на них відповіді, які сприяють встановленню істини у кримінальному провадженні.

Основна мета трасологічної експертизи – ідентифікація різноманітних об'єктів за ознаками їх зовнішньої будови, які відобразилися в слідах на місці події. Вона призначається для встановлення: конкретної особи, яка залишила сліди засобів захисту рук за їх слідами; механізму утворення зазначених слідів; типових та індивідуальних особливостей засобів захисту рук за їх слідами.

Така експертиза може бути ідентифікаційною та неідентифікаційною, первинною і повторною, основною і додатковою, одиничною, комісійною і комплексною.

Об'єктами експертизи слідів засобів захисту рук є: 1) предмети (або їх частини), на яких виявлено ці сліди; 2) копіювальні матеріали з поверхневими слідами засобів захисту рук; 3) полімерні та інші зліпки з об'ємними слідами; 4) вилучені засоби захисту рук.

У разі виявлення в ході дослідження в слідах засобів захисту рук часток крові, фарби, інших мікрооб'єктів, вони можуть слугувати об'єктами самостійних судових експертиз, які проводяться перед трасологічним дослідженням.

В залежності від поставлених перед експертом запитань, дослідження слідів засобів захисту рук можуть бути ідентифікаційні (в тому числі встановлення групової належності) та діагностичні.

Питання встановлення групової належності є першим етапом у вирішенні питання щодо тотожності об'єктів. Вони вирішуються у двох аспектах: щодо належності досліджуваного об'єкта до певної групи йому подібних предметів або однорідності джерела походження цілої групи об'єктів.

Ідентифікаційна експертиза слідів рукавичок складається з наступних стадій: попереднє дослідження; роздільне дослідження; експертний експеримент; порівняльне дослідження; формування висновків; оформлення матеріалів експертизи.

Попереднє дослідження. На цій стадії експерт знайомиться з матеріалами провадження, перевіряє наявність об'єктів і відповідність їх переліку в постанові про призначення експертизи, вивчає форму і зміст питань. Завдяки вивченню матеріалів провадження з'ясовуються способи фіксації і вилучення слідів, терміни їх зберігання, терміни давності утворення слідів, умови транспортування. На цій же стадії вирішується питання про достатню кількість матеріалу для порівняльного дослідження. Проводиться фотографування об'єктів.

Роздільне дослідження передбачає ретельне виявлення і вивчення слідів з метою виявлення комплексу ознак, індивідуального для кожного з досліджуваних об'єктів. Цей процес проводиться із застосуванням вимірювання, описування і спостереження властивостей об'єктів. На цьому ж етапі з'ясовується і механізм утворення слідів. Зокрема, у дослідженні слідів рукавичок необхідно визначити, якою рукавичкою (для якої руки) і якими пальцями залишені сліди. Це питання вирішується з урахуванням інформації, отриманої при огляді місця події, а саме відтворення топографічних ознак, складок на ділянках згинання фаланг пальців рук, взаєморозташування слідів, наявність і розташування швів у слідах.

У процесі носіння рукавичок відбувається зсув швів: у результаті функціональних рухів пальців руки матеріал рукавичок «зміщається» на пальцях таким чином, що з'єднуючі деталі на пальцевих ділянках рукавичок для правої руки, відтворюються ліворуч, а в слідах рукавичок для лівої руки – праворуч. Вивчаючи ознаки в слідах, експерт дає їм оцінку як кількісну, так і якісну.

Стадія експертного експерименту – невід'ємна частина ідентифікаційного дослідження слідів рукавичок. Ця необхідність пояснюється насамперед складністю формування слідів. Метою проведення експерименту є перевірка стабільності відображення ознак у слідах,

підтвердження механізму утворення слідів, а також одержання зразків для порівняльного дослідження. Умови проведення експерименту повинні бути максимально наближені до умов, при яких формувалися сліди. Зокрема, при проведенні експериментів по дослідженню слідів рукавичок їх необхідно надягати на руки і тільки потім одержувати зразки на аналогічних слідоутворюючих поверхнях. У дослідженні слідів гумових рукавичок припустимо при проведенні експериментів накачування рукавичок повітрям.

Експериментальні зразки можуть бути безбарвними і пофарбованими. Для фарбування відбитків застосовуються порошкоподібні барвники, мастична й типографська фарба. Спосіб одержання зразків обирається експертом з урахуванням властивостей досліджуваного сліду, механізму утворення.

Для одержання експериментальних зразків необхідно дотримуватись таких вимог:

а) зразки одержувати з різною силою натиску з урахуванням положення слідоутворюючого об'єкта стосовно слідосприймаючої поверхні. Причиною для такої вимоги є пластичні властивості матеріалів рукавичок. Ті самі ознаки нерідко по-різному відображаються в слідах залежно від сили натиску;

б) поверхня об'єкта, на якому будуть отримані експериментальні відбитки, повинна мати дрібну структуру, що сприяє максимально повному відтворенню ознак. Із цією метою для одержання експериментальних поверхневих слідів використовується скло, полірована деревина, пластик;

в) стан матеріалу рукавичок у ході експериментального дослідження повинен відповідати стану, що мав місце у момент утворення слідів.

На стадії порівняльного дослідження проводиться порівняння ознак у слідах рукавичок і у зразках. Спочатку порівняння ведеться по групових ознаках, потім по індивідуальним. На основі деталізації ознак, ведеться їх порівняння форми, розмірів й взаємного розташування.

У дослідженні слідів рукавичок застосовуються традиційні криміналістичні методи порівняльного дослідження: співставлення, сполучення й накладення.

Найчастіше, у дослідженні слідів рукавичок експерт при проведенні порівняльного дослідження зіштовхується з розходженнями деяких ознак, при наявності цілого комплексу збігів. Тоді він повинен вирішити причину таких розходжень. Кожне розходження в ознаках необхідно пояснити з погляду його виникнення. Розходження в порівнюваних об'єктах з'являються не тільки як результат неоднакових зусиль слідоутворення, але й внаслідок змін самих об'єктів, що наступили у період між подією злочину й часом проведення експертизи. Виявлення розходжень і обґрунтування їх причин мають таке ж важливе значення для вирішення питання про тотожність слідів і зразків, як і встановлення сукупності співпадаючих ознак. Нерідко сліди рукавичок відображаються нечітко, бувають невеликих розмірів, несуть у собі мало інформації й не відповідають вимогам, необхідним для

ідентифікації рукавичок що їх залишили. У таких випадках, зазвичай, сліди залишаються придатними для групової ідентифікації.

Оцінка результатів дослідження і формування висновків. Ця стадія є основною для формування висновків експертом. У процесі дослідження експерт дає оцінку: спочатку – виявленим ознакам у слідах, потім – збігам і розходженням і тут важливо виділити два моменти.

Оцінити якісну сторону ознак:

- визначити, чи немає перекручувань в ознаках. Рукавички, як слідоутворюючий об'єкт, зазнали змін у момент слідоутворення, тому що вони пластичні, у момент контакту зі слідоприймаючою поверхнею відбувається розтягання окремих ділянок рукавичок, перекіс матеріалу, утворення складок тощо. Складності у визначенні перекручувань ознак у слідах викликаються, як правило, відсутністю поінформованості експерта про якісний стан слідоутворюючого об'єкта, недооцінкою умов слідоутворення;

- встановити повноту відтворення ознак. Безумовно, що слідоприймаючий об'єкт не може передавати усі ознаки контактуючої ділянки утворюючого предмета. Нерідко у ході експертного дослідження виникає необхідність у поясненні виникнення одних ознак і відсутності інших. Без вирішення цього важливого питання, експерт не може продовжувати дослідження.

Оцінити ідентифікаційну значимість кожної із співпадаючих ознак і таких, що розрізняються. Чим рідше зустрічається певна ознака, тим вона цінніша, тим вище її ідентифікаційна значимість. В експертизі слідів рукавичок ознаки класифікуються за двома групами: виробничого походження; експлуатації й ремонту.

Як у першій, так і у другій групі ознаки можуть носити груповий і індивідуальний характер. До групових ознак належать: матеріал, його різновид, малюнок, щільність, наявність швів, конструктивні особливості. До індивідуальних ознак відносяться дефекти пряжі, ниток, шкіряної обробки, лиття гуми, шиття, а також ушиття, латки, штопання, діри, порізи, спущені петлі. Внутрішнє переконання експерта формується протягом усього дослідження і базується на наукових положеннях.

Висновок експерта будується на основі оцінки співпадаючих і ознак, що розрізняються. Для висновку про тотожність ознак необхідна відсутність непояснених розбіжностей і збіг неповторної сукупності ознак у сліді й зразку.

Структурним елементом висновку експерта є фототаблиця, яка ілюструє хід і результати дослідження, і фотознімки в ній надаються в певній послідовності. Вони необхідні для підтвердження результатів експертного дослідження і ілюструють вірогідність експертних висновків. Наглядність описуваних предметів, виявлених на них слідів, установленого комплексу ознак, дозволяє більш переконливо довести обґрунтованість висновків.

Отже, на практиці доцільно використовувати термін «засоби захисту рук», оскільки він є більш широким на відміну від понять «рукавички»,

«перчатки», «тканина» і т.д., оскільки термін «засоби захисту рук» відповідає терміну виробників і дає можливість прямого посилання на їх каталоги. Класифікація засобів захисту рук відповідно до криміналістичних потреб і каталогів продукції виробників має бути гнучкою та постійно поповнюватися. Використання в подальшій експертній практиці завдань, які були викладені вище, дасть змогу суттєво підвищити достовірність результатів досліджень засобів захисту рук.

Список використаної літератури:

1. Ковальов К. М. , Кузнецов В. А. Методика судової трасологічної експертизи (загальна частина). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 19 с. (Реєстраційний код згідно з Реєстром методики проведення судових експертиз – 4.1.24).
2. Криміналістична ідентифікація засобів захисту рук : метод. реком. / укл. Бухонський С.О. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 72 с.
3. Молибога Н. П., Разумов Э. А. Осмотр места происшествия. Київ : РИО МВД Украины, 1994. 672 с.

Корсунська В. В.

старший викладач кафедри психології

Дніпровського гуманітарного університету

УЯВЛЕННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЮ КОНФЛІКТУ

Теми пов'язані з конфліктом на сьогодні є актуальними. Вивченню змісту конфлікту приділяється багато уваги науковцями в різних сферах діяльності: юридичній, психологічній, педагогічній та інших. Науковий вимір аналізу конфліктів спостерігається в тому, що вони стали об'єктом теоретичних міркувань.

Взагалі, конфлікт є невіддільною частиною суспільного життя. Навіть тоді, коли ми маємо певні очікування та погляди, що відрізняються від очікувань та поглядів оточення (рідних, близьких, друзів, колег та ін.), є так званим конфліктом.

Розуміння слова «конфлікт» має латинське походження та означає «зіткнення». Це завжди відбувається, коли індивід або соціальна група прагне досягнення своїх цілей шляхом усунення, підпорядкування або знищення іншого індивіда або групи.

Можна також зазначити, що виникнення конфлікту залежить від конкретних психологічних та соціальних умов. Наприклад, одна й та сама ситуація може стати джерелом розбіжностей в одних обставинах, але залишитися зовсім непоміченою в інших обставинах. Також існує ймовірність того, що те, що одні вважатимуть суперечливим, інші вважають цілком природним.

У соціальних науках розрізняють конфлікт за предметом суперечки та за його обсягом:

1) *матеріальні та емоційні конфлікти*. Матеріальний конфлікт має неособистий характер і пов'язаний з неадекватним вирішенням тих чи інших питань. Вирішення конфлікту полягає в тому, щоб внести відповідні корективи або переконати одну зі сторін у тому, що попереднє рішення було правильним. Щойно компроміс знайдено, такі конфлікти спонтанно зникають.

Емоційні конфлікти виникають у результаті ворожих відносин між людьми, в їх основі лежать різні стани фрустрації та напруження. Зміст конфлікту тут часто невловний, і найкращий спосіб впоратися з ним вжити запобіжні засоби;

2) *конфлікт пов'язаний з масштабами*. Тому розрізняють *конфлікти між певними групами* (конфлікт інтересів, різні визначення проблем та способів їх вирішення), *конфлікти між особистостями* (розлади відносин або персоналізація групових антагонізмів) та *внутрішньоособистісні конфлікти* (в особи немає чітко поставлених завдань або отримує суперечливі повідомлення щодо їх виконання).

Щодо природи міжнародної безпеки та конфліктів, то вона залишається незмінною. Будь-яка держава, яка вступає в конфлікт, особливо військовий, обов'язково стискається з дилемою стосовно безпеки, потребою у балансуванні, що виникає постійно та й дії залишаються незмінними. Реконфігурація міжнародного порядку, відродження національних націоналізмів та економічне суперництво наддержав призвели до стану інерції та занепокоєння у світі. Тому сьогодні ми стали або активними, або пасивними учасниками конфлікту.

Звертаючись до фундаментальних положень полемології, виникає питання про відмінності та схожість між збройним конфліктом і війною. М. Гузарський звертає увагу на їх сучасний контекст, вказуючи на визначення війни, у якій він описує це як: конфлікт між державами або інтегрованими суспільствами політично, ідеологічно тощо, в якому всі наявні, військові та невійськові заходи, необхідні для досягнення мети [3].

Право, що регулює поведінку учасників збройних конфліктів, належить до найдавніших галузей міжнародного права та називається міжнародним гуманітарним правом збройних конфліктів. На думку Я. Кроплевські та К. Скельник воно містить норми, спрямовані на захист під час збройного конфлікту осіб, які взагалі не беруть участь у бойових діях або припинили участь у них, охорона об'єктів, а також обмеження способів і засобів ведення бойових дій.

Вони зазначають, що більшість нормативно-правових актів, що регулюють ці питання, було прийнято кілька десятиків років тому. З того часу специфіка ведення збройних конфліктів змінилася як у суб'єктивному, так і в об'єктивному плані. Крім солдатів регулярних збройних сил тут є контрактники приватних військових компаній, найманці, члени різних

воєнізованих формувань і сил самооборони. З іншого боку, бойові засоби були доповнені новітніми технологічними рішеннями [5].

Слід зазначити, що на думку експертів важливість гібридної війни зросла. Ще у 2005 році американські військові експерти зазначили, що у ході ведення гібридних війн відбувається поєднання звичайних та нетрадиційних стратегій, методів та тактик у сучасних війнах. Тому держави використовують різні засоби задля досягнення своєї мети (інформаційні технології, недержавні підставні особи, так звані «актори», «неідентифіковані» спецпризначенці, місцеві збройні групи, економічна влада та дезінформація, психологічний тиск тощо). Тому гібридна війна залишається суперечливим поняттям та немає загальноприйнятого визначення.

К. фон Клаузевіц зазначав, що війна – це акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю; це акт людських відносин. Вона «належить до сфери суспільного життя. Війна є зіткненням великих інтересів, яке розв'язується кровопролиттям, і тільки цим вона відрізняється від інших суспільних конфліктів» [1].

Посилаючись на класичне визначення війни, запропоноване К. фон Клаузевіцем, ми стикаємося з іншим контекстом війни, а саме: це політичний акт, ще один ряд політичних відносин, що виявляються в акті насильства, спрямованому на форсування противника, тобто доведення його збройних сил до стану, в якому в них немає змоги продовжити боротьбу.

За даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень, які цитує газета «The Guardian» у 2008 році, внаслідок 63 збройних конфліктів загинуло 56 000 осіб, тоді як у 2014 році в 42 конфліктах загинуло 180 000 людей – кількість жертв зросла в 3 рази, при цьому кількість конфліктів зменшилися в 1,5 рази. Таким чином, надання чіткої оцінки збройним силам є неодмінною складовою панівної ролі в процесі визначення та застосування норм міжнародного гуманітарного права [4].

Після Другої світової війни поняття війни рідше використовувалося державами в міжнародно-правових договорах і в літературі з міжнародного права. Натомість вони говорять «міжнародний збройний конфлікт» і «неміжнародний збройний конфлікт». Більшість сьогоденної літератури розглядає «війну» як підкатегорію «міжнародного збройного конфлікту» або навіть припускає, що поняття війни було замінено новим поняттям.

Збірний термін «міжнародний збройний конфлікт» охоплює всі прояви застосування збройної сили між державами. На відміну від класичного поняття війни, конфліктним сторонам більше не потрібно заявляти про свій намір вести війну. Один автор припускає, що «збройний конфлікт» має передбачати певну інтенсивність бойових дій, щоб відрізнити його від мікроконфліктів, так званих «інцидентів». «Неміжнародні збройні конфлікти» (так звані «внутрішні збройні конфлікти») відрізняються від «міжнародних збройних конфліктів» тим, що одна зі сторін, що конфліктує,

або обидві сторони не є суб'єктами міжнародного права. Прикладами цього є громадянські війни та конфлікти з національно-визвольними рухами [3].

Ми вже говорили, що під «конфліктом» має певне визначення, Але з точки зору психології він розуміється як внутрішній психологічний стан (так званий інтрапсихічний конфлікт), що демонструє розбіжності у поведінці та цілях між двома і більше людьми та суперечки на колективному рівні. Ми говорили про його виникнення, коли існують різні інтереси, думки, відносини, цінності, плани дій або цілі, які не можуть бути реалізовані одночасно оптимальною або задовільною мірою для всіх і для них самих. Тому конфліктує сторони знають про ці невідповідності. І вирішальним є суб'єктивний досвід, тобто оцінка учасників.

Причини виникнення конфліктів (за Е. Регнет):

а) *особливості сторін, що конфліктують*: мотивація досягнення, прагнення до влади, когнітивна структура, недовіра чи довіра, толерантність до двозначності, особистісні дефіцити (наприклад, холерична поведінка, схильність до контролю) або залякування розглядатися як конфліктний потенціал; готовність мати справу з конфліктом, сприйняття, чутливість до думок та проблем інших та вирішення конфлікту. І це є конфлікт стосунків.

На думку Е. Регнет не слід зосереджувати увагу тільки на особистісних рисах, бо несе у собі небезпеку вловити неявні особистісні теорії та правдоподібні припущення (людська підозрілість, мотивована досягненням чи владою). Е. Регнет акцентує, що необхідно розрізняти, де вплив особистості й де структурні аспекти тільки персоналізовані [6];

б) *відмінності в цілях, установках, цінностях або нормах*: конфлікти інтересів на підприємствах, організаціях, установах; між різними спеціалізованими, штатними та лінійними підрозділами з різними посадовими обов'язками; збереження ієрархічності в рівнях підпорядкування (керівник – співробітник, керівництво компанії – робоча рада); цінності у суспільстві молоді та висококваліфікованих співробітників; гендерні зміни – зростання кількості жінок у процесі працевлаштування. І тут на думку Е. Регнет, мова йде про конфлікти оцінок;

в) *дефіцит комунікації та рівень інформаційного забезпечення*: нерозуміння та неповна інформація, що є причинами конфліктів; невідповідність між кількісним потоком інформації (навіть збільшеним електронною поштою) та якісним рівнем інформації; вплив медіа на інформацію, її зміну та форму подання. І тут аби яка інформація може спровокувати конфлікт, загострити ситуацію та зменшити вірогідність;

г) *обмеження та структурні аспекти*: обмеження у ресурсі, конкуренція за дефіцитні та матеріальні та нематеріальні товари й, це породжує дистрибутивні конфлікти; процедура винагороди та просування по службі, яка має виключно індивідуальну ефективність, система реєстрації та оцінки роботи у формі контролю [6].

Взагалі особисті проблеми, оцінки, конфлікти розподілу не завжди можуть бути чітко відокремлені один від одного, тому що вони мають

певний зв'язок та посилюють один на одного. Звідси постає розуміння конфліктів як багатофакторного явища.

Отже, можна сказати, що під час конфлікту відчувається зміна мотивації, яка впливає на поведінку. Кожен з нас має свої цінності, дотримується певних внутрішніх правил як у суспільстві, так і в особистому ставленні до себе. Так само, конфлікт має певний окрас як у мирний час, так й під час збройного конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Валиулліна З. В. Військова теорія К. Клаузевіца в теоретичному дискурсі. Ефективна економіка № 11, 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5881>.
2. Die völkerrechtliche Definition von Krieg. Sachstand WD 2–3000–175/07 Deutscher Bundestag. 21. November 2007. S. 1–5. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/494606/1e69675dfb469de68e2ba1d507324395/WD-2-175-07-pdf-data.pdf>.
3. Huzarski M., O polemologii, Bellona, nr 2, 2010.
4. Коноваленко Д. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів. Адвокатське об'єднання «Вовк та партнери». URL: <http://vovk-partners.com/stati/54-mzhnarodno-pravove-regulyuvannya-zbroynih-konflktv.html>.
5. Kroplewski J., Skelnik K. Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktó Zbrojnych w praktyce. Zbiór kasusów z komentarzami i odpowiedziami. Wydawnictwo: CeDeWu. 2021. 170 s.
6. Regnet, E. Konflikte in Organisationen. Göttingen, Stuttgart: Verlag für Angewandte Psychologie. 1992.

Кузик В. В.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
1-го науково-дослідного відділу
Науково-дослідної лабораторії
криміналістичної та спеціальної техніки
Державного науково-дослідного інституту
МВС України

ПРИЧИННО-УМОВНИЙ КОМПЛЕКС ДЕТЕРМІНАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

Однією із умов покращання наркоситуації в країні є запобіжний вплив на причини й умови, що сприяють незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у тому числі з урахуванням регіональних особливостей наркозлочинності.

У зв'язку з цим слід окреслити причинно-умовний комплекс детермінації незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Проблема детермінації злочинності посідає одне із центральних місць у кримінології. Причини та умови злочинності – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації та конкретної держави соціальних явищ, які детермінують злочинність як свій наслідок. Загальновизнаним є те, що причини злочинності – це процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок, а умови є процесами та явищами, які самі безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків [1, с. 153-154].

У свою чергу, кримінологи виділяють причини та умови конкретного кримінального правопорушення. Детермінантами кожного кримінального правопорушення є, з одного боку, особисті властивості конкретного індивіда – його потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, у тому числі правових (внутрішні детермінанти); з іншого – сукупність зовнішніх обставин, які викликають намір та рішення вчинити злочин (зовнішні детермінанти). Таким чином, існує взаємодія криміногенних властивостей особи, які склалися під впливом несприятливих умов її формування, із зовнішніми об'єктивними обставинами та ситуаціями. Можна визначити два рівні такої взаємодії особи із соціальною дійсністю. На першому створюється можливість вчинити кримінальне правопорушення конкретною особою, на другому – ця можливість реалізується [2, с. 105].

Отже, причини та умови зазначеної кримінально протиправної діяльності слід розглядати у двох аспектах:

- 1) причини та умови наркозлочинності;
- 2) причини та умови вчинення конкретного кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Причини та умови наркозлочинності є похідними від загальних причин і умов злочинності у нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічним процесами у державі. Вивчення цих причин має важливе значення не тільки для глибокого пізнання об'єктивних джерел відповідного кримінального явища, а й для розроблення заходів загальносоціального запобігання.

Як зазначила Ю.Г. Пономаренко, результати різноманітних соціологічних досліджень, газетні й журнальні публікації та результати боротьби правоохоронних органів із незаконним наркообігом надають можливість умовно поділити усі наявні фактори вчинення наркозлочинів на дві великі групи: об'єктивні і суб'єктивні. Групу зовнішніх (об'єктивних) факторів складають умови, в яких існує особа, й обставини, що часто від неї не залежать. Це несприятливі економічні та соціальні умови існування, нестабільність у взаєминах між підлітком та його оточенням, недоліки

виховання, доступність наркотичних засобів і психотропних речовин тощо. До групи суб'єктивних факторів можна віднести такі причини, мотиви й умови вчинення злочинів у сфері незаконного наркообігу: мрія про високу економічну забезпеченість, спілкування з наркозалежними особами, позитивне ставлення до алкоголю та наркотиків із боку батьків і найближчого оточення. Основною умовою є психофізіологічні якості особистості. Автор робить висновок про те, що криміногенні явища і процеси, які детермінують наркозлочини, пов'язані з низкою факторів, які можна розподілити таким чином: 1) соціально-політичні; 2) соціально-економічні; 3) духовно-моральні; 4) інформативні; 5) медичні фактори. Є й інші фактори, які породжують наркозлочини [3, с. 10-11].

На наш погляд, умовами, що сприяють існуванню наркозлочинності, є такі чинники: 1) наркоманія як соціально негативне явище суспільства; 2) активізація діяльності міжнародних наркосиндикатів за здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України; 3) нелегальна міграція іноземців та осіб без громадянства; 4) недоліки в роботі правоохоронних органів щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 5) недостатня кількість висококваліфікованих працівників та різке «омолодження» кадрів у підрозділах протидії наркозлочинності Національної поліції; 6) корумпованість в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах тощо; 7) неналежна взаємодія правоохоронних органів з іншими державними органами та громадськістю; 8) негативний вплив інформаційних джерел; 9) недосконалість правового регулювання: а) протидії злочинності, у тому числі запобігання злочинності; б) в галузі контролю над наркотиками; 10) недосконалість механізму регулювання порядку отримання громадянами наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 11) неврегульованість процедури безпеки й зберігання зазначених засобів і речовин.

Серед мікросоціальних чинників, які сприяють поширенню наркоманії та незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, є: труднощі особистого характеру в орієнтації у сучасному бюрократизованому й індустріально розвиненому суспільстві, пов'язані з психічними навантаженнями; протест проти прийнятих у суспільстві цінностей і норм, що може заміщатися використанням визначених стримуючих засобів (наприклад, незаконне вживання наркотиків); труднощі у соціальній адаптації чи нездатність приймати й асимілювати загальноприйняті установки і традиції; невизначена перспектива і страх перед майбутнім, насамперед у галузі освіти та трудовій діяльності; суспільні зміни при зміні поколінь і пов'язані з ним конфлікти між поколіннями; труднощі, зумовлені сімейними проблемами і почуттям незахищеності; масове вживання наркотиків завдяки відповідним прикладам у рекламі та через ЗМІ; ефект «групи однолітків» – уперше наркотик вживають, як правило, не ізольовано, а в групі однолітків; помилки у

вихованні (наприклад, надмірна строгість, вседозволеність, зайва опіка, сильні протиріччя між школою і сім'єю) [4, с. 75].

Чинники індивідуального рівня поділяються на такі групи: 1) причини та умови, пов'язані з матеріальним станом і умовами життя осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; 2) причини та умови, пов'язані з моральним формуванням особи, з особливостями її соматичного та психічного стану; 3) причини та умови, що виникають із певної життєвої ситуації та поведінки особи [5, с. 14].

Крім цього, до чинників, що сприяють вчиненню конкретного кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, слід віднести недосконалість методики виявлення конкретного виду кримінального правопорушення та відповідно осіб, що їх учинили; недоліки під час досудового розслідування цих кримінальних правопорушень; недосконалість кримінально-правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення конкретного виду кримінального правопорушення.

Важливим для запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, є дані про особливості кримінально протиправної діяльності та кримінальної активності, ознаки поведінки конкретних категорій злочинців, способи вчинення та маскуванню кримінальних правопорушень тощо.

Досвід протидії наркозлочинності свідчить про невстановлення першоджерел надходження наркотиків, а виявлення тільки розповсюджувачів. На жаль, не в усіх випадках встановлюються джерела отримання наркотичних засобів або нарколабораторії, де їх виготовляють. Це свідчить про те, що залишаються поза увагою організатори збуту наркотиків, їх оптові постачальники. Це пов'язано з тим, що останнім часом наркодилери використовують під час вчинення кримінальних правопорушень спеціальні засоби, знаряддя, сучасні досягнення науки й техніки [6, с. 99].

За результатами аналізу кримінальних проваджень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, встановлено, що до загальних ознак, які характеризують особу злочинця, слід віднести такі: відносно молодий вік (до 30 років); негативне ставлення цієї категорії осіб до праці або навчання; наявність кримінального досвіду; достатньо велика кількість жінок та підлітків, які є соціально уразливим верствами населення і все частіше використовуються наркоділками (особливо серед осіб ромської національності, з яких складаються родинні групи, що займаються заготівкою та збутом наркотиків).

Крім цього, більша частка злочинців є активними споживачами наркотичних засобів та психотропних речовин. Так, наприклад, серед всього загалу засуджених, які вчинили наркозлочини в Дніпропетровській області,

36,83 % складають особи, які здійснюють незаконний обіг наркотичних засобів, але самі їх не споживають. Решта осіб, які вчинили наркозлочини, є активними споживачами наркотичних засобів та психотропних речовин [7, с. 111].

Таким чином, нейтралізація перерахованих вище чинників, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаним із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, є головним у запобіганні наркозлочинності.

Список використаної літератури:

1. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина : підруч.: у 2-х кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
3. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 19 с.
4. Антинаркотична профілактика : навч. посіб. / В. В. Черней, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін. ; за ред. В. В. Чернея. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 180 с.
5. Бабенко А. М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 21 с.
6. Кузик В. В. Кримінологічні засади діяльності підрозділів протидії наркозлочинності Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 216 с.
7. Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 248 с.

Литвинов В.В.

кандидат юридичних наук

доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ДОБРОВІЛЬНЕ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ ЯК ПІДСТАВА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Вже не один десяток років триває дискусія щодо права органів досудового розслідування закривати кримінальне провадження за підставами, що передбачають альтернативний спосіб розв'язання

кримінально-правового конфлікту, а саме звільнення особи від кримінальної відповідальності. Причиною такої дискусії стало закріплене в Конституції України поняття презумпції невинуватості, згідно з яким особа може бути визнана винною лише за рішенням суду [1]. Зазначену норму було визначено як один із конституційних принципів кримінального судочинства. Досліджуючи дію зазначеного принципу кримінального процесу, в юридичній літературі з'явилися думки про те, що лише суд вправі закрити кримінальне провадження та звільнити особу від кримінальної відповідальності, оскільки така особа фактично визнана винною, а винною вона може бути визнана лише за вироком суду [2]. Однак були й протилежні думки щодо застосування такого рішення на стадії досудового розслідування. В них обґрунтовувалася позиція про те, що застосування такого процесуального рішення органами досудового розслідування не суперечить принципу презумпції невинуватості [3, с. 25].

Зазначена дискусія була урегульована законодавчо, коли у законі рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності було віднесено до компетенції суду. А саме у 2001 р. Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України» від 12 липня 2001 р. [4], а потім у 2012 р. вже в нині чинному КПК України була передбачена окрема форма закінчення досудового розслідування, а саме направлення до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Суд розглядає зазначене клопотання на стадії підготовчого провадження та ухвалює рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Закріплення у законодавстві зазначених норм розділило підстави закриття кримінального провадження на два види. Перший – це підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які застосовуються прокурором і слідчим в імперативному порядку і не передбачають альтернативних шляхів вирішення кримінально-правового конфлікту. Другий вид – це підстави закриття кримінального провадження, які передбачають альтернативний вид вирішення кримінально-правового конфлікту. До підстав альтернативного способу вирішення кримінально-правового конфлікту можливо віднести звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі примирення сторін. Зазначена підстава, згідно чинного КПК України, застосовується судом на стадії підготовчого провадження за клопотанням органів досудового розслідування. Таким чином застосування такого процесуального рішення повинно повністю відповідати принципу презумпції невинуватості, закріпленому у ст. 62 Конституції України [5]. Адже прийняття цього рішення саме судом повинно означати встановлення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, а також обставин, за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності.

Проте варто зазначити, що передбачення законодавством застосування вищезгаданого процесуального рішення саме судом на стадії підготовчого провадження не вирішило у повному об'ємі дискусію, про яку зазначалося вище. Недолік вказаного процесуального порядку застосування цього процесуального рішення проявляється у тому, що питання його відповідності принципу презумпції невинуватості залишилось невирішеним, незважаючи навіть на те що воно застосовується судом. З цього приводу Л. А. Хрусова слушно зазначає, що для визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення недостатньо лише рішення суду. Відповідно до Конституції України, таке рішення необхідно оформити обвинувальним вироком. По-друге, суд має право визнати особу винною лише після повного розгляду справи та дослідження доказів сторонами, але не на стадії підготовчого провадження, метою якого є вирішення питання про можливість розгляду справи, але жодним чином не стосується питання про винність чи невинуватість особи. По-третє, чи варто приймати таке процесуальне рішення на судових стадіях процесу, якщо цим не вирішується проблема, однак втрачається одна з ключових переваг такої процедури – прискорення кримінального процесу та зменшення навантаження на органи досудового розслідування та суд [6, с. 51].

Вирішити зазначене питання пропонувалося шляхом застосування альтернативних способів розв'язання кримінально-правового конфлікту за наслідками судового розгляду. Оскільки визнати особу винною можна лише за вироком суду, науковцями висловлювалися думки про те, що зазначені рішення мають прийматися шляхом винесення обвинувального вироку без призначення покарання [2, с. 12]. На нашу думку процесуальний порядок застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правового конфлікту повинен враховувати можливість його вирішення добровільним шляхом самими конфліктуючими сторонами (потерпілим та підозрюваним) шляхом примирення. Якщо кримінально-правовий конфлікт по суті розв'язаний самими його сторонами то виникає питання про необхідність його вирішення ще й судом примусово. Добровільне розв'язання кримінально-правового конфлікту самими його сторонами слід вважати найкращим способом вирішення такого конфлікту. Адже сторони самі визначають про винуватість особи, сторони самі приймають рішення про усунення шкідливих наслідків кримінального правопорушення. А тому було б доречно врахувати факт добровільного вирішення кримінально-правового конфлікту та покласти його в основу рішення про закриття кримінального провадження.

Задля цього було б доречно закріпити у законі процесуальний порядок такого примирення та передбачити перелік кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких буде можливе примирення сторін. На нашу думку для вдосконалення процесуального порядку застосування альтернативних способів розв'язання кримінально-правового конфлікту слід звернути увагу на пропозиції щодо необхідності розроблення та передбачення у КПК

України підстави закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінального переслідування [7, с. 327; 8, с. 168-175; 6, с. 51]. Таке процесуальне рішення можна було б прийняти лише за наслідками добровільного вирішення кримінально-правового конфлікту самими його сторонами шляхом примирення. У такому випадку органами досудового розслідування не вирішувалося б питання про винуватість особи, оскільки це питання вже вирішено самими сторонами конфлікту. А тому органи досудового розслідування лише б констатували про недоцільність подальшого кримінального переслідування особи у кримінально-правовому конфлікті, який по суті вирішений добровільно самими його сторонами.

Приймати рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінального переслідування було б доречно віднести до повноважень прокурора. Адже прокурор здійснює кримінальне переслідування особи на стадії досудового розслідування, а у подальшому підтримує обвинувачення у суді. Тому за передбачених у законі підстав він міг би відмовитися від такої діяльності.

Вважаємо, що закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінального переслідування можливо було б застосовувати у разі вчинення кримінального проступку та нетяжкого злочину, де потерпілою стороною є фізична особа.

Умовами прийняття такого процесуального рішення можливо передбачити наступні: наявність доказів щодо кваліфікації діяння за статтею Кримінального кодексу України за вчинення якого можливо передбачити прийняття такого рішення; факт примирення сторін кримінально правового конфлікту, що може бути зафіксовано за сприяння медіатора; роз'яснення сторонам можливості закриття кримінального провадження у разі примирення сторін та отримання на це згоди кожної сторони.

Нажаль об'єм зазначеної публікації не надає змоги у повному об'ємі дослідити можливість застосування у вітчизняному кримінальному судочинстві рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінального переслідування. Для його застосування необхідно дослідити порядок примирення сторін кримінально-правового конфлікту та способи фіксації такого примирення, а також переліку кримінальних правопорушень за вчинення яких можливо було б прийняти таке процесуальне рішення. Однак передбачення такого процесуального рішення сприяло б швидкому та ефективному вирішенню кримінальних проваджень, надавало б можливість самим сторонам конфлікту визначати найбільш вигідні умови його розв'язання, а також розвантажило б судову систему.

Список використаної літератури:

1. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text

2. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Благодир Сергій Миколайович ; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1998. 18 с.

3. Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособ. Киев : КВШ МВД СССР, 1975. 132 с.

4. Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 12.07.2001 № 2670-III. *Відомості Верховної Ради України України*. 2001. № 44. Ст. 234.

5. Конституція України від 28.06.1996. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. URL: <http://gska2.rada.gov.ua>.

6. Хруслова Л. Закриття кримінальних справ. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 1 (31). С. 50–54.

7. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. Санкт-Петербург : Юридический центр-Пресс, 2002. 544 с.

8. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности : теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08; 12.00.09. Москва, 2005. 396 с.

Мамотенко О.П.

кандидат юридичних наук
адвокат

СТАН НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З АНАЛОГАМИ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

З урахуванням майже двохдесятилітньої практики застосування ст. 204 КК України сьогодні впевнено можна стверджувати, що визнання в 2001 році незаконного поводження з товарами у сфері акцизного оподаткування самостійним злочином було соціально зумовленим законодавчим рішенням, оскільки в цілому відповідало науково визнаним підставам криміналізації діянь (їх суспільна небезпечність та неможливість ефективно протидіяти проявам цього правопорушення без застосування кримінально-правових засобів), а також соціально-психологічним та системно-правовим умовам її здійснення [1, с. 40].

На нашу думку, такий висновок можна вважати вірним та актуальним й у 2022 році, тому що від деяких аналогів підакцизних товарів, на жаль, продовжують вмирати люди. Так, згідно повідомлення платформи для роботи з відкритими даними Opendatobot, у першому кварталі 2021 року від алкогольних отруєнь померло 580 українців [2]. Хоч аналітики й констатують зниження числа смертельних отруєнь алкоголем серед українців у 2020 році у 4 рази у порівнянні з показниками 16 років тому [3], але факт смерті від

отруєння аналогами алкогольних напоїв 6-ти людей щодня є безперечним підтвердженням соціальної зумовленості криміналізації цього діяння.

Також не покращилась ситуація у захисті господарської діяльності від незаконного поводження з аналогами підакцизних товарів. Так, за оцінками експертів, у 2021 році частка тіні у алкогольній продукції знаходиться у межах 40%, у нафтогазовій груп – 17-23%, зростання до найбільших за 10 років показників продемонструвала тютюнова галузь – 18% [4].

У листопаді 2021 року міністром внутрішніх справ Денисом Монастирським було повідомлено, що щорічно бюджет України недоотримує близько 50 мільярдів гривень через тіньовий ринок підакцизних товарів [5].

Для розуміння катастрофічності цієї цифри слушно для сьогоднішнього звернути увагу на те, що у 2021 році бюджет Міністерства оборони України дорівнював 121,4 млрд. грн. [6].

Тобто, виведення з «тіні», будь-якими засобами, в тому числі кримінально-правового реагування, 50 млрд. грн. дозволило б покрити 41,3 % видатків Міністерства оборони України у 2021 році.

Фахівці справедливо зауважують, що суспільна небезпечність діяння залежить і від інтенсивності посягання [7, с. 24].

Раніше ми зазначали, що питома вага злочинів, передбачених ст. 204 КК, у загальній структурі злочинів у сфері господарської діяльності у 2001-2013 роках складала у середньому 12%, зокрема: у 2001 р. склало 1%, у 2002 – 11, у 2003 – 13, у 2004 – 19, у 2005 – 13, у 2006 – 14, у 2007 – 16, у 2008 – 15, у 2009 – 14, у 2012 – 18, у 2013 – 9 [8, с.24].

За інформацією Офісу Генерального прокурора за січень-грудень 2014 року обліковано 8418 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з яких 746 за ст. 204 КК. У 2015 – 7631, з яких 722 за ст. 204 КК, у 2016 – 6940, з яких 798 за ст. 204 КК, у 2017 – 6297, з яких 596 за ст. 204 КК, у 2018 – 6334, з яких 574 за ст. 204 КК, у 2019 - 5 947, з яких 562 за ст. 204 КК, у 2020 – 5 342, з яких 615 за ст. 204 КК, у 2021 – 5469, з яких 721 за ст. 204 КК [9].

За нашими підрахунками питома вага злочинів, передбачених ст. 204 КК, у загальній структурі злочинів у сфері господарської діяльності у 2014-2021 роках складає у середньому 10,3%, зокрема: у 2014 році склало 8,9%, у 2015 – 9,5, у 2016 – 11,5, у 2017 – 9,5, у 2018 – 9,1, у 2019 - 9,5, у 2020 – 11,5, у 2021 – 13,2.

Як ми бачимо, сталість цього показника свідчить про те, що заходи протидії незаконному поводженню з аналогами підакцизних товарів потребують негайного вдосконалення.

Список використаної літератури:

1. Куц В. М., Мамотенко О. П. Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів (кримінально-правові аспекти): монограф. Київ : Норма права, 2020. 200 с.
2. Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/alcohol-death-2>

3. Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/beer-death-2>
4. Гетьман О. Чому зростає тіньовий обіг підакцизних товарів? Частка нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні є найвищою за останні 10 років. Як з цим боротися? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/12/23/680944/>
5. Міністерство внутрішніх справ. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/shhoricno-byudzet-ukrayini-nedootrimuje-blizko-50-milyardiv-griven-cerez-tinyovii-rinok-pidakciznih-tovariv-denis-monastirskii>
6. Про Держаний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20?find=1&text=%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%96%D1%85#Text>
7. Сабитов Р. Общественная опасность как критерий криминализации. *Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний* : сборн. науч. трудов. Омск : Омская высшая школа милиции МВД СССР, 1980. 144 с.
8. Мамотенко О. П. Сучасний стан незаконного обігу підакцизних товарів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 22-26.
9. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Недов С.Л.

кандидат юридичних наук, доцент

заслужений юрист України

професор кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ЗНАЧНА СУСПІЛЬНО КОРИСНА МЕТА ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПОМ'ЯКШУЄ КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ

Мотив та мотивація кримінального правопорушення є складним та багатограним явищем, тому в контексті нашого дослідження зупинимось на розгляді суспільно корисної мотивації кримінального правопорушення, визначимо стан дослідження цієї проблеми, спробуємо надати власні пропозиції відносно вдосконалення чинного кримінального законодавства.

Вивчення юридичної літератури свідчить, що суспільно корисна мотивація як самостійна проблема фактично не розглядалася вченими, незважаючи на те, що підходи до таких явищ, як мотив і мотивація кримінального правопорушення, розроблялись багатьма науковцями. У кримінально-правовій літературі існує декілька визначень мотивації кримінального правопорушення, що дозволяє стверджувати про відсутність

єдиного підходу до визначення цього поняття. Найбільш розповсюдженим є визначення, згідно з яким мотивація є процесом формування мотиву кримінального правопорушення.

Ряд вчених вважає, що мотивація кримінального правопорушення вживається у двох значеннях: як внутрішній процес виникнення мотиву кримінального правопорушення в результаті взаємодії особи з навколишнім середовищем та результат формування мотиву кримінального правопорушення [2, с. 51]. З таким підходом доцільно погодитись, оскільки він не суперечить психологічному визначенню поняття мотивації

На основі кримінально-правової класифікації мотивів можливо визначити такі: суспільно небезпечні (низькі) мотиви кримінального правопорушення; суспільно нейтральні мотиви кримінального правопорушення; суспільно позитивні мотиви кримінального правопорушення.

Ряд науковців доходить висновку, що мотивація кримінального правопорушення завжди є негативним та руйнівним за своїм змістом явищем, навіть якщо до її складу входять суспільно нейтральні або суспільно позитивні мотиви, тому що вона спотворює і завдає шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам. На нашу думку, з деякими аспектами цього визначення погодитись не можна, оскільки вчинення особою кримінального правопорушення із суспільно корисною мотивацією, по суті, не є негативним явищем, але небезпечність такого діяння полягає більше у наслідках, які настали і завдають шкоди правоохоронюваним інтересам, а не самій особі [3, с. 93-98].

Вчинення кримінального правопорушення з суспільно корисною мотивацією, на нашу думку, ніяким чином не можна ототожнюватися з негативною мотивацією вчинення кримінального правопорушення, оскільки їх істотна відмінність у спрямованості «лихої» волі особи, що вчинила кримінальне правопорушення. У випадку вчинення кримінального правопорушення із суспільно корисною мотивацією особа не є, по суті, суспільно небезпечною, оскільки вона бажає користі для суспільства.

Проблема полягає в тому, що вона обирає заборонені кримінальним законом засоби досягнення поставленої мети - особа ж, яка навмисно чинить кримінальне правопорушення із суспільно негативних мотивів і свідомо завдає шкоди життю, здоров'ю, власності особи, є не тільки суспільно небезпечною з точки зору вчиненого діяння, а передусім з точки зору спрямованості деструктивного умислу.

Безумовно, необхідно відмежовувати суспільно корисну мотивацію від суспільно негативної, але «виправданої» особою яка вчинила кримінальне правопорушення. Майже кожна особа яка вчинила кримінальне правопорушення виправдовує свої вчинки, знаходить для них певне ідеологічне підґрунтя, але це не робить його мотивацію суспільно корисною. Подібне виправдовування кримінально протиправної поведінки є своєрідною

психологічною сублимацією і лише сприяє укоріненню кримінально протиправних намірів.

Виправдання від реальної мотивації діяння можна відокремити, взявши за основу те, що воно не призначене для вчинення чи не вчинення певних дій, а існує лише для того, щоб «заспокоїти совість», пом'якшити відповідальність, набути порозуміння з суспільством тощо.

Можна дійти висновку, що суспільно корисну мотивацію кримінального правопорушення можна відокремити від суспільно негативної зіставленням діяння та його пояснення особою, яка його вчинила, разом із зіставленням такого діяння зі ступенем наближення до обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, - необхідна оборона; крайня необхідність; діяння, пов'язане з ризиком; затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення тощо. На нашу думку, всі діяння, які виключають кримінальну відповідальність згідно з розділом 8 Загальної частини КК України, вчинюються тільки з суспільно корисною мотивацією.

В чинному Кримінальному кодексі лише один раз вживається поняття «значна суспільно корисна мета» - у ч. 1 ст. 42 «Діяння, пов'язане з ризиком»: не є кримінальним правопорушенням діяння (дія чи бездіяльність), що завдає шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. При цьому користь для суспільства у випадку успіху таких дій (бездіяльності) повинна бути значною і за обсягом, і за характером [1].

Виходячи з вищевикладеного, ми пропонуємо власне визначення суспільно корисної мотивації кримінального правопорушення: суспільно корисною мотивацією кримінального правопорушення є поєднання в діяльності особи суспільно корисного мотиву та мети із засобами, які вступають у протиріччя з кримінальним законом. Ознаками суспільно корисної мотивації є: вчинення діяння з ознаками, які виключають його кримінальну протиправність; вибір засобу досягнення поставленої мети, який суперечить вимогам кримінального законодавства; реальне чи помилкове уявлення про корисність діяння.

Першою ознакою класифікації суспільно корисної мотивації є момент виникнення такої мотивації, відповідно до якого можна виділити первинну суспільно корисну мотивацію (або природну) та вторинну (або похідну), яка виникла і сформувалася під впливом певних суспільно політичних, економічних, релігійних факторів. Залежно від змінюваності суспільно корисної мотивації необхідно виділити: стійку суспільно корисну мотивацію; нестійку, яка під впливом різних негативних факторів змінюється або деформується в негативну мотивацію, що стає основою антигромадської діяльності.

Необхідно виділити такі види кримінально-правової класифікації суспільно корисної мотивації: суспільно корисна мотивація діянь, які становлять привілейований склад кримінального правопорушення (вбивство або умисне завдання тяжких тілесних ушкоджень у випадку перевищення

меж необхідної оборони, перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення т.ін.); суспільно корисна мотивація діянь, які відповідно до п.8, 9 ст. 66 є обставинами, що пом'якшують покарання; суспільно корисна мотивація за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння; суспільно корисна мотивація діянь, вчинених за умови максимального наближення до обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння.

Суспільно корисна мотивація будь-якої діяльності є реальним чинником, який протистоїть кримінальній протиправності, та тому також потребує визначення у межах кримінально-правового та кримінологічного досліджень. Виходячи із запропонованого аналізу, суспільно корисна мотивація полягає у поєднанні мотивів та цілей діяльності, які містять у собі бажання подолати кримінальну протиправність, сприяти добробуту, розвитку особи, держави, прагнення захисту її прав тощо[4, с.43-49].

Зауважимо, що заподіяння шкоди суспільним інтересам ще не свідчить про суспільну небезпечність особи та що кримінальне правопорушення було вчинено з суспільно негативних мотивів.

Відповідно до ч.2 ст. 66 КК України перелік обставин, що пом'якшують покарання, не є вичерпним. Зазначену норму можна розглядати у двох аспектах. По-перше, невичерпність переліку дозволяє суду під час призначення покарання враховувати обставини, прямо не вказані у законі (поганий стан здоров'я, наявність на утриманні непрацездатних членів сім'ї тощо); по-друге, відсутність прямої вказівки на суспільно корисну мотивацію як на пом'якшуючу обставину дає змогу суду проігнорувати таку важливу обставину, яка б вплинула на призначення виду і розміру покарання.

Вважаємо, що є потреба перегляду певних усталених поглядів на поняття мотивів кримінального правопорушення та призначення покарання крізь призму суспільно корисної мотивації. Суспільно корисна мотивація будь-якої діяльності може бути реальним чинником, який протистоїть кримінальній протиправності й тому вона теж потребує визначення у межах кримінально-правового та кримінологічного досліджень.

Врахування суспільно корисної мотивації вчиненого кримінального правопорушення має стати не правом, а обов'язком суду.

Наявність чітко регламентованої норми, яка міститиме положення про суспільно корисну мотивацію, в подальшому дозволить ефективно застосовувати її судами під час вирішення справ, та буде якісним критерієм індивідуалізації покарання.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25.
2. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

3. Чорний Р. Л. Проблемні питання мети і мотивів у складах злочинів проти основ національної безпеки України. *Вісник кримінального судочинства*. Київ. 2019. № 4. С. 89-103.

4. Фоменко В. Ф. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2021. №1(24). С. 43-49.

Пеньков С.В.

доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІЛР-МОДЕЛІ
В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Сучасне світове суспільство прагне до відкритості та демократичності. Додержання прав людини прирівняне, у розвинутих країнах, до найвищих соціальних цінностей, які підлягають безумовному забезпеченню та надійній охороні. Не є винятком і Україна. Так, згідно Конституції, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, ч. 2 ст. 3].

На зазначених основоположних принципах ґрунтуються і кримінальне процесуальне, і кримінальне право України. Згідно Кримінального кодексу України (далі – КК України або Кодекс), він має своїм завданням, не покарання, а правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. І лише для здійснення цього завдання Кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [2, ст. 1]. Аналогічним чином сформульовані завдання кримінального провадження і в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України). Згідно ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована

належна правова процедура [3]. Необхідно відмітити, що цитована стаття КПК України, від загально-декларативних приписів (захист, забезпечення і т.д.) висуває конкретизовані вимоги застосування належної правової процедури. Така процедура якраз і встановлюється Конституцією України, як актом найвищої юридичної сили, та законами і іншими нормативно-правовими актами, які приймаються на основі Конституції та повинні відповідати їй. Так, наприклад, згідно ст. 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [1, ст. 31]. Застосування правоохоронними органами заходів, що тимчасово обмежують зазначені права громадян, в Україні, детально та доволі жорстко регламентовані главою 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Інші законодавчі акти, якими також встановлено право правоохоронців застосовувати негласні способи отримання інформації, як правило, мають відсилочний характер на норми КПК України.

Неухильне додержання прав і свобод громадян, навіть у разі їх притягнення до кримінальної відповідальності, безумовно є наслідком прогресивного розвитку, свідченням цивілізаційного зростання кожного окремого індивіда та суспільства в цілому. Але, еволюція права, в напрямку постійного вдосконалення захисних конструкцій основоположних свобод громадян, як не прикро, має і зворотній бік. Як зазначають дослідники, контроль за злочинністю у вільному та відкритому суспільстві – завдання, виконання якого іноді стає практично неможливим з огляду на величезну кількість закономірних, а часом і доволі суперечливих дилем [4, с. 46]. «Сліпе» прагнення, за будь-яку ціну, додержуватись прав людини, призвело до поширення випадків зловживання цими правами, з метою приховування злочинів та уникнення відповідальності винних осіб. Зловживання набули таких масштабів, що навіть Європейський суд з прав людини вимушений був відмовляти у захисті тим, хто прагне зловживати правами людини [5].

Аналіз чинного законодавства, яким регламентовано діяльність правоохоронних органів, зокрема Законів України «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про бюро економічної безпеки України», свідчить про намагання впровадити в практику нову філософію боротьби із злочинністю – Intelligence-led Policing (далі – ILP), модель «поліцейської діяльності, керованою розвідувальною аналітикою». Найбільш детальне правове регламентування вказаного напрямку здійснено в Законі України «Про Бюро економічної безпеки України», який хронологічно був прийнятий останнім із наведених вище. Поліцейська діяльність керована розвідувальною аналітикою – це сучасна модель, яка передбачає інкорпорування розвідувальної аналітичної функції в загальну місію правоохоронної системи. Комплексне завдання – прогнозування ризиків та

вплив на дії – передбачає комбінування аналізу та процесу прийняття рішень. ІІР покликана кинути виклик домінуючій поліцейській парадигмі реактивної поліцейської діяльності [4, с. 25, 14]. В умовах сучасного формування інформаційного суспільства, розвідувальна аналітика стає окремим напрямком професійної діяльності правоохоронних органів, незалежно від «спеціалізації» протистояння злочинності (розкриття та попередження злочинів загальнокримінальної спрямованості, захист економічного суверенітету держави тощо).

Впровадження зазначеної моделі передбачає збирання, накопичення, зберігання та обробку колосальної кількості даних, в т.ч. і тих, що становлять конфіденційну інформацію про особу. З одного боку законодавець чітко регламентує цей процес. Так, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам надано право з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, витребувати документи та дані, що характеризують також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні кримінального правопорушення, джерело та розміри їх доходів та збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка [6, п.п. 4, 6 ч. 1 ст. 8]. В той же час, конкретизація, які саме відомості можуть збирати правоохоронці (крім розміру та джерела доходів), способів та меж їх використання, тощо – відсутня. Введені явно зайві обмеження, щодо кола осіб, відносно яких можуть збиратись відомості – підозрюваних у підготовці або вчиненні кримінального правопорушення або щодо яких проводиться перевірка. Таким чином, неврегульованими залишились випадки, коли збирання таких відомостей необхідно саме для встановлення цих осіб. Що стосується строків зберігання зібраних відомостей, окремі норми в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», які б регламентували це питання, також відсутні, у зв'язку з чим, слід вважати, що вони не повинні перевищувати строків ведення оперативно-розшукових справ, встановлених статтею 9¹ аналізованого закону. Обмеженість термінів зберігання зібраних відомостей, а отже і їх використання у подальшій аналітично-розвідувальній діяльності правоохоронних органів та відсутність окремої правової регламентації зазначеного питання, слід віднести до недоліків діючого законодавства.

Означені недоліки в напрямку збирання, захисту, зберігання та обробки конфіденційної інформації, в умовах ХХІ сторіччя, коли правоохоронці у своїй діяльності стикаються з вибуховим ростом даних, що підлягають аналізу, потребують негайного усунення. Спроба правової регламентації інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної роботи в Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» є беззаперечно прогресивним, але явно недостатнім кроком у вказаному напрямку. Перед науковцями, законодавцями та практичними працівниками стоїть завдання пошуку таких юридичних конструкцій правових норм, що з одного боку сприяли б якнайшвидшому впровадженню ІІР-моделі, а й з іншого не допускали б порушення прав і свобод людини. В першу чергу необхідна

розробка нормативно-правового акту, яким би чітко регламентувались збір та обробка необхідної правоохоронцям інформації, її захист і зберігання, формування інформаційних банків даних, використання отриманих відомостей для виконання основних завдань кримінального права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.05.2022).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02.06.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 02.06.2022).
4. Користін О. Є., Пєфтїєв Д. О., Пєньков С. В., Некрасов В. А. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою: ІЛР : навч. посіб.; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Київ : Вид-во Людмила, 2019. 120 с.
5. Тільман Гоппе. Про що говорять гроші. ЄСПЛ позбавляється від корумпованих суддів. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diynalnosti/mign_standart/2021_03_12_espl_suddi (дата звернення 02.06.2022).
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закону України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 02.06.2022).

Пилат С.П.

доктор права, доцент
доцент кафедри «Уголовного процесса,
криминалистики и информационной
безопасности» Академии
«Штефан чел Маре»
МВД Республики Молдова

**НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О МОМЕНТЕ ОКОНЧАНИЯ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ ВАНДАЛИЗМА**

Любое преступное деяние не может быть мыслимо без совершения вредоносного действия или бездействия, поэтому особо важную роль в квалификации любого преступления, в том числе и предусмотренного ст. 288 УК Республики Молдова, играет та категория состава преступления, к которому оно может быть отнесено.

С целью более удобного определения категории состава преступления, связанного с вандализмом, считаем целесообразным дать краткую характеристику всем видам состава преступления.

В этом смысле важно отметить, что по специфике структуры объективной стороны выделяются три вида компонентов преступления, а именно: материальный, формальный и формально-редуцированный.

Материальный состав – это тот состав объективной стороны, которому законодатель отнес в качестве обязательных признаков не только деяние, но и преступные последствия. В этом смысле объективная сторона преступлений с материальным составом характеризуется тремя обязательными признаками: преступным деянием, которое может проявляться действием или бездействием, вредными последствиями, а также причинно-следственной связью между деянием и его последствиями. Вид преступлений считается совершённым с момента наступления указанных последствий [5, с. 44].

Следовательно, при отсутствии хотя бы одного из трех признаков, преступление не может считаться совершённым.

Формальный состав – это тот состав, в содержании которого законодатель описывает объективную сторону преступления, ограничиваясь лишь одним основным его признаком – вредоносным деянием. Такие составляющие считаются оконченными с момента совершения преступного деяния, предусмотренного уголовным законом, наступление последствий не является обязательным для квалификации преступления, а если наступили какие-то вредные последствия, то они, в свою очередь, могут быть учтены судом при определении наказания [5, с. 44].

Итак, если законодатель описывает только действие или бездействие, как способы совершения вредного деяния и не включает последствия деяния как обязательные признаки состава объективной стороны, то можно говорить о формальном составе преступления.

Формально-редуцированный состав – составная часть, для потребления которой не требуется ни наступления преступных последствий, ни прекращения тех действий, которые могут привести к данным последствиям. Поэтому состав преступления строится таким образом, что окончание преступления переносится в более предварительную стадию. Иными словами, преступление формально-редуцированного состава потребляется с момента совершения вредоносного действия или бездействия, создавшего реальную опасность наступления преступных последствий [5, с. 45].

Таким образом, формально сокращенным считается тот состав, который предусматривает доведение преступления до стадии приготовления или покушения на преступление.

На основании выше изложенных характеристик, приходим к выводу, что правовая квалификация преступления, предусмотренная ст. 288 УК Республики Молдова в одном из трех видов компонентов (материальном, формальном и формально-редуцированном) является достаточно сложной и вызывает противоречивые мнения.

Руководствуясь положениями ст. 288 УК Республики Молдова, в которой упоминается, что вандализм представляет собой осквернение или

уничтожение общественных благ, делаем вывод, что преступное деяние имеет формальный состав и считается прекращённым от фактического совершения деструктивных актов или уничтожения, без необходимости наступления каких либо уголовных последствий.

В уголовной доктрине существует и другое мнение, согласно которому преступление, инкриминируемое ст. 288 УК Республики Молдова, имеет материально-формальный состав и деяние считается совершенным в ряде случаев с момента совершения действий, указанных в диспозиции ст. 288 УК Республики Молдова (порча), в иных случаях – с момента уничтожения предметов в общественном транспорте или в иных местах общего пользования [4, с. 330].

Среди авторов, утверждающих, что вандализм относится к категории преступлений со смешанным составом, а именно – материально-формальным, является и А.И. Рарог, согласно которому преступление вандализма считается совершённым либо от фактического совершения акта разрушения зданий, без необходимости наступления каких либо последствий, либо от наступления преступных последствий, возникающих в результате уничтожения товаров в общественном транспорте или иных местах общего пользования, автор также подчеркивает, что для последнего случая обязательно установление причинно-следственной связи между произведёнными действиями и возникшими последствиями [9, с. 322].

Ту же мысль развивает и автор А.В. Желудков, который указывает, что преступление вандализм может считаться совершённым в двух случаях, первый – с момента совершения действий, предусмотренных в правовой норме регламентирующей преступление вандализм, второй – с момента причинения порчи предметам, подвергшимся вандализму [7, с. 144].

Авторы В.П. Степалин [10, с. 201] и С.В. Максимов [12, с. 209], также придерживаются аналогичной точки зрения, а именно, что вандализм является альтернативным преступлением с формально-материальным составом.

Среди авторов, которые опровергают выше изложенное мнение о том, что преступление, предусмотренное ст. 288 УК Республики Молдова, имеет материально-формальный состав и продвигают иную точку зрения на затронутый вопрос, можно упомянуть автора Сергей Брынза, который подчёркивает следующее: „Преступление, предусмотренное ст. 288 УК Республики Молдова, является формальным преступлением. Оно считается израсходованным с момента осквернения зданий или иных помещений, либо уничтожения товаров в общественном транспорте или в других общественных местах” [2, с. 707].

Другим автором, разделяющим аналогичную точку зрения, является Ксенофонт Ульяновский, данный автор, утверждает, что преступление вандализм является формальным преступлением и считается совершённым с момента совершения вредоносного деяния [3, с. 560].

Автор Александр Бородак, в свою очередь, утверждает, что: „Преступление вандализм считается совершённым с момента совершения действий, направленных на осквернение, уничтожение предметов общего пользования, независимо от причинённого материального ущерба. Доля причинённого материального ущерба будет учитываться при индивидуализации уголовной ответственности или её исключении на основании ст. 14 абз. (2) УК Республики Молдова” [1, с. 425].

Соответственно из выше изложенного автором, можно сделать соответствующий вывод, а именно что вандализм является формальным преступлением. В этом смысле автор И.И. Козаченко, который упоминает, что вандализм считается совершённым в момент совершения сноса зданий или иных помещений либо в момент совершения актов уничтожения товаров в общественном транспорте или иных общественных местах [11, с. 513].

Соответственно, для квалификации деяния не обязательно наличие преступных последствий или установление причинной связи между последними и совершённым действием.

Среди других авторов, разделяющих схожие взгляды, является и автор В.П. Кашепов [6, с. 382] и Л.Л. Кругликов [8, с. 443]. По их мнению, преступление вандализм считается совершённым с момента совершения хотя бы одного из действий, перечисленных в положениях регулирующей его нормы. Размер материального или морального вреда, причинённого совершением вандализма, при установлении момента окончания преступления значения не имеет, они учитываются судом только в процессе применения к виновному взыскания.

В таком порядке мыслей, в результате множества ранее проанализированных мнений, можно сделать некоторые соответствующие выводы, а именно из трех видов составов преступления (материального, формального и формально-приведенного), мы приходим к выводу, что преступление вандализм, обусловленное к специфическим по своей структуре, может быть отнесено к категории преступлений, имеющих формальный состав.

В положениях ст. 288 УК Республики Молдова, чётко перечислены два вида альтернативных нормативных действий (осквернение и уничтожение), составляющих объективную сторону соответствующего деяния.

Таким образом, в случае совершения хотя бы одного из соответствующих действий, деяние считается уже совершённым, без необходимости наступления последствий, которые даже в случае их наступления учитываются судом при установлении уголовного наказания виновному.

Соответственно резюмируем, что в приведённых выше обобщениях выделяется момент окончания преступления вандализма, совпадающий с совершением хотя бы одного из действий, перечисленных в положении ст. 288 УК Республики Молдова.

Список использованной литературы:

1. Borodac A. Manual de Drept penal. Partea specială. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2004. 622 p.
2. Brînză S., Stati V. Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. II. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 1300 p.
3. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. ș.a. Drept penal. Partea specială. Vol. II. Chișinău: Cartierjuridic, 2005. 804 p.
4. Macari I. Dreptul penal al Republicii Moldova. Partea specială. Chișinău: Centrul Ed. alUSM, 2003. 509 p.
5. Pelin V., Chirița V. Considerațiuni privind modalitățile componentei de infracțiune. În: Avocatul poporului, 2007, nr. 3, pp. 43-45.
6. Гравина А. А., Кашепов В. П., Кошаева Т. О. и др. Уголовное право Российской Федерации : учеб. Москва : „Былина”, 1999. 559 с.
7. Желудков А. В. Уголовное право. Особенная часть. 2-е изд. испр. и доп. Москва : Юрайт-М, 2002. 232 с.
8. Уголовное право России. Часть Особенная ; отв. ред. д-ра юрид. наук, проф. Кругликов Л. Л. Москва : Волтерс Клувер, 2004. 880 с.
9. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть ; под ред. д-ра юрид. наук. проф. Парога А.И. Москва : Юристь, 2001. 638 с.
10. Уголовное право. Особенная часть в вопросах и ответах : учеб. пособ ; под ред. д-ра юрид. наук. проф. Парога А.И. Москва: Юристь, 2001. 294 с.
11. Уголовное право. Особенная часть : учеб. ; отв. ред. проф. Козаченко И.Я., Незнамова З.А. и Новоселов Г.П. Москва : Норма-Инфра-М, 2001. 960 с.
12. Уголовное право. Особенная часть : учеб. ; под общ. ред. проф. Гаухмана Л.Д. и Максимова С.В. Москва : Форум: Инфра-М, 2003. 400 с.

Піцик В. С.

аспірант кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ЗАСАД ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ ТА ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Питання протидії діяльності злочинних співтовариств (організованих груп – далі ОГ, злочинних організацій – далі ЗО, злочинних угруповань – далі ЗУ, організованих злочинних груп – далі ОЗГ й ін.) завжди приковували увагу значної кількості науковців, які займаються дослідженням

кримінально-правової, кримінологічної, кримінально-процесуальної, криміналістичної, оперативно-розшукової проблематики.

Найбільш вагомими доробками у теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики здійснено такими відомими вітчизняними вченими, як: Л. І. Аркушею, В. П. Бахіним, Б. І. Бараненком, Г. М. Бірюковим, М. Г. Богуславським, В. В. Босенком, В. М. Варцабою, В. Л. Грохольським, Л. Ф. Гулою, О. О. Деревягіним, О. Ф. Долженковим, О. М. Ємцем, В. В. Єфімовим, Б. В. Жуковим, В. Ю. Журавльовим, С. Ф. Здоровком, І. І. Іванчишиним, О. В. Ільїним, А. Ф. Іскендеровим, Н. С. Карповим, О. В. Кириченком, А. В. Коваленком, В. М. Ковбасою, В. П. Коржем, В. П. Кушпітом, В. І. Литвиненком, В. В. Лютим, Г. І. Масяйкіним, Д. Й. Никифорчуком, В. В. Нонік, О. О. Подобним, І. В. Потайчук, Р. М. Римарчуком, Д. Б. Санакоєвим, В. І. Сервецьким, В. А. Ситником, І. С. Стіхарною, Д. В. Стрельченком, О. І. Тарасенком, В. Є. Ткалічем, О. О. Толкаченко, О. Г. Цветковим, К. О. Чаплинським, В. В. Шендриком, Р. М. Шехавцовим, Б. В. Щуром та ін.

Вивчення результатів наукових досліджень дає можливість класифікувати роботи зазначених авторів враховуючи проблематику, яка була у них досліджена. Так, загальні питання оперативно-розшукової протидії діяльності ОГ, ЗО, ЗУ, ОЗГ на монографічному і дисертаційному рівні досліджувались Г. М. Бірюковим (1999 р.), Б. В. Жуковим (2011 р.), В. В. Нонік (2007 р.), В. І. Литвиненком, І. В. Сервецьким (2003 р.).

Виявлення і документування окремих видів кримінальних правопорушень вчинених ОГ, ЗО, ЗУ, ОЗГ у межах оперативно-розшукового й кримінального провадження вивчались багатьма науковцями, зокрема:

- протидію торгівлі людьми, вчиненої ЗУ - О. М. Ємцем (2011 р.), М. В. Куратченком (2017 р.), Р. М. Мрочком (2018 р.), К. Ю. Назаренко (2016 р.), Д. Б. Санакоєвим (2009 р.), І. А. Грабазієм (2012 р.);

- тактичні операції при розслідуванні убивств, вчинених ОГ і ЗО - С. Ф. Здоровком (2002 р.);

- оперативно-розшукову протидію крадіжок із квартир, вчинюваних ОГ - О. О. Ганжею, О. О. Деревягіним, М. В. Стацаком, К. В. Шаховим, В. В. Шендриком (2016 р.);

- виявлення та розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчинюються ЗУ - Д. В. Стрельченком (2008 р.), В. М. Ковбасою (2012 р.), В. В. Лютим (2016 р.), О. Л. Христовим (2011 р.);

- оперативно-розшукове забезпечення протидії незаконному обігу «наркотиків», вчинюваного злочинними угрупованнями - М. О. Сергатим (2002 р.), В. В. Кузиком (2021 р.), О. М. Міщанинцем (2015 р.);

- оперативно-розшукову протидію бандитизму - В. І. Лебедєвим, Д. Й. Никифорчуком (2000 р.), О. І. Тарасенком (2006 р.);

- виявлення та оперативно-розшукове супроводження розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв та речовин - С. А. Коцюбою

(2019 р.), В. П. Меживим (2006 р.), С. П. Мелькиченком (2016 р.), Г. А. Назаренком (2019 р.), О. С. Тарасенком (2017 р.);

- оперативно-розшукові аспекти протидії кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки – О.В. Кириченком (2016 р.), В. М. Шевельком (2020 р.).

Крім цього, монографічному дослідженню також підлягали й оперативно-розшукові аспекти, які стосуються окремих теоретичних проблем, або окремих напрямків роботи оперативних підрозділів правоохоронних органів, а саме:

- виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків - Л. І. Аркушею (2001 р.)

- оперативно-розшукові та криміналістичні аспекти протидії організованій злочинності у сфері економіки - В. П. Кушпітом (2010 р.) В. П. Коржем (2002 р.);

- організацію та тактику виявлення і документування діяльності ОЗУ загальнокримінальної спрямованості - І. В. Потайчук (2008 р.), М. Г. Богуславським (2007 р.);

- основи протидії етнічним організованим злочинним групам криміналістичними та оперативно-розшуковими засобами - І. С. Стіхарною (2009 р.), В. В. Босенком (2012 р.);

- організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю - О. О. Подобним (2014 р.);

- тактико-психологічні основи розслідування злочинів, що вчиняються злочинними групами - В. М. Варцабою (2003 р.);

- питання оперативно-розшукової протидії діяльності організаторів, лідерів та «авторитетів» організованих злочинних угруповань - Л. Ф. Гулою (2008 р.), Г. І. Масяйкіним (2012 р.), О. О. Толкаченко (2009 р.);

- проблематику негласного проникнення й розвідки в середовищі та організованої злочинності, а також її контролю - А. А. Галючком (2007 р.), О. Ф. Долженковим, О.В. Ільїним (2012 р.), В. А. Некрасовим, Ю. Е. Черкасовим (2001-2003 рр.), О. Г. Цветковим (2002 р.);

- інформаційне забезпечення оперативно-розшукової протидії організованій злочинності організованою злочинністю, у тому числі із використання засобів масової інформації - В. Ю. Журавльовим (2002 р.), А. Ф. Іскендеровим (2015 р.), В. Є. Ткалічем (2008 р.);

- правові та організаційно-тактичні основи застосування оперативно-технічних засобів підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю А. В. Коваленком (2004 р.);

- питання розслідуванню кримінальних правопорушень, учинених ЗУ, а також усунення чи подолання їх протидії - І. І. Іванчишиним (2017 р.), Р. М. Римарчуком (2010 р.), К. О. Чаплинським (2003 р.), Б. В. Щурем (2005 р.), Р. М. Шехавцовим (2003 р.).

Аналізуючи вказані наукові праці можна дійти висновку, що здебільшого вченими проводились лише фрагментарні розробки, пов'язані із організаційно-тактичними засадами оперативно-розшукової протидії діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу.

Більшість результатів цих робіт були отримані до прийняття Кримінального процесуального кодексу України, нової редакції Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [1-5] та інших нормативно-правових актів, які обумовили низку структурно-функціональній змін в правоохоронних органах, організації і тактиці їхньої діяльності.

У зв'язку із внесенням змін до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4.06.2020 р. № 671-IX [6] з'явилися нові склади кримінальних правопорушень проти громадської безпеки стосовно діяльності злочинних спільнот, а також осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу («вора в законі», «кримінального авторитету», «положенця», «смотрящого»), які ще не були досліджені в аспекті оперативно-розшукової протидії.

Підводячи підсумок, зазначимо, що організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової протидії діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, не були комплексно досліджені на дисертаційному рівні.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>
3. Стратегія боротьби з організованою злочинністю : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від від 16 верес. 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.
4. Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. : схвалена Указом президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.
5. Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : схвалена Указом президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 черв. 2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#top>.

Постолов Т.О.

аспірант кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ НА ЕТАПІ ЗАКРІПЛЕННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ ПО ЗЛОЧИНАХ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Як показали результати дослідження, етап закріплення доказової бази, як правило, включає в себе такі заходи: заходи, направлені на отримання інформації щодо розміру завданих злочинною діяльністю збитків; заплановані дії, направлені на подолання протидії проведенню досудового розслідування; дії, направлені на легалізацію матеріалів оперативної розробки [1].

В межах тез доповіді пропонуємо зупинитись на деяких особливостях взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час здійснення заходів, направлених на:

- отримання інформації щодо розміру завданих злочинною діяльністю збитків;
- подолання протидії проведенню досудового розслідування;
- легалізацію матеріалів оперативної розробки.

Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час здійснення заходів, направлених на отримання інформації щодо розміру завданих злочинною діяльністю збитків.

Слід зазначити, що специфікою оперативно-розшукового документування по даній категорії злочинів є те, що процес оперативно-розшукового документування за оперативними провадженнями переходить в стадію реалізації лише тоді, коли є достатня інформація про порушення прав інтелектуальної власності конкретного правовласника. Тому процес здійснення заходів, направлених на отримання інформації щодо розміру завданих злочинною діяльністю збитків здебільшого полягає у тому щоб встановити інші обставини усіх фактів порушення прав інтелектуальної власності та можливих потерпілих (правовласників), які не були встановлені до цього. Крім того, здійснюється заходи щодо отримання від правовласників відповідних документів, які підтверджують розмір завданих збитків при порушенні їх прав інтелектуальної власності.

У процесі здійснення заходів, направлених на отримання інформації

щодо розміру завданих злочином збитків, як правило, обов'язки між слідчим та оперативним працівником розподіляються наступним чином.

Оперативний працівник підрозділу кіберполіції здійснює заходи, направлені на встановлення усіх фактів порушення прав інтелектуальної власності та можливих потерпілих (правовласників), які не були встановлені до цього.

Слідчий, у свою чергу, здійснює заходи, направлені на отримання від правовласників відповідних документів, які підтверджують розмір завданих збитків при порушенні їх прав інтелектуальної власності та визнання такої особи потерпілим у кримінальному провадженні.

Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час здійснення дій, направлених на подолання протидії проведенню досудового розслідування.

З метою подолання протидії проведенню розслідуванню слідчий має можливість використовувати наступні заходи:

- використовувати заходи обмежувального характеру передбачені кримінальним процесуальним законодавством (попередження про недопустимість втручання у розслідування, заборона на участь у слідчих (розшукових) діях, відмова у задоволенні клопотань, затримання, арешт тощо);
- використовувати тактичні прийоми для подолання протидії під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- здійснювати заходи, направлені на захист потерпілих, свідків, інших учасників кримінального судочинства;
- використовувати можливості ЗМІ та мережі Internet для дезінформації про хід розслідування по кримінальному провадженні [2].

В свою чергу працівниками оперативних підрозділів можуть виконуватися наступні заходи:

- націлити негласний апарат на збір інформації про наміри фігурантів, направлені на протидію проведенню розслідування;
- проводити заходи, направлені на своєчасне виявлення намірів відносно: залякування свідків, потерпілих або інших учасників кримінального процесу, знищення доказів тощо;
- проводити оперативні комбінації, направлені на створення конфліктних ситуацій між фігурантами;
- забезпечувати оперативне перекриття місць проведення обшуків [2].

Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час здійснення дій, направлених на легалізацію матеріалів оперативної розробки.

Основна роль в легалізації матеріалів оперативної розробки покладається на оперативного працівника кіберполіції. Зокрема, здобуті та підготовлені під час оперативно-розшукової діяльності документи відповідно до положень статей 84, 99 КПК України є процесуальними джерелами

доказів. Якщо такі матеріали містять секретну інформацію, вони надсилаються до органу досудового розслідування після перегляду Експертною комісією з питань таємниць їх грифів секретності.

Про направлення до органу досудового розслідування матеріалів, отриманих під час проведення ОРЗ, одночасно письмово інформується керівник відповідної прокуратури (уповноважений прокурор), який здійснює нагляд за додержанням законів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Протокол та інші матеріальні носії секретної інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів, за умови дотримання вимог нормативно-правових актів у сфері охорони державної таємниці мають бути розсекречені та передані до органів досудового розслідування або без такого розсекречування в разі наявності в них фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, які можуть бути використані в кримінальному провадженні, як підстави для початку кримінального провадження або проведення невідкладних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, для отримання фактичних даних, які можуть стати доказами в кримінальному провадженні, для попередження, припинення і розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів, розшуку осіб, які ухиляються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, осіб безвісно зниклих [3].

Використання в кримінальному провадженні матеріалів ОРЗ та ОТЗ, яким надано грифи секретності (розсекречування матеріальних носіїв інформації (далі - МНІ)), здійснюється після перегляду їх грифів секретності, відповідно до Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року № 939.

Виходячи з вище зазначеного, можна дійти до висновку, що на етапі закріплення доказової бази під час реалізації матеріалів оперативної розробки особлива увага приділяється взаємодії слідчих та оперативних підрозділів кіберполіції під час здійснення заходів, направлених на отримання інформації щодо розміру завданих злочинною діяльністю збитків та під час здійснення дій, направлених на подолання протидії проведенню досудового розслідування. При цьому, на даному етапі реалізації на оперативного працівника кіберполіції покладається функція легалізації матеріалів оперативної розробки.

Список використаної літератури:

1. Крищенко А.Є. Оперативно-розшукова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним відтворенням та розповсюдженням комп'ютерних програм : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2020. 248 с.

2. Пеньков С. В., Дараган В. В., Макашов А. В., Волошина М. О. Оперативно-розшукове документування: теорія та практика : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 454 с.

3. Пеньков С. В., Дараган В. В., Волошина М. О. Практикум зі складання оперативних та процесуальних документів щодо проведення оперативно-розшукових заходів та негласних (слідчих) розшукових дій : практикум. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 488 с.

Сур І.С.

ад'юнк

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Дараган В. В.

доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри

оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НЕГЛАСНИХ ПОЗАШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень – це основна функція підрозділів кримінальної поліції територіальних органів. Співробітники кримінальної поліції для розкриття тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень використовують безліч засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.

Особливості та проблематику використання негласних позаштатних працівників досліджували такі науковці: Г. О. Душейко, С. М. Князєв, І. Ф. Обушевський, О. О. Подобний, Є. В. Поляков, О. О. Сухачов, К. В. Шахова та ін.

Очевидно, що від повноти різнобічної інформації, оперативності її надходження та якості опрацювання залежить ефективність і своєчасність виявлення та документування кримінальних правопорушень оперативними підрозділами [2, с. 149]. Таку інформацію співробітники кримінальної поліції можуть отримувати від негласних позаштатних працівників.

О. О. Сухачов зазначає, що негласні позаштатні працівники оперативних підрозділів – це особи з якими оперативні працівники встановили конфіденційне співробітництво, відповідно до законодавства України [5, с. 61].

К. В. Шахова стверджує, що у теорії оперативно-розшукової діяльності вказаних суб'єктів здебільшого прийнято називати силами оперативно-розшукової діяльності. Однак, науковець вважає, що перелічених осіб також

слід відносити й до суб'єктів оперативно-розшукової протидії, оскільки останні відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчих нормативних актів, в тому числі закритого характеру, в процесі здійснення оперативно-розшукової протидії злочинності можуть залучатись до проведення оперативно-розшукових заходів, тобто на протязі певного проміжку часу виконувати «обов'язки» оперативного працівника. Враховуючи вказане, гласні та негласні штатні та позаштатні працівники є допоміжними суб'єктами оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням [6, с. 438].

У свою чергу О. О. Подобний слушно зауважив, що суб'єкти – це органи, підрозділи чи особи, які виконують певні функції та наділені правами здійснення оперативно-розшукової діяльності. Від суб'єктів слід відрізнити учасників оперативно-розшукової діяльності – негласних позаштатних працівників, спеціалістів, експертів, інших працівників ОВС, слідчих, прокурорів, суддів, які мають права, сприяють цій діяльності, але від імені держави здійснювати ОРД не можуть [3, с. 59].

І. Ф. Обушевський надає такий перелік того, що підлягає виявленню негласним позаштатним працівникам: факти готування та вчинення кримінального правопорушення; інші обставини, що мають значення для боротьби зі злочинністю (зокрема, що характеризують злочин і особистість винних, а також причини й умови, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення); сліди та знаряддя готування до кримінального правопорушення; сліди, що залишені злочинцями на місці події; знаряддя вчинення кримінального правопорушення; викрадене майно та інші предмети, що мають значення для встановлення і викриття винних осіб; предмети й речовини, що заборонені до зберігання, носіння та користування; особи, які замислюють, готують і скоюють кримінальне правопорушення або причетні до нього; особи, які допускають протиправну поведінку, що свідчить про можливість вчинення ними кримінального правопорушення; особи, які володіють інформацією, що має значення для боротьби зі злочинністю; особи, які здатні систематично надавати допомогу в боротьбі зі злочинністю тощо [4, с. 101].

Г. О. Душейко, спираючись на узагальнення наукових досліджень, дійшов висновків, що основними напрямками реалізації оперативно-розшукової інформації, отриманої під час негласного співробітництва, виступає її використання: для вирішення питання про відкриття кримінального провадження за оперативними матеріалами; при прийнятті деяких процесуальних рішень, які не підлягають обґрунтуванню доказами (про затримання підозрюваних, проведення обшуку, обрання запобіжного заходу); для вибору конкретних тактичних прийомів здійснення слідчих дій (тактика затримання на місці злочину, огляд, виїмка, обшук, допит підозрюваних і свідків); як джерела доказів (за наявності відповідних умов предмети й документи, отримані негласним шляхом, згодом набувають доказового значення) [1, с. 115].

Ми вважаємо, що більш коректно відносити негласних позаштатних працівників, як зазначив О. О. Подобний, до сил оперативно-розшукової діяльності, оскільки вони є допоміжними учасниками при розкритті кримінальних правопорушень, а вже суб'єктами оперативно-розшукової діяльності можна рахувати оперативні підрозділи, які здійснюють функції держави стосовно нейтралізації криміногенних проявів.

Отже, підсумовуючи викладене українськими науковцями, негласні позаштатні працівники відіграють таку роль в діяльності територіальних підрозділів кримінальної поліції:

- можуть надавати різнобічну інформацію стосовно злочинних проявів на всіх його етапах;
- для встановлення причетності особи до готування або вчинення кримінального правопорушення та подальшого вирішення у якому статусі вона буде перебувати (можливо особа не причетна до злочину, але може надати інформацію, яка має оперативний інтерес);
- можуть надавати інформацію стосовно предметів або речей, які можуть бути знаряддями кримінального правопорушення та/або викраденими;
- такі особи можуть входити у довіру до злочинних елементів для систематичного надання інформації;
- можуть надавати інформацію стосовно нових методів вчинення кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Душейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 205 с.
2. Князев С. М. Загальна характеристика організації оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи національної поліції України. Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 146-151
3. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.
4. Поляков Є. В. Деякі аспекти використання конфіденційного співробітництва в діяльності кримінальної розвідки. Організаційно-правові аспекти досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 99-102.
5. Сухачов О. О. Кримінальна розвідка: проблеми юридичного статусу негласних працівників оперативних підрозділів та шляхи їх вирішення. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 квітня 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. 184 с.

6. Шахова К. В. Класифікація суб'єктів оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Форум права*. 2017. № 5. С. 435-440.

Татарінов В.І.

старший викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ

Дослідження з використанням поліграфа – це спеціальний захід, який організується та проводиться відповідно до певних правил і є безпечним для здоров'я людини. Поліграф – це звичайний медико-біологічний прилад, призначений для одночасної реєстрації кількох фізіологічних показників організму людини, що виникають у відповідь на питання, що перед ним ставляться. Процедура дослідження на поліграфі передбачає використання спеціальних датчиків, які кріпляться на тілі людини, яка піддається перевірці.

Поліграфні дослідження мають дві складових, по-перше, це наукова діяльність, по-друге – дослідна. І обидві ці складові діють як одне ціле під час дослідження. Тому від особи, яка проводить таке дослідження вимагається спеціальної освіти, практичних навичок, а також суворого дотримання методик, встановлених нормативними документами.

Дослідженню піддається пам'ять людини, в якій фіксується і якийсь час, а іноді і все життя, зберігається інформація про події, що відбувалися у його житті. Якщо події чи явища, що сталися з людиною викликали бурхливі емоції, привернули підвищену увагу, то подібні події, явища міцно фіксуються у довгостроковій пам'яті (підсвідомості) людини. Таку суб'єктивно значущу інформацію неможливо спеціально забути, «стерти» чи «видалити» з пам'яті людини, крім випадків психічних захворювань.

Основою поліграфного дослідження є принцип психофізіологічного феномену, тобто психічного переживання людиною інформації, яку він отримує від зовнішнього середовища. Під час дослідження поліграфолог – фахівець із інструментальної детекції брехні, ставить спеціально підібрані питання, які стимулюють та активізують психіку особи, що перевіряється.

Ідея даного принципу полягає в тому, що ці питання є для психіки досліджуваної людини стимулами, які активізують, як відповідні сегменти пам'яті людини, так і супутні пам'яті психічні процеси, а саме увага, емоції, відчуття, мислення, свідомість, настанови тощо. Питання, задані поліграфологом у певній послідовності, стимулюють психічні процеси у людини, які, у свою чергу, впливають на її фізіологічний стан (дихання, серцебиття, мимовільні рухи, артеріальний тиск і т. п.). Ці зміни фіксуються датчиками поліграфа, що дозволяє, хоч і побічно, судити про ті зміни, що сталися у психіці людини у відповідь на поставлені запитання.

Метою поліграфного дослідження є непряме, опосередковане виявлення потрібної інформації, яка досліджувачем оцінюється як суб'єктивно важлива, за допомогою оцінки його фізіологічних реакцій, що виявляються у відповідь на поставлені запитання.

Питанням дослідження використання поліграфа приділяли увагу: Г. А. Злобін, В. М. Тертишник, Р. С. Белкін, О. Г. Бондарчук, Н. С. Карпов, О. П. Сошнікова, Д. А. Мовчан, О. І. Мотлях та ін.

Завдання, яке ставиться перед поліграфологом у ході дослідження, це виявити наявність або відсутність у пам'яті досліджуваної людини необхідної інформації. При спробі людини приховати таку інформацію, її організм підсвідомо, мимоволі відчуває стан мікростресу, рівень якого залежить від важливості цієї інформації для людини. Такі незначні зміни, нехай навіть короточасні, не завжди помітні для ока людини, але зміни стану організму (підвищення тиску та потовиділення, почастішання серцебиття та дихання) фіксуються високочутливими датчиками поліграфа.

Основною сутністю та складністю в роботі поліграфолога є спроможність фахівця відрізнити банальних страх невинуватої людини від намагання приховати людиною інформацію, що має значення для слідства. Оскільки обидві людини будуть демонструвати психологічні та фізіологічні прояви.

Рівень кров'яного тиску, ритм дихання, інтенсивність потовиділення, реакцію очних зіниць - це основні фізіологічні показники, які реєструються поліграфами і вони є об'єктивними, а дати їм оцінку може тільки фахівець – поліграфолог, який використовує для цього спеціальні методики.

Фактичною основою використання поліграфа є потрібна, але прихована людиною інформація, яку необхідно об'єктивізувати. Саме фактори «потрібна, але прихована» та «необхідно об'єктивізувати» зобов'язують поліграфолога організовувати та проводити дослідження, дотримуючись моральних аспектів та керуватися законодавством України. Проте слід зазначити, що нині в Україні єдиного нормативного акту, який регулював би застосування поліграфа в різних сферах суспільного життя, немає. На сьогоднішній день не існує також жодних заборон на придбання та застосування поліграфу. На нашу думку такий акт є необхідним, як і отримання дозволу/ліцензії на застосування поліграфа тому, що за останні роки набуло поширення використання поліграфів, як в практичній діяльності правоохоронних органів, так і при прийнятті людини на роботу.

Дослідження на поліграфі це завжди вплив на психіку людини, яка перевіряється, тому така діяльність вимагає спеціальної освіти з отриманням офіційного документа єдиного зразка, а також практичного досвіду та дотримання встановлених методик.

Слід наголосити, що перевірка на поліграфі – справа добровільна і може проводитись лише за письмовою згодою випробуваного. При цьому прилад, на якому проводиться опитування, обов'язково має бути сертифікований, а сама процедура перевірки суворо регламентована. Відмова

від проходження поліграфа при цьому не повинна фіксуватися документально.

У ч. 2 ст. 28 Конституції України передбачено: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам», у ст. 32 Конституції України закріплено: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди» [1]. Тому результати поліграфологічного дослідження видаються тільки тим особам, що пройшли перевірку.

Дослідження з використанням поліграфу, що проводяться нині в Україні, здійснюються у двох варіантах. По-перше, з використанням поліграфа проводяться психологічні експертизи при розслідуванні кримінальних справ та в рамках адміністративного, господарського та цивільного провадження. Результати таких експертиз можна використовувати як докази.

У ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [2].

У ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України також передбачено, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються висновками експертів [3].

Підставою для використання поліграфа, для проведення психологічних експертиз став наказ № 1350/5 «Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5», а саме в частині науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, який був прийнято відповідно до статей 7, 8 Закону України «Про судову експертизу» [4].

По-друге, перевірки загальноприйнятї чи стандартні (тестування). Такі перевірки проводять поліграфологи, які працюють у державних чи комерційних структурах. Вони проводяться з метою вирішення питань особистого характеру, а також при кадровому відборі фахівців, як у різні цивільні комерційні структури, так і в спеціальні правоохоронні органи [5].

Прямих законів або нормативно-правових актів, які б зобов'язували працівників чи претендентів на зайняття вакантної посади на приватних підприємствах проходити поліграф на сьогодні не існує.

На сьогодні день немає також і безпосередньої заборони або обмежень щодо проведення перевірки працівників на поліграфі, їх періодичності, підстав, а також ініціаторів проведення досліджень. У

чинному законодавстві України містяться правові норми, які побічно регулюють застосування поліграфу у трудових відносинах. Це вказує на те, що правове обґрунтування використання результатів тестування із застосуванням поліграфу вимагає завжди індивідуального підходу і має бути комплексним.

Таким чином, для регулювання використання поліграфу у цивільних державних та комунальних структурах, приватному секторі економіки – службові перевірки, прийом на роботу та ін. спеціальних законодавчих та нормативних актів не існує. Натомість відсутня і заборона. Тут діятимуть загальні правові засади – застосування поліграфу можливе лише за згодою опитуваної особи, дослідження на поліграфі не повинно вторгтися в особисте життя особи і посягати на її інші права і свободи. Практично кожне підприємство, будь-якої форми власності України, може мати чинні відомчі нормативні документи, що регулюють використання поліграфу. Однак таке використання можливе лише для проведення внутрішньовідомчих службових перевірок та кадрової роботи.

Що стосується інформації, яка отримана з використанням поліграфу, то вона буде доказом лише в тому випадку, якщо її отримано в рамках досудового слідства або під час проведення судової експертизи. Проведення таких експертиз детально прописано у процесуальних кодексах України та Законі України «Про судову експертизу».

Нині Україні потрібен єдиний закон, який би легалізував використання поліграфу загалом, як у державних та комунальних підприємствах, приватному секторі, так і у відповідних силових відомствах та структурах. Цей закон має визначити ситуації, коли роботодавець мав би право використовувати поліграф, готувати для цього фахівців, розробляти методики та придбавати сертифіковану техніку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 01.01.2020. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
5. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монограф. Київ : *Освіта України*, 2012. 394 с.

Телійчук В.Г.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТАКТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ РОБОТИ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩУ

Досвід протидії злочинності показує, що боротися з нею тільки гласними заходами дуже важко або практично неможливо. Вирішення цього питання здійснюється як правило за допомогою сил, форм, методів та засобів оперативно-розшукової діяльності основною категорією якої є оперативно-розшукова тактика. При вирішенні завдань у сфері суспільної діяльності, в тому числі й оперативно-розшукової, потрібно зазвичай керуватися вихідними положеннями (директивами, рекомендаціями, наказами), що закріплені нормативно-правовими актами. Дія цих положень може бути розрахована як на короткий, так і на тривалий час, і тому вони можуть містити тактичні рекомендації щодо здійснення окремого заходу або цілого комплексу заходів. Тому, у теперішній час, на наш погляд, особливого значення набувають питання необхідності викладення теоретичних та методологічних основ оперативно-розшукової тактики, її місця та ролі у виявленні, припиненні і розкритті злочинів оперативними підрозділами Національної поліції України [1]. Тактика як мистецтво ведення протидії злочинності притаманна діяльності, пов'язаній із суперництвом, боротьбою, введенням в оману протидіючої сторони для забезпечення власного успіху (військова справа, спорт, оперативно-розшукова робота тощо). Діяльність посадових осіб, покликаних працювати у галузі конфліктних ситуацій (воєначальники, оперативники НПУ, СБУ, прикордонних військ тощо), пов'язана з постійною протидією ворогуючої сторони. Це зумовлює необхідність урахувати не лише свої оперативно-тактичні плани, а й задуми, наміри, поведінку супротивника, передбачати його вчинки, рішення, заходи. Оперативно-розшукова тактика як складова частина оперативно-розшукової роботи – це мистецтво протидії кримінальному середовищу [2, с. 28]. Оперативно-розшукова тактика є складовою частиною загальної тактики, яка з доісторичних часів визнана військовим мистецтвом підготування, організації та ведення бою, визначення шляхів, методів, засобів і форм боротьби, що відповідають конкретним обставинам у цей момент і забезпечують стратегічний успіх, а в переносному значенні - це прийоми, засоби досягнення якоїсь мети, лінія поведінки кого-небудь [3, с. 159]. Тому,

необхідність розвитку в рамках оперативно-розшукової діяльності такого прикладного елемента як тактика зумовлена наявністю певного протипротива та протилежністю інтересів сторін, а саме: ціннісних та злочинних, що є характерним для правоохоронної сфери. Також наявність тактичного планування дій та операцій спричинена наявністю ризику для життя і здоров'я працівника під час виконання службових обов'язків, провадження діяльності в екстремальних умовах та високий ступінь відповідальності уповноважених осіб за життя і здоров'я пересічних громадян. Це неповний перелік обставин, які зумовили виникнення тактичного планування в системі оперативно-розшукової діяльності [2, с. 28]. Отже, оперативно-розшукова тактика як складова частина оперативно-розшукової роботи – це мистецтво протидії кримінальному середовищу. Під тактикою розкриття злочинів слід розуміти найбільш раціональний порядок застосування з цією метою правомірних, науково обґрунтованих та підтверджених передовим досвідом методів, способів і прийомів здійснення органами Національної поліції процесуальних дій, а також оперативно-розшукових та інших заходів.

Роботу з розкриття злочинів необхідно починати з вивчення оперативної обстановки в регіоні. Вивчення, аналіз та оцінка оперативної обстановки як один із найважливіших елементів організації роботи оперативних підрозділів щодо попередження та розкриття злочинів. Оперативна обстановка - це сукупність взаємопов'язаних умов, що вивчаються, оцінюються та враховуються працівниками оперативних підрозділів в боротьбі зі злочинністю на території чи об'єкті, що обслуговуються. Одним із заходів, за допомогою якого оперативний працівник (кримінальної поліції) отримує інформацію про стан оперативної обстановки на території, об'єктах обслуговування чи лінії роботи, є систематичне вивчення, аналіз та оцінка оперативної обстановки.

В оперативних підрозділах, перш за все, необхідно організовувати концентрацію всієї інформації, яка надходить із різних оперативно-розшукових та інших джерел, для подальшого її використання. Крім того, вивченню підлягають матеріали оперативно-розшукових справ, оперативного обліку, кримінальних проваджень, результатів проведення рейдів тощо. Особливе значення для досягнення мети розкриття злочинів належить тактичним методам, з яких випливає принципова установка або основний шлях здійснення необхідних для цього заходів. У рамках одного й того ж методу застосовуються різні тактичні прийоми, всередині кожного існуючого способу – різні тактичні прийоми здійснення заходів з розкриття злочинів.

Тактика розкриття злочинів органами та підрозділами Національної поліції України базується на певних принципах. Виходячи із загальноприйнятого поняття принципів як основних вихідних положень, їх сутність в тактиці розкриття злочинів зводиться до такого: максимально повне використання можливостей, сил та засобів, які є в розпорядженні Національної поліції, на основі врахування передового досвіду; забезпечення в кожному конкретному випадку своєчасності та повноти досягнення мети

розкриття злочину; суворе дотримання законності в кожному випадку застосування того чи іншого прийому розкриття й в цілому в усій тактиці розкриття злочинів [4].

Оперативно-розшукова тактика забезпечує вирішення таких завдань: агентурне проникнення до злочинних груп, отримання відомостей про їх діяльність, зв'язки, склад злочинних угруповань та їх лідерів, організаторів конкретних злочинів, найближчі наміри і плани, резерви, що залучаються до протиправних діянь; вивчення цих угруповань шляхом безпосередніх контактів з їх представниками та збирання інформації – даних про лідерів, їхні відносини між собою, відомостей про контррозвідувальні заходи і способи маскування й ін.; оперативна розробка осіб (груп осіб), які готують або вчиняють злочини; установлення злочинців, що перебувають на нелегальному становищі, місць переховування розшукуваних осіб; виявлення зброї, наркотиків, предметів, цінностей і грошей, здобутих злочинним шляхом, і місць їхнього схову; порушення злочинних планів і намірів, створення перешкод на шляху їх реалізації, сприяння розпаду угруповань, компрометації та моральній ізоляції їх лідерів; відрив від злочинних груп осіб, що потрапили під його вплив, їх переорієнтація; постійна підтримка конспіративності, необхідної, зокрема, для зашифровки негласно діючих працівників оперативних підрозділів, а також агентів.

Наукові положення і практичні рекомендації оперативно-розшукової тактики умовно можна поділити на дві взаємопов'язані частини – загальну і спеціальну. Загальна тактика розробляє прийоми і способи забезпечення форм оперативно-розшукової діяльності, запобігання злочинам і їх припинення, розшуку злочинців і безвісно відсутніх осіб, пошуку та фіксації оперативно-розшукової інформації, проведення оперативної розробки. Спеціальна тактика складається із системи рекомендацій, способів, прийомів вивчення й аналізу конкретної оперативної обстановки (ситуації); забезпечення оперативної розробки агентурою, проведення оперативних комбінацій під час розробки затриманих і заарештованих, застосування спеціальних засобів оперативно-розшукової діяльності (зняття інформації з каналів зв'язку, здійснення аудіо -, відеоконтролю, перевірка поштово-телеграфної кореспонденції тощо), документування та реалізації матеріалів оперативної розробки, легалізації оперативно-розшукової інформації (тобто, окремого заходу) [5]. Комплекс ОРЗ та їх послідовність залежить від характеру і конкретних обставин вчинення злочинів, від можливостей застосування засобів і методів ОРД за конкретних умов місця та часу. Вибір тих чи інших тактичних способів та прийомів розкриття конкретного злочину значною мірою залежить від: характеру вчиненого злочину; емпіричних спостережень щодо послідовності проведення слідчих дій та ОРЗ; знання способів вчинення злочинів; знання кримінологічної характеристики особи злочинців; стану оперативної обстановки. Найважливішим попереднім заходом з метою швидкого та повного розкриття

злочинів є підтримання постійної бойової готовності сил і засобів органів і підрозділів Національної поліції [4].

Список використаної літератури:

1. Становлення теорії оперативно-розшукової тактики. URL: https://studopedia.com.ua/1_69282_stanovlennya-teorii-operativno-rozshukovoi-taktiki.html
2. Телійчук В. Г., Рец В. В. Оперативно-розшукова тактика: практичний аспект та значення її окремих елементів. *Науковий журнал «Norwegian»*, №64, 2021. С.27-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/operativno->
3. Телійчук В. Г. Загальні тактичні положення розкриття розбійних нападів. *Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС: збірник наукових праць*. Кіровоград : КіпЮІ ХНУВС, 2010. Спеціальний випуск. С.158-164.
4. Телійчук В. Г., Никифорчук Д. Й., Сиченко О. М. Попередження та розкриття розбійних нападів на квартири громадян: практичний посібник. Кіровоград, 2009. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/practposib.pdf>
5. Мукоїда Р. В., Шелехов А. О., Албул С. В., Любчик В. Б. Оперативно-розшукова тактика : навч. посіб. URL: <https://bit.ly/3mwUmGu>

Тундаєв С.М.

аспірант

кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ
СПІЛЬНОТ ТА ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ
ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ**

Найбільш небезпечною антисоціальною діяльністю у суспільстві, яка потребує особливих зусиль держави є організована злочинність. Деструктивний вплив злочинних угруповань на суспільний, економічний, політичний розвиток в Україні, а з початком російської агресії проти України, - і на національну безпеку та оборонний сектор держави, обумовлює необхідність вжиття адекватних заходів щодо протидії зазначеним проявам.

У структурі організованої злочинності найбільшу загрозу становлять особи, які перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, у тому

числі в статусі «вора в законі», а також кримінальні авторитети - лідери організованих злочинних угруповань, які устанавлюють корумповані зв'язки з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органів, на виконання завдань спеціальних служб держави-агресора проводять розвідувально-підривну діяльність з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в Україні та поширюють вплив організованої злочинності на процеси, що відбуваються в економічній, політичній, суспільній, сферах.

Нижчою ланкою злочинної ієрархії є кримінальні авторитети - лідери організованих злочинних груп та організацій, що перебувають на території України. Діяльність таких осіб координується безпосередньо «ворами в законі» [1].

Комплексний підхід у протидії організованій злочинності вищого рівня обумовлює потребу в удосконаленні національного законодавства, своєчасної розробки і прийняття обґрунтованих керівних державних документів (стратегій, концепцій, програм, планів), якісного нормативно-правового врегулювання діяльності правоохоронних органів, додаткового фінансування та матеріально-технічного забезпечення їх роботи тощо. А вирішення проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки можливе лише за наявності стратегії протидії цим злочинам, котра має виражатися у нормативно-правових актах, спрямованих на забезпечення національної безпеки держави, протидію терористичній діяльності та організованій злочинності [2, с. 424-425] та ін.

Останніми роками було реалізовано певні позитивні кроки щодо вдосконалення кримінального законодавства щодо протидії організованій злочинності. Зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4.06.2020 р. № 671-ІХ вперше було встановлено кримінальну відповідальність за діяння, що передбачають: створення, керівництво злочинною спільнотою, а також участь у ній (ст. 255 КК України), встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК України), організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255-2 КК України), звернення за застосуванням злочинного впливу (ст. 255-3 КК України) [3]. Крім того, було схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю від 16.09.2020 р. № 1126-р, яка визначає організовану злочинність як пряму загрозу для національної безпеки [4].

Аналіз офіційних статистичних показників роботи правоохоронних органів свідчить про те, що у 2021 році за ст. 255 КК України обліковано 173 кримінальних правопорушень, за ст. 255-1 – 124, за ст. 255-2 – 8, за ст. 255-3 – 28. Із них особам вручено повідомлення про підозру за ст. 255 – 76, за ст. 255-1 – 77, за ст. 255-2 – 3, за ст. 255-3 – 23. Але, за цими кримінальними правопорушеннями до суду направлені не всі провадження з обвинувальним актом (по п. 3 ст. 283 КПК України), зокрема за ст. 255 – лише 35, за ст. 255-

1 – 40, за ст. 255-2 – 2, за ст. 255-3 – 8 [5]. Таким чином, можна говорити про недосконалість роботи оперативних та слідчих підрозділів правоохоронних органів й прокуратури щодо виявлення злочинних спільнот та осіб, які перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, розслідування їх злочинної діяльності, а також оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Це судження підтверджуються і оцінкою ситуації щодо протидії організованій злочинності Радою національної безпеки і оборони України (далі - РНБО), яка 14.05.2021 р. ухвалила безпрецедентне для цього органу державної влади рішення щодо застосовано персональних санкції проти 557 «злочинців у законі», 111 іноземців, які є кримінальними авторитетами. До всіх цих осіб застосовані: блокування активів, заборона в'їзду на територію України, відмова в наданні або скасування візи, посвідки на тимчасове чи постійне проживання, дозволу на імміграцію, відмова у продовженні строку перебування в Україні, неможливість набуття ними громадянства України та примусове видворення [6; 7].

Як висновок зазначимо, що сучасна система вітчизняних державних заходів протидії діяльності злочинних співтовариств зазнала певних структурних змін. Крім кримінально караних (традиційних) заходів, застосовуються «особливі» санкційні заходи РНБО, спрямовані перш за все на запобігання діяльності на території України злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу. На наш погляд, подібні санкції повинні бути обґрунтованими і можуть застосовуватись лише як додатковий механізм запобігання діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу. Але перш за все, для застосування таких механізмів стосовно осіб, які перебувають на території України і здійснюють злочинний вплив, повинна бути зібрана доказова база і доведена їх участь у протиправній діяльності. У зв'язку з цим підвищується роль оперативно-розшукових заходів спрямованих на виявлення і документування протиправної діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, а також значення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій як основного інструменту виявлення, збору та фіксації доказів.

Крім цього, санкції РНБО щодо осіб, які перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу («злочинці у законі», «кримінальні авторитети», «смотрящіє», «положенці» та ін.) потребують вивчення і наукового обґрунтування їх застосування. Із чисельних аспектів, які повинні бути проаналізовані, вважаємо, що найважливішими є наступні:

- 1) законність використання;
- 2) підстави і порядок застосованих;
- 3) межі застосування, а також ефективність і достатність;
- 4) умови, за яких вони можуть застосовуватись.

Список використаної літератури:

1. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 4 січ. 2022 р. Справа №200/12921/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/102418288/> (дата звернення: 27.05.2022).
2. Кириченко О. В. Методологічні підходи до дослідження проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С.421-427.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 черв. 2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#top> (дата звернення: 27.05.2022).
4. Стратегія боротьби з організованою злочинністю : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 верес. 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.05.2022).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень - грудень 2021 року. Офіційний сайт ОФІСУ Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 27.05.2022).
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 21.05.2021 №203/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2032021-38949> (дата звернення: 27.05.2022).
7. Звернення Президента України за результатами засідання Ради національної безпеки і оборони від 14.05.2021. URL : <https://www.president.gov.ua/videos/zvernennya-prezidenta-ukrayini-za-rezultatamizasidannya-rad-1897> (дата звернення: 27.05.2022).

Христов О.Л.

кандидат юридичних наук, доцент
докторант кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ПРИРОДА ПРИНЦИПІВ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ
ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ**

У зв'язку із реформуванням правоохоронної системи в Україні, суттєво змінилися підходи до організації і тактики діяльності правоохоронних органів. Нова концепція «Community policing» стала керівною ідеєю

Національної поліції, яка з 2015 року розпочала роботу, керуючись такими засадами як партнерство у взаємодії з населенням, надання поліцейських послуг населенню, орієнтир на рівень довіри населення до поліції та ін. [1]. Закон України «Про Національну поліцію» унормував лише основні (загальні) принципи правоохоронної діяльності органів і підрозділів Національної поліції. Однак завдання, які виконує кожна служба та їх функціональні обов'язки окреслюють компетенцію, а також обумовлюють спрямованість та специфіку роботи кожної з них у протидії злочинності.

Стосовно підрозділів кримінальної поліції слід зазначити, що протидію злочинності вони здійснюють у формі запобігання, шляхом систематичного і комплексного проведення пошукових, оперативно-розшукових, адміністративних, кримінально-процесуальних та інших заходів (дій) превентивного призначення.

До основних правоохоронних функцій, що вирізняють їх серед інших «правоохоронних служб» Національної поліції, відносяться здійснення оперативно-розшукової діяльності, проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого (дознавача) або прокурора. Ці функції реалізуються шляхом використання гласних і негласних форм, методів, сил та засобів оперативно-розшукової діяльності, що зумовлює певну специфіку й у керівних та основоположних правилах поведінки, принципах здійснення державно-владних повноважень щодо запобіжної діяльності, які здебільшого регламентовані Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законами України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про протидію торгівлі людьми», «Про захист суспільної моралі», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та ін.

Багаторічна практика роботи оперативних підрозділів показала, що завдання запобіжної діяльності не можуть ефективно вирішуватись без тісного зв'язку із громадськістю та її окремими представниками. Цей зв'язок викликає найбільший інтерес з позиції сучасних принципів і форм залучення громадськості до заходів оперативного характеру [2, с. 104]. Тим більше, що зараз ніхто із теоретиків і практиків не заперечує необхідності і правомірності безпосередніх контактів оперативних працівників з представниками громадськості при проведенні оперативно-розшукових заходів, а судова і слідча практика позитивно відноситься до можливості використання даних, отриманих представниками громадськості – учасниками

оперативно-розшукових заходів, якщо вони діяли в умовах суворого дотримання законності.

Тому організація і тактика використання громадськості працівниками кримінальної поліції під час здійснення оперативно-розшукового запобігання злочинам та оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження не може здійснюватись без керівних (основоположних, першоджерельних) ідей, які повинні пронизувати всю сукупність дій і заходів, бути стрижнем у відносинах оперативних працівників і представників громадськості при виконанні першими оперативно-службових завдань із залученням других, визначати суть і характер цих правовідносин.

Але до сьогодні принципи використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності не знайшли гідного висвітлення як у науковій літературі, так і в оперативно-розшуковому та кримінально-процесуальному законодавстві.

Принципи використання громадськості кримінальною поліцією мають визначатися як окрема система, яка повинна ґрунтуватися на загальних принципах протидії злочинності, принципах оперативно-розшукової діяльності (як виду правоохоронної діяльності).

Оперативно-розшукове запобігання злочинам, як і оперативно-розшукова діяльність взагалі, базується на певних принципах його здійснення, тобто на головних вихідних положеннях та ідеях, які складають основу такої діяльності, що, у свою чергу, дає підстави стверджувати про однакову природу принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам і принципів оперативно-розшукової діяльності [3, с. 5].

В той же час, названі групи принципів виступають вихідними керівними ідеями загального процесу (протидії злочинності) та галузевого (оперативно-розшукової протидії злочинності) і є узагальненими по відношенню до конкретних (спеціальних) принципів використання громадськості кримінальною поліцією під час протидії злочинності. У зв'язку з цим, процес визначення сутності принципів використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності має бути здійснений крізь дві площини: 1) принципи протидії злочинності; 2) принципи оперативно-розшукової діяльності.

Принципи використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності можуть частково співпадати з принципами використання негласних позаштатних працівників, оскільки у першому і другому випадку залучається особа для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи під час кримінального провадження і кінцевою метою такого залучення та подальшого такого використання є отримання оперативно значущої інформації про кримінально-протиправну діяльність особи або групи осіб, а також їх використання для запобігання кримінальним правопорушенням

Загальні і спеціальні принципи використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності можуть

співпадати за назвою із принципами оперативно-розшукової діяльності в цілому, або її окремих форм, але вони відрізняються по суті.

Список використаної літератури:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Спиров М. М., Сахнов В. Г. Основные принципы и формы участия общественности в оперативно-розыскных мероприятиях. *Вопросы взаимодействия с общественностью : 60-летию советской милиции посвящается*. Всесоюз. НИИ МВД СССР. 1977. С. 104-114.
3. Кириченко О. В., Хмеленко В.В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам : монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 134 с.

Христова Ю.В.

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права та
кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНОГЕННИМ ВПЛИВАМ
НА ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕДІА**

Актуальність науково-теоретичної розробки обраної проблематики зумовлена, насамперед, реформуванням судової системи з метою забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів громадян шляхом справедливого вирішення правових спорів на основі верховенства права.

Для забезпечення кримінально-правового захисту незалежності судді у здійсненні правосуддя, гарантованої ст. 129 Конституції України [1], у чинному вітчизняному законодавстві передбачено кримінальну відповідальність за втручання у його діяльність у будь-якій формі з метою завадити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення (ст. 376 КК «Втручання в діяльність судових органів») [2].

Принагідно зауважимо, що відповідно до ч. 4 ст. 48 «Незалежність суддів» Закону України «Про судоустрій та статус суддів» № 1402-VIII суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора [3].

У свою чергу Вища рада правосуддя у відповідності до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» уповноважена приймати акти реагування на

факти втручання у діяльність суддів – подання (ст. 73 «Заходи щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя») [4], за не розгляд або несвоєчасне розгляд яких адресатами передбачено адміністративну відповідальність згідно зі ст. 188³² "Невиконання законних вимог Вищої ради правосуддя, його органу, члена Вищої ради правосуддя або дисциплінарного інспектора Вищої ради" Кодексу України про адміністративні правопорушення [5].

Наголошуючи на безперечній необхідності вжитих законодавчих заходів щодо забезпечення незалежності здійснення професійної діяльності суддів, слід констатувати їх незавершеність та надмірну узагальненість. Зокрема, передбачаючи кримінальну відповідальність за втручання у діяльність судових органів у ст. 376 КК України законодавець не конкретизував його форми.

У контексті досліджуваної проблематики особливої уваги заслуговує той факт, що таке втручання у діяльність судді з метою завадити виконанню ним службових обов'язків або домогтися винесення неправосудного рішення може бути здійснене як внаслідок вчинення адміністративного правопорушення (прояв неповаги до суду), так і зловживання процесуальними правами (подання безпідставних заяв), або просто реалізації особою права на свободу слова (публікації дифамаційного характеру судді в ЗМІ).

Таким чином, питання кримінально-правового захисту незалежності судді у здійсненні правосуддя потребують подальшої ґрунтовної науково-теоретичної розробки, особливо роз'яснень щодо правильної оцінки суддями таких форм криміногенного впливу на правосуддя, як погрози, вимоги, наклеп, образа щодо суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя у вигляді письмових, аудіо- та відео-публікацій через соціальні медіа у мережі інтернет.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.06.2022).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.06.2022).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1402-19#Text> (дата звернення: 10.06.2022)
4. Про Вищу раду правосуддя : Закон України № 1798-VIII від 21.12.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 10.06.2022)
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України № 8073-X від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 10.06.2022)

Чаплинський К.О.

доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри криміналістики та
домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ**

В умовах становлення правової й незалежної держави, реформування її соціально-економічної та політичної сфер, євроінтеграції України до країн Європейського співтовариства спостерігається зростання організованої злочинності, яка завдає значної шкоди державі, дестабілізує фінансово-кредитну систему, негативно впливає на стан економіки, ускладнює криміногенну ситуацію. Нині, вона стала одним із факторів, що загрожує національній безпеці держави. Концентрація значних матеріальних цінностей в руках керівників організованих злочинних угруповань обумовлює зростаючий інтерес до їх безпосередньої участі у політичних процесах держави. Останнім часом злочинність набула міжнародного характеру. Організовані злочинні угруповання все активніше долають кордони, утворюють аналоги транснаціональних компаній, які займаються злочинним бізнесом. Простежується тенденція включення і організованої злочинності України в транснаціональні кримінальні структури. Тому криміногенну ситуацію в країні характеризують вкрай негативно. Спостерігається досить стала тенденція до зміни структури та характеру організованої злочинності. Посилюється її організованість, що потребує прийняття невідкладних законодавчих та організаційно-управлінських заходів.

Кількісні та якісні зміни у структурі організованої злочинності характеризуються удосконаленням існуючих, застосуванням новітніх способів учинення кримінальних правопорушень, форм та способів протидії досудовому розслідуванню. Дедалі спостерігається входження до злочинних угруповань як колишніх, так і діючих працівників правоохоронних органів, представників органів влади й управління.

На сьогодні технологія організованої злочинної діяльності значно ускладнилася, що зумовлено використанням новітніх технічних засобів, складними й витонченими способами підготовки й приховування кримінальних правопорушень, які традиційними методами виявляти досить складно. Дії злочинців набувають усе більш зухвалого й жорстокого характеру.

Низька якість розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, недостатність кваліфікованих кадрів у правоохоронних органах, відсутність системи попередження і профілактики організованої злочинної діяльності,

створили підґрунтя до збільшення їх кількості, які дедалі набувають усе більш загрозливих форм. Спостерігаються негативні тенденції криміналізації суспільства й зростання організованої злочинності [1, с. 24; 2].

Про це свідчать статистичні дані Офісу Генерального прокурора України, згідно яких у 2016 р. було зареєстровано 592604 кримінальних правопорушень, 2017 р. – 523911, 2018 р. – 487133, 2019 р. – 444130, 2020 р. – 360622, 2021 р. – 479283. У той же час повідомлення про підозру у 2016 р. було вручено лише у 159480 кримінальних провадженнях, 2017 р. – 198477, 2018 р. – 191856, 2019 р. – 171691, 2020 р. – 167098, 2021 р. – 189237. При цьому, підозра оголошується лише у 34 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Як наслідок, більшість злочинців уникають відповідальності, продовжуючи злочинну діяльність.

Слід наголосити, що кількість викритих організованих груп і злочинних організацій щороку зростає. Якщо у 2014 р. поліція припинила діяльність 155 таких груп, то вже у 2019 р. – 275, 2020 р. – 298, 2021 р. – 346. Майже на 40 % збільшилася кількість задокументованих етнічних злочинних груп та в 2,5 рази – кримінальних угруповань із міжрегіональними зв'язками. Лише у 2020 році під варту відправлено понад 450 учасників організованих груп і злочинних організацій, у 2021 р. – 512.

Спостерігається збільшення кількості як зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (з 3,2 млн. у 2012 р. до 7,2 млн. у 2019 р.), так і справ (проваджень), підслідних Національній поліції України (органам внутрішніх справ) – з 443,7 тис. у 2012 р. до 809,6 тис. у 2019 р. [3].

Динамічні зміни у характері організованої злочинної діяльності і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів і методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії організованій злочинності і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку. Усе це потребує нових, нерідко нетрадиційних підходів до організації і здійснення боротьби з організованою злочинністю [4, с. 48].

Усе вище зазначене викликає занепокоєння і обумовлює необхідність оновлення та удосконалення тактичного забезпечення слідчої діяльності з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики, особливо з розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями.

Зростання організованої злочинності, насамперед збільшення тяжких й особливо тяжких злочинів, демонструє нездатність оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції протистояти цим негативним явищам. Результати опитування оперативних працівників Національної поліції України свідчать, що така ситуація зумовлена передусім неефективністю роботи агентурної мережі оперативних підрозділів (98 %), міграцією кримінального контингенту з тимчасово окупованих територій АРК, окремих районів Донецької та Луганської областей у центральні й західні регіони

країни (87 %), поширенням незаконного обігу зброї та боєприпасів (76 %), ліквідацією підрозділів УБОЗ (65 %).

Зважаючи на це суспільство вимагає невідкладного вжиття невідкладних законодавчих, управлінських та організаційних заходів щодо створення сучасної ефективно діючої системи з протидії організованим злочинним проявам. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність реформування правоохоронної системи з огляду на рівень й тенденції розвитку цих органів у європейських державах.

Враховуючи суттєве збільшення кількості як зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, так і справ (проваджень), підслідних Національній поліції України, неналежне законодавче й організаційно-тактичне забезпечення діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності визначається одним з ключових пріоритетів. Необхідна переоцінка й удосконалення традиційної системи оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства, використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності, яке повинне бути заснованим на розробці нових та дотриманні існуючих законодавчих норм, що регулюють зазначену діяльність.

Пошук сучасних напрямів удосконалення кримінально-процесуальних, криміналістичних та оперативно-розшукових основ розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними угрупованнями, набув доктринального осмислення у наукових розробках провідних як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Більшість наукових праць мають фундаментальний характер і становлять теоретичне підґрунтя для вдосконалення різних аспектів кримінально-процесуального, криміналістичного та оперативно-розшукового забезпечення протидії організованій злочинній діяльності.

Проте, однією з причин кримінальної ситуації, яка склалася в Україні, є недостатня наукова розробка проблеми, відсутність уявлення про стратегію і тактику цієї боротьби, а також правової, кримінологічної, криміналістичної й оперативно-розшукової концепції та відповідних наукових рекомендацій щодо виявлення, розкриття, розслідування та профілактики організованої злочинної діяльності.

Таку думку підтверджує і І.І. Іванчишин, зазначаючи, що питання протидії організованій злочинній діяльності достатньо активно досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, проте виявлення і розслідування злочинів, учинених кримінальними угрупованнями, не були предметом самостійного, фундаментального наукового дослідження. Окремі аспекти цієї теми було розглянуто у межах суміжних проблем у теорії адміністративного та кримінального права, кримінології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку та ін. [5, с. 31].

Зважаючи на це, зростання рівня організованої злочинності в Україні може бути стабілізовано поєднанням законодавчих, організаційних заходів та наукових розробок. Одним з основних завдань, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямі – актуалізація наукового і методичного забезпечення протидії організованій злочинності, підвищення її результативності шляхом впровадження у діяльність правоохоронних органів, насамперед підрозділів Національної поліції України, найновіших наукових досліджень, розробок та передового досвіду.

Список використаної літератури:

1. Обшалов С. В. Концептуальні засади оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 424 с.
2. Огурченко В. Г. Криміналістична характеристика та особливості розслідування злочинів, учинених злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 214 с.
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2012-2019 рр.): Статистична інформація Генеральної прокуратури України. [URL:http://www.gov.ua/ua/stat.html](http://www.gov.ua/ua/stat.html)
4. Карпов Н. С., Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність : наук. вид. під ред. В.П. Бахіна. Київ, 2001.
5. Іванчишин І. І. Виявлення та розслідування злочинів, учинених злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 278 с.

Черноп'ятов С.В.

кандидат юридичних наук

доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Визначення та оцінка корупційних ризиків передбачені Законом України «Про запобігання корупції» [1] (далі – **Закон**) та Методологією оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади (затв. Рішенням НАЗК від 02.12.2016 № 126) [2] (далі – **Методологія**).

04.06.2022 року планується набрання чинності Методологією управління корупційними ризиками (затв. Наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 року № 830/21) [3] (далі – **Методологія-2021**), яка, хоча і містить певні локальні зміни, принципово не змінить модель визначення та оцінки корупційних ризиків.

Говорячи про модель визначення та оцінки корупційних ризиків, можна виділити щонайменше два аспекти такої «моделі», або ж навіть дві

моделі, які відображають різні рівні визначення та оцінки корупційних ризиків.

Йдеться про: 1) інституційно-процедурну модель визначення та оцінки корупційних ризиків, яка відображає процедурний порядок визначення та оцінки корупційних ризиків та їх місце у загальній системі запобігання корупції; 2) методологічну модель визначення та оцінки корупційних ризиків, яка відображає конкретні способи фактичної діяльності щодо визначення та оцінки корупційних ризиків.

Основи інституційно-процедурної моделі встановлено **Законом** та розвинуто у **Методології** і **Методології-2021**. При цьому рівень консолідації та інституціалізації відповідних норм у **Законі** є достатньо низьким. Юридико-технічна та змістовна характеристика відповідних положень **Закону** не дає змоги говорити про цілісне, всебічне та цілісне регулювання визначення та оцінки корупційних ризиків.

Так, з аналізу **Закону** випливає, що ним передбачено:

1) уповноваження НАЗК на координацію та надання методичної допомоги щодо виявлення корупційних ризиків (п. 7 ч. 1 ст. 11) та затверджувати відповідну методологію оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади (п. 11 ч. 1 ст. 12);

2) віднесення організації оцінки корупційних ризиків до завдань уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції (п. 2 ч. 6 ст. 13-1, п. 2 ч. 5 ст. 17-1);

3) віднесення оцінки корупційних ризиків та заходів щодо їх усунення до складових антикорупційних програм (абз. 3–4 ч. 2 ст. 19).

Суттєві прогалини інституційно-процедурної моделі до певної міри заповнюються положеннями **Методології** і **Методології-2021**.

Однак слід звернути увагу на питання належності цього джерела права. Самі вже назви **Методології** і **Методології-2021** суперечить викладенню в цьому акті процедурних норм і правил. Але набагато важливішим є те, що НАЗК як орган державної (виконавчої) влади повинен діяти (в тому числі займатися правотворчістю) «лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19 Конституції України [4]). В свою чергу, **Закон** уповноважує НАЗК вирішувати питання методології, але не процедури, визначення та оцінки корупційних ризиків.

Відтак існує потреба у належному закріпленні в нормах **Закону** повноважень НАЗК затверджувати процедурний порядок визначення та оцінки корупційних ризиків, тобто визначати її інституційно-процедурну модель.

Інституційний аспект інституційно-процедурної моделі полягає у визначенні місця визначення та оцінки корупційних ризиків у загальній системі запобігання корупції. Чинне законодавство йде шляхом інтеграції визначення та оцінки корупційних ризиків до процедури розробки антикорупційних програм. Таке рішення видається невиправданим, оскільки

антикорупційні програми розраховані на більш-менш тривале застосування, і їм бракує певного динамізму. В свою чергу, система визначення та оцінки корупційних ризиків повинна бути максимально гнучкою, оперативною та чутливою до змін.

Відтак існує потреба у подальшій інституціоналізації визначення та оцінки корупційних ризиків як відносно окремої системи заходів, яка не має виняткової залежності від процедури розробки та затвердження антикорупційних програм. Визначення та оцінки корупційних ризиків з разової акції має перетворитися на постійну системну роботу, яка в оперативному режимі дозволить актуалізувати відомості про корупційні ризики.

Іншою особливістю чинної інституційно-процедурної моделі є те, що визначення та оцінки корупційних ризиків у діяльності конкретного органу фактично зводиться до самооцінювання та перебуває в межах дискретних повноважень відповідного органу. Так, фактично, всі відповідні управлінські рішення приймаються керівником відповідного органу. Крім того, відсутня будь-яка ієрархічна система визначення та оцінки корупційних ризиків у діяльності органів, що відносяться до одного міністерства (відомства) тощо. Внаслідок цього в межах мережі центральних та територіальних органів однієї відомчої належності визначення та оцінки корупційних ризиків проводиться спорадично, несистемно, а результати визначення та оцінки корупційних ризиків можуть бути геть розбіжними. При цьому фактично одна і та сама робота проводиться паралельно кілька разів, що є очевидно нераціональним витрачанням ресурсів.

Відтак існує потреба у централізації роботи з визначення та оцінки корупційних ризиків в межах окремих управлінських вертикалей кожного із міністерств, відомств тощо.

Методологічна модель визначення та оцінки корупційних ризиків зводиться до спроби псевдо-чисельного опису корупційних ризиків. **Методологія** і **Методологія-2021** пропонують оцінювати ймовірність корупційного ризику та наслідки корупційного ризику за 3- та 4-бальною шкалою відповідно. Зрештою загальна оцінка корупційного ризику визначається як добуток цих двох оцінок, тобто за 9- та 12-бальною шкалою відповідно.

Методологія (п. 2 Розд. IV) ототожнює ймовірність корупційних ризиків із частотою випадків вчинення корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією (далі – корупційне правопорушення) та пропонує оцінювати таку ймовірність за такими критеріями:

напевно або майже напевно (3 бали) – корупційне правопорушення може бути скоєно у короткостроковій перспективі – найближчі кілька місяців (до одного року) – та може бути повторено;

рідко (2 бали) – корупційне правопорушення було вчинено тільки один раз протягом останніх трьох років та існує ймовірність, що його буде вчинено протягом трьох років;

ніколи (1 бал) – корупційне правопорушення не було скоєно і вірогідність його вчинення майже неможлива.

Методологія-2021 (п. 7 Розд. 5) пропонує оцінювати ймовірність за такими критеріями:

дуже високий рівень (4 бали) – корупційний ризик реалізувався за останні півроку та/або може бути реалізований у найближчі півроку;

високий рівень (3 бали) – корупційний ризик реалізувався за останній рік та/або може бути реалізований у найближчий рік;

середній рівень (2 бали) – корупційний ризик реалізувався не більше одного разу протягом останніх трьох років та/або може бути реалізований не більше одного разу протягом наступних трьох років;

низький рівень (1 бал) – корупційний ризик не реалізовувався раніше та ймовірність реалізації якого у майбутньому є вкрай низькою.

В обох випадках ймовірність визначається через ретроспективно виявлені корупційні правопорушення та через ймовірність їх вчинення в майбутньому. Тобто ймовірність визначається знову ж таки через ймовірність, що є очевидною логічною помилкою, тобто і суб'єкт, і предикат цього судження тотожні. При цьому методології не зазначають, як встановлювати «ймовірність» у предикаті. Не менш хибною є спроба використовувати дані про ретроспективно виявлені корупційні правопорушення, оскільки при цьому не враховується рівень латентності корупційних правопорушень. Також не враховується емпіричне правило, яке свідчить, що дрібні правопорушення вчиняються частіше, а більш тяжкі – рідше. Тому найсерйозніші корупційні ризики ризикують бути недооціненими, а легші – переоціненими.

Тому існуючу модель оцінки ймовірності пропонується замінити на експертну оцінку; використання ретроспективних відомостей про частоту виявлених порушень віднести до розсуду суб'єкта оцінки.

Оцінку наслідків корупційного ризику **Методологія** пов'язує із трьома показниками: фінансові втрати органу влади; рівень відповідальності; репутаційні втрати органу влади. **Методологія-2021** розширила це перелік до чотирьох критеріїв: очікувані майнові втрати організації або розмір незаконного збагачення; вид юридичної відповідальності; очікувані репутаційні втрати; очікувана шкода, яка може бути завдана охоронюваним законом державним, суспільним інтересам. Однак обидві методології не надають достатньої визначеності цих критеріїв. Так, рівні фінансових втрат у **Методології** є суто оціночними, що виправлено у **Методології-2021**, яка надає кількісні значення рівнів майнових втрат. Достатньо визначено і критерій рівня відповідальності. Однак критерії репутаційних втрат та шкоди охоронюваним законом інтересам у **Методології-2021** лишаються оціночними.

Відтак пропонується для оцінки наслідків лишити два критерії – майнові втрати або розмір незаконного збагачення; вид юридичної відповідальності. Критерій очікуваної шкоди охоронюваним законом інтересам можна було б замінити на критерій сфери суспільних відносин, в яких очікується корупційний ризик (напр., оборона, охорона здоров'я і так далі), визначивши більш і менш критичні сфери.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
2. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 02.12.2016 № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16>
3. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками : Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 № 830/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22>
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Шрамко С.С.

кандидат юридичних наук, старший дослідник
старший науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України

ЛЮДСЬКИЙ ЧИННИК ЯК ОБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОГО ТРАВМАТИЗМУ

Стан безпеки на автошляхах України становить загрозу національного масштабу, адже щороку внаслідок ДТП в країні гинуть тисячі осіб, кілька десятків тисяч стають інвалідами, втрати держави і суспільства обраховуються мільйонами гривень. Дослідниками встановлено, що першою і головною причиною смертності підлітків і молоді у віці 15-24 років є загибель під час ДТП, до того ж кожна третя дитина серед постраждалих у ДТП зазнає смерті, перебуваючи у статусі пасажирів. Це означає, що найчастіше причиною їх смерті стає вина рідних і близьких [1, с. 2871].

Стає очевидним, що необхідно проводити серйозну роботу, спрямовану на зниження тяжкості наслідків ДТП, у першу чергу шляхом запобігання їх виникненню. Така робота передбачає запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху з боку учасників дорожнього руху, які можуть спричинити

тілесні ушкодження або загибель людей; запобігання недотримання ними вимог і приписів закону, а також зневаги як правилами загальної культури, так і правилами поведінки на дорогах; забезпечення чіткого розуміння дій в умовах дорожньо-транспортної обстановки.

У дорожньо-транспортних пригодах три чинники: людина, дорога і транспортний засіб визначаються як основні компоненти. Серед них людина – найбільш поширений і, без перебільшення, непередбачуваний чинник. Тобто фактично, людський чинник, а саме поведінка водіїв, пішоходів, мотоциклістів та велосипедистів є причиною більшості дорожньо-транспортних пригод. ВООЗ у своїх звітах наводить такі найпоширеніші види небезпечної поведінки на автошляхах [2].

Перевищення швидкості. Через недотримання швидкісного режиму безпосередньо залежить як ймовірність виникнення аварії, так і тяжкість наслідків аварії. Наприклад, зниження швидкості на 1 % знижує вірогідність зіткнення зі смертельним наслідком на 4 %, а ризик серйозної аварії – на 3 %. Через перевищення швидкості зростає ризик загибелі пішоходів, збитих лобовою частиною автомобіля (у 4,5 рази з 50 км/год до 65 км/год), а на швидкості 65 км/год при бічному зіткненні ризик загибелі пасажирів становить 85 %.

Водіння у стані алкогольного сп'яніння та інших психоактивних речовин збільшує вірогідність аварії з тяжкими наслідками. Навіть при низькому рівні концентрації алкоголю в крові є ризик настання дорожньо-транспортної пригоди, а при рівні $\geq 0,04$ г/дл. – значно зростає. Якщо говорити про стан наркотичного сп'яніння, то від різновиду вживаної психоактивної речовини залежить і тяжкість наслідків. Звернемося до статистики «п'яних» в Україні. Так, у 2021 р. сталося 5 019 ДТП за участю п'яних водіїв (2,6 % від загальної кількості зареєстрованих ДТП), в яких загинули 113 осіб і 1072 були травмовані, було виявлено 133 289 водіїв із ознаками алкогольного та/або наркотичного сп'яніння.

Невикористання мотоциклетних шоломів, ременів безпеки та дитячих утримуючих пристроїв. Доведено, що правильне використання шолома знижує ризик смертельних травм на 42 %, а травми голови на 69 %. Так само використання ременів безпеки знижує смертність та отримання тяжких травм водіїв та пасажирів на передніх сидіннях на 45–50 %, а серед пасажирів на задніх сидіннях – на 25 %. Дитячі утримуючі пристрої захищають у 60% випадків.

Абстрактне водіння. Мова йде про відволікаючі фактори, що ставлять під загрозу безпеку водія, пасажирів, пішоходів та людей в інших транспортних засобах. Одним із основних таких факторів є використання телефону під час керування автомобілем.

Що цікаво, респонденти проведеного українськими дослідниками опитування щодо стану дотримання правил дорожнього руху назвали подібні ризики, що загрожують їм, коли вони перебувають у статусі учасників дорожнього руху. Такими є: перевищення безпечної швидкості (72,1%);

керування транспортними засобами у стані сп'яніння (72,7%); порушення правил проїзду перехрестя, пішохідних переходів (51,3%); порушення правил маневрування (49,3%); відволікаючі фактори для водіїв (мобільні пристрої, реклама на дорогах тощо) (40,7%); фейкові водійські посвідчення (19,3%); незабезпечення безпеки пасажиром транспортного засобу (4,7%) та ін. [1, с.

У зв'язку з цим виявляється очевидним впровадження освітніх програм з безпеки дорожнього руху. Звичайно, про це говориться багато та тривалий час, і взагалі питання правосвідомості учасників дорожнього руху є чи не найпопулярнішою тематикою для обговорення як серед науковців, так і ЗМІ, державних органів тощо. Важливе одне, громадськість має усвідомлювати, що проблеми дорожнього руху та дорожньо-транспортних пригод мають життєво важливе значення для їх здоров'я і безпеки. І якщо установлені нормативні приписи щодо водіння в нетверезому стані, використання ременів безпеки, обмеження швидкості, використання шоломів і дитячих крісел не дотримуються, то вони не можуть привести до очікуваного зниження смертності і травматизму від дорожньо-транспортних пригод.

Список використаної літератури:

1. Batyrgareieva V. S., Shramko S. S., Samoilova O. M. Mortality and injury in Ukraine as a result of traffic accidents in measuring of public health: to the analysis of social–legal and criminological problem. *Wiadomości Lekarskie*.
2. Road traffic injuries (Published: 21 June 2021). URL : <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/road-traffic-injuries> (дата звернення: 05.06.2022)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПРИВАТНОПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

Косяченко К.Е.

кандидат юридичних наук
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У юриспруденції категорія інтересу з кожним роком стає все більш значущою та важливою для цивільного права. Це пов'язано з тим, що правове регулювання – частина життя, що з сукупності нестабільних соціальних систем. Ця нестабільність створює особливу динамічність у праві, правовідносинах, правосвідомості, правовій культурі та правовій системі в цілому та на законодавчому рівні відображає існуючі в суспільстві об'єктивні інтереси. Нині завданням кожного правової держави виступає розробка ефективних та надійних механізмів цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Під самим поняттям «захист» розуміється система заходів, що застосовується для здійснення суб'єктивних цивільних прав, включаючи судовий захист, законодавчі, економічні, організаційно-технічні та інші засоби та заходи, а також самозахист цивільних прав.

Правосуддя характеризується його ціннісним людиноцентристським змістом. Ним є «якісна», спрямована на відновлення порушених прав і свобод особи, а не на захист суто інтересів органів влади, їх посадових осіб, процесуальна діяльність судів. Р. П. Кайдашев обґрунтовано зауважує, що правосуддя є аксіологічним поняттям; лише діяльність суду з розгляду спорів про право може називатися правосуддям, коли вона відповідає ціннісно-моральним характеристикам: вимогам справедливості, гуманізму, незалежності, рівності тощо. Діяльність ж суду з розгляду спорів, яка хоч і відповідає формальним процесуально-правовим вимогам, але не відповідає ціннісно-моральним характеристикам, є не правосуддям, а судочинством [1, с. 57].

Захищений законом інтерес у цивільному праві слід розуміти як усвідомлене суб'єктом права вимога отримати певне матеріальне (нематеріальне) благо або змінити свій правовий статус, що спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії або, навпаки, утримуватися від них, що перебуває у правовому полі, забезпечене у реалізації підтримкою держави,

що реалізується у формі дозволу, яка представлена в конкретному правовідносин. Погоджуємося з Л. В. Ватаманюк в її твердженні, що в сучасній правовій доктрині актуалізується правозахисний смисл правосуддя, за яким його метою є судовий захист. Дослідниця, зокрема, слушно зазначає, що право на судовий захист є виявом дії основоположного принципу права – верховенства права, а саме таких його аспектів, як пріоритетність та забезпеченість прав і свобод людини та захист їх судом. Тому під правосуддям пропонує розуміти вирішення спорів про право, яким захищаються права і свободи суб'єктів права: на підставі закону, що відповідає принципам справедливості, рівності, свободи та гуманізму; на основі діяльності, яку здійснюють спеціальні органи державної влади, що уособлюють судову владу [2, с. 46].

Загальними ознаками, властивими всім цивільно-правовим способам захисту (елементів системи), є: здатність забезпечувати захист порушеного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу; забезпечення захисту здійснюється з метою відновлення правового положення, компенсації майнових втрат; можливість встановлення та застосування способів захисту з ініціативи самих учасників цивільних правовідносин.

Саме здійсненням права на захист запускає механізм захисту безпосередньо інтересів, і навіть більше: іноді реалізація інтересів можлива лише завдяки їхньому захисту. Механізм захисту охоронюваних законом інтересів – це держава, яка підтримує примусом систему взаємообумовлених правових засобів, реалізація яких спрямована на відновлення можливостей здійснення порушених легітимних інтересів.

Визнання права є способом захисту громадянських прав, що реалізується тільки в юрисдикційній судовій формі захисту. Аналогічної позиції дотримується і судова практика.

Д. В. Кушерець, досліджуючи охорону та захист майнових прав у сфері договірного права України, виокремила регулятивні, охоронні та захисні правовідносини. Стосовно останніх двох їх різновидів, як зазначила вчена, незважаючи на, здавалося б, подібність інститутів охорони і захисту майнових прав, їх завдання та форма досягнення результатів є відмінними. Зважаючи на вказане, вона розкрила договірні правовідносини через призму цивільно-правового захисту майнових прав особи, визначила їх спільні, відмінні та трансформаційні особливості порівняно з правовідносинами щодо охорони майнових прав у сфері договірного права [3, с. 122, 133–138].

Цивільний кодекс України закріплює у 16 ст.: «Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування

моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках [4].

Отже, захист цивільних прав – одна з найважливіших категорій теорії цивільного та цивільно-процесуального права, без з'ясування якої дуже складно розібратися в характері та особливостях цивільно-правових санкцій, механізм їх реалізації та інших питаннях, що виникають у зв'язку з порушенням цивільних прав. Таким чином, найбільш загальною класифікаційною підставою форм захисту суб'єктивних цивільних прав виступає суб'єкт, правомочний здійснювати захист цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Кайдашев Р. П. Природа правосуддя в адміністративному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Випуск 29. Частина 2. Том 4/2. 2014. С. 57.
2. Ватаманюк Л. Кореляція наукових підходів щодо дефініції правосуддя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». Т. 7. № 2. 2020. С. 46.
3. Кушерець Д. Охорона та захист майнових прав у сфері договірної права України : монограф. Київ : Знання України, 2014. С. 463.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Лежнєва Т.М.

кандидат юридичних наук, доцент

проректор

Дніпровського гуманітарного університету

ОБМЕЖЕННЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Шлюб є сімейним союзом жінки та чоловіка, зареєстрованим у органі державної реєстрації актів цивільного стану (абз. 1 ч. 1 ст. 21 СК України [1]). Позитивне право України приділяє значну увагу добровільності шлюбу як наявності вільної згоди жінки та чоловіка. Це добре ілюструється тим, що принцип добровільності шлюбу закріплено конституційно (ч. 1 ст. 51 Конституції України [2] – «шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка»). Для порівняння, добровільність цивільного договору як елемент ширшого принципу свободи договору конституційного закріплення не удостоївся.

Законодавець забороняє примушування жінки та чоловіка до шлюбу (абз. 2 ч. 1 ст. 21 СК України). Ця заборона та принцип добровільності шлюбу забезпечені як сімейно-правовими, так і кримінально-правовими й адміністративно-деліктними заходами примусу.

Правова сутність шлюбу як союзу, а не договору, яка не лише втілена в позитивному сімейному праві, але і переважає в сучасній українській доктрині сімейного права, повинна мати висновком, серед іншого, також і те, що, на відміну від цивільно-правового договору, «волезалежним» є не лише укладання шлюбу, але і перебування в шлюбі. «Запит» права та «запит» кожної людини як подружжя на свободну і добру волю не обмежується добровільним укладанням шлюбу, не завершується і не задовольняється ним, а продовжує тою ж мірою існувати в період чинності шлюбу. Із самої природно-правової природи людини та її прав, із правової і суспільної природи шлюбу повинно випливати, що добровільність перебування в шлюбі є правовою цінністю не меншою, аніж добровільності укладання шлюбу; порушення добровільності перебування в шлюбі є не меншою загрозою для прав і свобод людини, аніж порушення добровільності укладання шлюбу.

Відтак будь-яке обмеження права людини на розірвання шлюбу та/або його реалізацію мусить бути виправданим лише міркуваннями виключної необхідності.

У позитивно-правовому вимірі це виражено у нормах частин 3, 4 ст. 56 СК України: «Кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини. Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом».

Існує думка, що такі обмеження в нашому сімейному праві є порівняно слабкими. Так, наприклад, А. О. Дутко зазначала, що «процедура розірвання шлюбу в Україні є значно простішою та ліберальнішою, аніж в інших країнах, оскільки вітчизняне законодавство фактично не передбачає обмеження права одного з подружжя на розірвання шлюбу (окрім заборони на подання позову про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини); якщо в зарубіжних країнах суд може у певних випадках відмовити у розірванні шлюбу, навіть якщо дійде висновку, що шлюб непоправно розпався, то в нашій країні відбувається зовсім протилежна ситуація: навіть якщо суд не дійде висновку, що шлюб непоправно розпався, висловлюється думка про необхідність розірвання такого шлюбу судом за стійкого наполягання одного з подружжя; процедура розірвання шлюбу нетривала [...]; процедура вимагає від подружжя незначних фінансових затрат [...]» [3, с. 52]. Із цим важко погодитись, оскільки насправді обмежень, в тому числі неявних, більше, ніж згадує А. О. Дутко, а її прогнози і оцінки часових та майнових витрат є

доволі оптимістичними. Так, звісно, деякі європейські країни мають ще суворіші обмеження, але це не видається приводом їх наслідувати.

В ідеалі ситуацією відсутності обмеження розірвання шлюбу слід було б вважати таку, коли єдиною необхідною підставою для розірвання шлюбу є воля одного із подружжя, а порядок та умови втілення такої волі є не більш обтяжливими, аніж порядок реєстрації шлюбу. Саме виходячи із такого засновку спробуємо надати визначення поняття «обмеження розірвання шлюбу» та в загальних рисах окреслити обсяг цього поняття відповідно до чинного позитивного сімейного права України. Отже, обмеження розірвання шлюбу – це встановлені позитивним правом додаткові умови та процедури, необхідні для реалізації волі до розірвання волі одного із подружжя, які є більш обтяжливими, аніж умови та процедури, необхідні для реєстрації шлюбу.

Реєстрація шлюбу відбувається у безспірному адміністративному порядку та здійснюється органами РАЦС (статті 27–34 СК України).

СК України (ст. 107) передбачає розірвання шлюбу в адміністративному порядку органами РАЦС за волевиявленням одного із подружжя, але лише у випадках, коли другий із подружжя визнаний безвісно відсутнім або визнаний недієздатним. Такий варіант є наразі найбільш вільним від обмежень розірвання шлюбу, але водночас дуже рідковживаним через казуїстичність своїх умов.

СК України (ст. 106) передбачає розірвання шлюбу в адміністративному порядку органами РАЦС за спільним волевиявленням обох з подружжя, але лише у випадках, якщо подружжя не має дітей. Допускається неособисте подання заяви одним із подружжя – через іншого з подружжя. Майновий спір не є перешкодою. Розірвання шлюбу відбувається через місяць після подання заяв(и). В цьому випадку маємо суттєве обмеження у вигляді умови відсутності дітей, а також віддаленість бажаного правового результату на 1 місяць. Існує ще одне приховане обмеження – СК України (ст. 108) передбачає можливість визнання розірвання шлюбу, здійсненого в порядку 106 СК України, фіктивним.

На шляху від адміністративного до класичного судового (позовного) розірвання шлюбу знаходиться «полегшена» версія останнього – розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України), яке здійснюється в порядку окремого провадження (ч. 3 ст. 293 ЦПК України [4]), що є об'єктивно простішим провадженням у порівнянні із позовним. Тим не менше, розірвання шлюбу все ж обтяжене необхідністю участі у судовому процесі, що передбачає дотримання мінімальних процесуальних вимог до заяви та її подання, сплату судового збору, безпосередню участь у судових засіданнях. Крім того, умовою звернення до суду є подання подружжям разом із заявою письмового договору про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання

дітей; при цьому договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений (ч.ч. 1, 2 ст. 109 СК України). Таким чином, окрім участі у судовому процесі та відповідних витрат, подружжя мусить також нести організаційні та майнові втрати, пов'язані із укладенням вказаних договорів, участю у нотаріальному процесі. Крім того, «суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей» (ч. 3 ст. 109 СК України). Тобто, навіть за дотримання подружжям формальних вимог та наявності їх спільної волі, закон надає судові багато в чому дискреційне по суті повноваження відмовити у розірванні шлюбу з мотивів порушення прав подружжя або дітей. Також «суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви» (ч. 4 ст. 109 СК України). Отже, наявна віддаленість бажаного правового результату на 1 місяць.

I, нарешті, класичний позовний порядок розірвання шлюбу (ст.ст. 110–112 СК України) передбачає за позовом одного із подружжя. Справа розглядається в позовному провадженні, тобто сторони мають брати участь у повноцінному судовому процесі, з відповідними організаційними та майновими втратами, у т.ч. щодо судового збору. Ситуація дещо полегшується тим, що справи про розірвання шлюбу кваліфікуються як малозначні (п. 4 ч. 6 ст. 19 ЦПК України), і відповідно розглядається у порядку спрощеного позовного провадження. Однак наявні також і додаткові специфічні процесуальні обтяження, а саме: 1) суттєве обмеження права на пред'явлення позову про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини (ч.ч. 2–4 ст. 110 СК України; п. 5 ч. 4 ст. 185 ЦПК України); 2) можливість застосування судом заходів щодо примирення подружжя (ст. 111 СК України), що передбачає призначення подружжю строку для примирення до 6 місяців (!) із зупиненням провадження на цей період (ч. 7 ст. 240, п. 4 ч. 1 ст. 251 ЦПК України). З урахуванням мінімальних формальних процесуальних строків – 5 днів на відкриття провадження (ч. 1 ст. 187 ЦПК), 60 днів на розгляд справи у спрощеному провадженні з дня відкриття провадження у справі (ст. 275 ЦПК України), – яких до того ж часто не дотримуються, маємо доволі суттєву віддаленість бажаного правового результату. Так само варто згадати про формальні підстави для розірвання шлюбу: «суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення» (ч. 2 ст. 112 СК України). І хоча в цілому суди задовольняються встановленням того, що позивач дійсно не бажає перебувати в шлюбі, вони мають законну можливість відмовити у розірванні шлюбу з міркувань інтересів дітей.

Отже, навіть перший погляд на позитивно-правове регулювання дає підстави стверджувати про існування цілої системи обмежень розірвання

шлюбу. Останні можуть мати характер матеріально-правових обмежень, процесуальних ускладнень, віддаленості бажаного правового результату тощо. І навіть цей перший погляд не може не актуалізувати питання, а чи є ці обмеження виправданими розумною метою і чи не є вони порушенням добровільності шлюбу і права на його припинення. Серед напрямків наступних досліджень вбачається: удосконалення поняття «обмеження розірвання шлюбу», виявлення та класифікація наявних обмежень, аналіз їх доцільності, розробка пропозицій щодо послаблення таких обмежень та засобів пом'якшення наслідків таких обмежень.

Список використаної літератури:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Дутко О.А. Розірвання шлюбу за законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 801. С. 51–55.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Поклонська О.Ю.

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ СТАНОВИЩЕМ НА РИНКУ

Питання відповідальності має завжди свою актуальність в різних сферах суспільних відносин. В даному випадку не є й винятком притягнення до відповідальності суб'єктів господарювання, які ціле направлено зловживають своїм монопольним (домінуючим) становищем на ринку.

Дане питання досліджували багато науковців, зокрема Борисенко, В. Грудницький, Г. Гук, Ю. Журик, В. Кулішенко, В. Лук'янець, С. Мельник, О. Стороженко, Т. Швидка, В. Щербина тощо [4, с.130].

Впершу чергу слід зазначити, що монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання- це коли частка його на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції.

Монопольним (домінуючим) також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам [3].

Що ж до зловживання монопольним (домінуючим) становищем, то на думку В. Грудницького – це протиправна поведінка суб'єкта господарювання або групи суб'єктів господарювання, що займають монопольне (домінуюче) становище на ринку, шляхом використання ринкової влади, яка призводить або може призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції або ущемлення інтересів інших учасників ринкових відносин [4, с.131].

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III, зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку [2].

Законодавством визначено, що зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку, зокрема, визнається:

- встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;
- застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод з суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин;
- обумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;
- обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям;
- часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання;
- суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин;
- створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання [2].

За такі види зловживань, як і за будь-які інші, може наставати господарська й адміністративна відповідальність. Конкретними санкціями можуть бути штраф та примусовий поділ відповідно. Доцільним буде зупинитись на кожному виді відповідальності окремо.

Що стосується господарсько-правової відповідальності за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, то вона регламентується Господарським кодексом України (далі – ГК України) [1] та Законом України «Про захист економічної конкуренції» [2]. Ці два акти конкурентного законодавства мають низку спільних рис: вони обидва конкретизують зміст

монополістичних зловживань, містять перелік санкцій, які накладаються за ці зловживання; визначають суб'єктів, уповноважених розглядати відповідні господарські справи; а також окреслюють загальні засади адміністративної відповідальності за зловживання монополієм (домінуючим) становищем посадових осіб і фізичних осіб-підприємців [4, с.131].

Так, зокрема, законодавством передбачено за зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку органи Антимонопольного комітету України накладають штрафи в розмірі до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, у якому накладається штраф. У разі наявності незаконно одержаного прибутку, який перевищує десять відсотків зазначеного доходу (виручки), штраф накладається в розмірі, що не перевищує потрібного розміру незаконно одержаного прибутку. Розмір незаконно одержаного прибутку може бути обчислено оціночним шляхом [4, с.131].

Слід зазначити, що найбільше значення для притягнення до юридичної відповідальності за зловживанням монополієм (домінуючим) становищем має достатність підстав для застосування уповноваженими суб'єктами господарсько-правової чи адміністративної відповідальності. Так, за загальним правилом підставою для юридичної відповідальності за зловживання монополієм становищем на ринку є наявність у діях суб'єкта складу правопорушення, передбаченого законодавством, що включає такі елементи: об'єкт правопорушення, об'єктивну сторону правопорушення, суб'єкт правопорушення і суб'єктивну сторону правопорушення [4, с.132].

Отже, виходячи з вище зазначеного, якщо буде доведено, що суб'єкт господарювання зловживає своїм становищем на ринку, що спричинює порушення чинних норм законодавства, його буде притягнуто до юридичної відповідальності, зокрема господарської чи адміністративної.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 16.05.2022)
2. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210–III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#top> (дата звернення 15.05.2022)
3. Гродовська О. П. Конкурентне право для бізнесу: знати потрібно. 2021. URL: <https://go-advocate.com/konkurentne-pravo-dlya-biznesu-znaty-potribno/> (дата звернення: 12.05.2022).
4. Моргунова Т. І. Юридична відповідальність за зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку. *Право і суспільство*. №6. 2019. С. 129-134.

Чабаненко М.М.

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного, трудового та
господарського права
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ БЕЗ СТАТУСУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Законом України від 31.03.2016 № 1067-VIII [1] (набрав чинності 01.05.2016) започатковано диференціацію правового статусу фермерських господарств (далі також – ФГ). Внесено зміни до Закону України «Про фермерське господарство» (далі – Закон № 973-IV) [2], внаслідок чого з'явилася нова правова форма фермерства – сімейне ФГ без статусу юридичної особи (далі СФГбЮО). Наміри законодавця були очевидними та публічно оголошеними – стимулювання сімейних форм фермерського господарювання.

Відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 1 Закону № 973-IV, «фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця [далі – ФОП] і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа - підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України».

СФГбЮО саме по собі не є ані фізичною особою, ані юридичною особою. В силу ст. 2 ЦК України [3] така «організація» не є учасником цивільних відносин, тобто не може, зокрема, бути суб'єктом ані речових, ані зобов'язальних відносин. Так само і ч. 2 ст. 55 ГК України [4] визнає суб'єктами господарювання лише юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Податковий кодекс України [5] (далі – ПК України) не знає механізмів оподаткування «суб'єктів», які не мають статусу фізичної особи або юридичної особи. Тому законодавець винайшов таке собі юридичне «проксі», «парасольку», яким визначив ФОП.

Таким чином, СФГбЮО являє собою особливий режим діяльності фізичної особи-підприємця, яка є єдиним та первинним учасником правовідносин із третіми особами, які впливають із діяльності СФГбЮО. Таку думку поділяє, наприклад, Н.О. Багай, зазначаючи, що у випадку СФГбЮО «суб'єктом аграрних відносин уважатиметься фізична особа-підприємець, а не фермерське господарство» [6, с. 115].

Однак, ухваливши відповідні зміни до Закону № 973-IV, законодавець продемонстрував непослідовність та зволікання, оскільки через відсутність необхідних змін до податкового законодавства СФГбЮО не могли користуватися перевагами спрощеного оподаткування за четвертою групою

платників єдиного податку, спеціалізованою для сільськогосподарських виробників.

Відповідні зміни були внесені до ПК України лише у 2018 році – Законом України від 10.07.2018 № 2497-VIII [7] (набрав чинності 15.08.2018). Відповідно до цих змін, СФГБЮО (в особі відповідних ФОП) отримали доступ до оподаткування єдиним податком за четвертою групою (підп. «б» підп. 4 п. 291.4 ст. 291 ПК України). Однак лише за умови, якщо вони відповідають додатковим умовам, встановленим вказаним підпунктом. Всі ці умови суттєво обмежують правосуб'єктність СФГБЮО, передбачену Законом № 973-IV, і жодна з них, крім четвертої, не передбачена Законом № 973-IV. Водночас без можливості оподаткування по четвертій групі доцільність створення саме СФГБЮО практично відсутня, тому ці умови фактично є імперативними.

Розглянемо їх, і спочатку зазначимо, що всі ці умови не поширюються на юридичних осіб – платників 4 групи, – а отже мають ознаки дискримінаційних.

1. *Здійснювати виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власновирощеної або відгодованої продукції та її продаж.* Закон № 973-IV не забороняє, аби ФОП, на основі якого діє СФГБЮО, займався іншими видами діяльності. Натомість така заборона фактично встановлена ПК України та є дискримінаційною, оскільки для юридичних осіб – платників четвертої групи – допускається до 25% НЕсільськогосподарського товаровиробництва.

2. *Проводити господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси.* Тут очевидним є порушення засад правового регулювання господарювання в Україні, зокрема, свободи підприємницької діяльності та вільного руху капіталів, товарів та послуг на території України (ч. 1 ст. 6 ГК України). Ця умова додатково дискримінує ті СФГБЮО, засоби виробництва яких розташовані в кількох адміністративно-територіальних одиницях.

3. *Не використовують працю найманих осіб.* Закон № 973-IV обмежує, але дозволяє використання СФГБЮО праці не-членів. Відповідно до абз. 3 ч. 5 ст. 1 Закону № 973-IV, «залучення сімейним фермерським господарством інших громадян [за трудовим договором] може здійснюватися виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок». Як обмеження, так і виключення з нього, встановлені Законом № 973-IV, є цілком зрозумілими та в цілому розумними. Адже специфіка сімейного ФГ дійсно має полягати в базуванні передусім на праці членів ФГ. Однак ведення сучасної аграрної діяльності немислиме без хоча б періодичного залучення осіб, які мають спеціальні знання та вміння, яких може не бути у членів ФГ.

4. *Членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні частини другої статті 3 Сімейного кодексу*

України. Ця умова, власне, є визначальною для статусу СФГБЮО згідно Закону № 973-IV, і є цілком прийнятною в ПК України.

5. *Площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше 0,5 гектара, але не більше 20 гектарів сукупно.* Звичайно, можна було б погодитися із встановленням певних меж розміру земельного банку СФГБЮО. Але доцільніше було б це робити у Законі № 973-IV, а не в ПК України. Крім того, як формулювання, так і розміри існуючого обмеження є спірними. ПК України враховує землі, які є у власності та/або користуванні членів ФГ. Однак належність земель члену ФГ не означає автоматично, що ці землі використовуються в діяльності СФГБЮО. Такий член може, наприклад, використовувати землі в рамках інших форм господарювання (н., особисте селянське господарство), здавати в оренду тощо. Отже, визначальним має бути саме те, чи передана земля у використання СФГБЮО.

Межа у 20 га видається замалою та дискримінаційною. Для ведення фермерського господарства безоплатно передаються ділянки в розмірі земельної частки (паю) (п. а ч. 1 ст. 121 ЗК України [8]). Середній розмір паю в Україні складає 4,0 га; в розрізі областей середній розмір паю коливається практично в межах одного порядку – від 1,1 га до 9,3 га (дані наводить А.М. Мірошніченко [9, с. 291] за Л.Я. Новаковським [10, с. 5]). Тож очевидно, що навіть за умови початку роботи ФГ з 3–5 осіб, кожен з яких отримав ділянку для ведення фермерського господарства, може бути перевищено ліміт у 20 га. Крім того, таке обмеження негативно впливає на рентабельність аграрного виробництва та ефективність використання земель, адже останні прямо пропорційно залежать від розмірів земельного банку підприємства.

Вбачається за необхідне підвищити максимальний розмір земельного банку СФГБЮО для обговорюваних цілей оподаткування, а також з міркувань справедливості та розумності виключити з його розрахунки успадковані земельні ділянки.

У зв'язку із викладеним пропонуємо підп. «б» підп. 4 п. 291.4 ст. 291 ПК України викласти в такій редакції:

«б) фізичні особи - підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання сукупності таких вимог:

частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків (умова не застосовується у перший податковий (звітний) рік після створення фермерського господарства);

не використовують працю найманих осіб, окрім як виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок;

членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні частини другої статті 3 Сімейного кодексу України;

площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства, які використовуються фермерським господарством відповідно до договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства, становить не менше 0,5 гектара, але не більше 100 гектарів сукупно, без урахування земельних ділянок, набутих членами фермерського господарства в порядку спадкування».

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>

2. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

6. Багай Н.О. Сучасне законодавче регулювання діяльності фермерських господарств: окремі проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2016. Вип. 40(1). С. 114–117.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 10.07.2018 № 2497-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19>

8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

9. Мірошніченко А.М. Земельне право України : підруч. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.

10. Новаковський Л.Я. Проблеми здійснення земельної реформи в Україні. *Землевпорядний вісник.* 1999. № 2.

Щербина В.І.

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

**ПРАКТИЧНА РОЛЬ ТЕОРЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ФУНКЦІЇ
ТРУДОВОГО ПРАВА» У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ**

Трудове право, яке регулює відносини у сфері праці, повинно ґрунтуватися на конституційному положенні про те, що людина є найвищою соціальною цінністю, а значить, на повазі і ставленні до людини як особистості, і має бути таким, щоб кожен член суспільства одержав правову можливість реалізувати свою здатність до праці і виявити якнайповніше здібності й талант.

Оскільки через функції виражаються найбільш суттєві властивості трудового права як регулятора суспільних відносин, то їх поняття необхідно розкривати через встановлення і реалізацію норм трудового права, тобто через способи виявлення активності права. Визначаючи поняття «функція права», треба опиратися на семантичну основу терміна «функція», якою є поняття «діяльність». Складовими поняття «діяльність» є слова «дія», «сукупність дій», та «вплив».

Встановлення і реалізація правових норм у суспільних відносинах, безумовно поєднує такі категорії, як функції трудового права, діяльність трудового права та правовий вплив, бо основною і визначальною властивістю права є нормативність. У переважній більшості визначення поняття «функції права» є один суттєвий недолік, а саме те, що характеристика цього поняття обмежується лише статичною складовою – встановленням норм права.

Встановлення норми права – це первісний найважливіший різновид вияву сутності права як регулятора суспільних відносин, перший спосіб виявлення активності права, але без реалізації норм трудового права, без другого способу виявлення активності права, не можна побачити дію права, його функціонування, розкриття його можливостей, втілених у нормах права, у суспільній дійсності – правовідносинах. З'ясування розбіжностей між можливостями, закріпленими в нормі, та дійсністю, вираженою в правовідносинах, дає можливість говорити про дієвість права.

Ефективність правового регулювання – це категорія, яка об'єднує функцію й завдання, принципи і метод та характеризує функцію права як діяльність права з впорядкування суспільних відносин, тобто результативність діяльності права. Тільки під час реалізації норми можна з'ясувати, чи здатна вона врегулювати суспільні відносини, чи адекватно до конкретної ситуації визначено її зміст, чи має норма збудники мотивації до її виконання.

Мета трудового права включає суспільну і власне юридичну складові. Суспільна мета трудового права – консолідація суспільства через об'єднання зусиль працівників, роботодавців і державної влади, їх згуртування задля досягнення високого рівня добробуту громадян України. Юридична мета трудового права – це впорядкування нормами права суспільних відносин, що виникають із приводу застосування здібності людини до праці, а також відносин, безпосередньо пов'язаних з трудовими. Завдання трудового права формулюються з урахуванням суспільної і власне юридичної мети цієї галузі права та повинні відображати реалії соціально-економічного стану країни і стимулювати прогресивний розвиток відносин у сфері праці. Спрямованість впливу права визначається його завданнями. Тільки відповідність завдань і функцій права призведе до бажаного результату – ефективного правового регулювання суспільних відносин. Невірно визначена спрямованість впливу права передбачає те, що увага законодавця зосередиться на продукуванні нормативного матеріалу із символічним ефектом, а вся сила правового регулювання буде направлена в нікуди. При цьому, значимість права, для суб'єктів відносин буде мінімальною.

Мета і завдання трудового права обумовлюють його призначення, із них же логічно витікають основні напрямки його впливу. Суспільна спрямованість впливу трудового права забезпечує вирішення ряду завдань економічного, соціального, психологічного, виховного та управлінського характеру. Власне юридична спрямованість впливу трудового права вирішує завдання, що стоять перед ним як самостійною галуззю. Це регулювання та охорона суспільних відносин, що складають його предмет.

Реалізація норм права – це важлива складова характеристики функцій права. Реалізацію норм права треба розглядати, як другий прояв сутності права бути регулятором суспільних відносин. Це другий спосіб виявлення активності права. Реалізація норм дозволяє побачити ефективність як окремої норми, так і їх певної сукупності. Тільки під час реалізації норми можна з'ясувати, чи здатна вона врегулювати суспільні відносини, чи адекватно до конкретної ситуації визначено її зміст, і чи має норма збудники мотивації до її виконання. Через дію права, його функціонування, реалізацію розкривається перехід його можливостей, втілених у нормах права, до суспільної дійсності – правовідносин. З'ясування розбіжностей між можливостями, закріпленими в нормі, та дійсністю, вираженою у правовідносинах, дає можливість говорити про дійовість права. Тому особливу увагу необхідно приділяти вирішенню проблеми ефективності реалізації норм трудового права, через які забезпечується вияв таких його властивостей, як-от: загальнообов'язковість, примусовість та дійовість.

Пропонуємо таку схему розкриття сутності функцій права, як одного з найважливіших правових явищ: право (засіб досягнення соціальної мети) – функція (діяльність, що виражається як вплив норм права) – вплив норм права (зумовлюється змістом цих норм) – об'єкт впливу (суспільні відносини, їх групи, частини або сторони) – соціальний результат

(найважливішим для права є власне юридичний результат) – правовідносини (якісно новий рівень суспільних зв'язків).

Виходячи з цього, функції трудового права треба визначати як діяльність трудового права з ефективного впорядкування і врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здатності людини до праці, шляхом встановлення і реалізації на основних (магістральних) напрямках норм права.

Проблема системи функцій – ключова проблема трудового права. Головне призначення права – впорядкування суспільних відносин. Це основний засіб, за допомогою якого суспільство або само організується, або управляється державними інститутами. Завдання держави полягає у створенні, утвердженні і забезпеченні функціонування права. І якщо Україна – правова держава, в якій визнано принцип верховенства права, то право має свої власні завдання і функції, які відрізняються від завдань і функцій держави. Право – це самостійне суспільне явище, яке не може бути ототожнено виключно з діяльністю держави.

У науці трудового права завжди були відсутні єдині підходи до класифікації функцій трудового права, а роль тієї чи іншої функції, або перебільшувалась, або свідомо занижувалась. Основним критерієм класифікації функцій трудового права виступають типи суспільних відносин, що окреслюють призначення (службову роль) права. Такий критерій класифікації функцій права є найбільш використовуваним і дозволяє виділити дві основні функції трудового права – регулятивну і охоронну. Необхідність існування трудового права як соціального явища якраз і полягає в необхідності здійснення ним цих функцій. Крім того, наявність у трудового права цих функцій підкреслює його самостійність як галузі права. Тільки ефективна взаємодія цих функцій гарантує головний соціальний результат існування права – впорядкування суспільних відносин. Функції трудового права треба класифікувати на основі системного підходу, в результаті чого можна отримати цілісну систему функцій, яка включає: загально-юридичні, галузеві та суспільно-економічні функції трудового права.

До загально-юридичних функцій трудового права належать регулятивна та охоронна функції, які є показником самостійності та самодостатності галузі права. Галузеві функції, які відображають специфіку впливу норм трудового права на відносини, що складають його предмет, доцільно іменувати не спеціальними функціями або ж аспектами функцій, а підфункціями загально-юридичних функцій трудового права. Така назва, з одного боку, вказує на їх органічний взаємозв'язок із загально-юридичними функціями трудового права, а з другого – підкреслює їх самостійність для трудового права.

Регулятивна функція трудового права виявляється через дві галузеві функції: виробничу й захисну. Ці функції трудового права мають високий ступінь самостійності, суперечливу природу, взаємозумовленість, характеризують трудове право як самостійний регулятор певних суспільних відносин.

Зміст функцій трудового права – це група певним чином цілеспрямованих норм трудового права. Іншими словами, зміст функції трудового права виражається через зміст певної сукупності норм трудового права. Спосіб же впливу – важливий, проте не єдиний елемент характеристики змісту норм трудового права. Від чіткого визначення сфери втручання законодавця у регулювання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин безпосередньо залежатиме ефективність їх правового регулювання.

Розмежування охоронної та захисної функцій трудового права ґрунтується на розмежуванні термінів «захист» і «охорона». Практика свідчить про відсутність єдиних підходів до їх застосування не тільки в науці, але й у законодавстві та міжнародно-правових актах. Слово «захист» – полісемічне, а звідси й плутанина в застосуванні та неточності його тлумачення. Розуміння змісту означених вище термінів як юридичних категорій має обов'язково ґрунтуватися на аналізі їх контексту або сфери застосування.

Захисна функція трудового права розглядається як функція, що виявляється в його нормах, спрямованих на захист інтересів людини в процесі праці в широкому розумінні цього слова. Сутність захисної функції трудового права впливає із конституційного обов'язку держави утверджувати й забезпечувати права і свободи людини, а її зміст впливає зі змісту конституційної норми про людину як найвищу соціальну цінність та виражається через норми трудового права, направлені на заступництво й підтримку працівників. Охоронну функцію трудового права виражають норми трудового права, сутністю яких є примус.

В цілому, система функцій трудового права включає:

1. Загально-юридичні функції трудового права: а) регулятивна; б) охоронна.
2. Галузеві функції трудового права: а) виробнича і захисна – підфункції регулятивної; б) запобіжна (профілактична), відновлювальна (компенсаційна), відплатна (каральна) – підфункції охоронної.
3. Суспільно-економічні функції трудового права: а) економічна; б) соціальна; в) психологічна; г) виховна; д) управлінська.

Наукове видання

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали

II Міжнародної науково-практичної конференції

(17 червня 2022 року, ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»)

Оригінал-макет – *Мірошник А.Д.*

